

Landsbykommissionen delbetænkning 4

privat service

4

MILJØMINISTERIET
MILJØSTYRELSEN
Dokumentationsafdelingen
Strandgade 29
1401 København K

Betænkning nr. 929 • Maj 1981

30.14/3

Landsbykommissionens delbetænkning 4
bidrag til en landsbypolitik.

Fotos:	Side	8	Flyvehistorisk samling.
	Side	12	De samvirkende Købmandsforeninger.
	Side	26	Photo-Features, Klampenborg.
	Side	34	Ole Malling, Forsøgscentret i Lejre.
	Side	60	Andelsbladet, udgivet af Andelsudvalget.
	Side	76	Ole Malling, Forsøgscentret i Lejre.
	Side	96	Knud Lautrup-Larsen, planstyrelsen.
	Side	104	Knud Lautrup-Larsen, planstyrelsen.
	Side	134	Fra "Dansk Handelsblad", Aabyhøj.
	Side	148	Ole Malling, Forsøgscentret i Lejre.

Trykt af visoprint as i 3000 eksemplarer.
København 1981. ISBN 87-503-3716-5.
Betænkning nr.929.

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	8
2. Strukturudviklingen i dagligvarehandelen	12
Udviklingen i butiksstrukturen	13
Butiksstrukturen	16
Centerudbygningen	18
Årsagerne til udviklingen i butiksstrukturen	20
Efterspørgselsforhold	21
Virksomhedsøkonomiske faktorer	23
De offentlige reguleringer	25
3. Konsekvenser for forbrugerne	26
4. Landsbyernes dagligvareforsyning	34
Udviklingen i landsbyernes butiksstruktur	35
Befolkning, indkomst og forbrug m.v.	40
Detailhandelens interne driftsforhold	45
Generationsskifte i landsbybutikken	51
Andre ydre forhold for detailhandelen	53
Sammenfatning	57
5. Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger	60
Indledning	61
Lokal købsprocent for dagligvarer	63
Udbringning af varer og omkørende salgsvogne m.v. samt køb af udvalgsvarer	67
Indkøbshyppighed og valg af transportmiddel	68
Indkøbsadfærd i øvrigt	69
Begrundelser for indkøbsadfærd	70
Holdninger til indkøbsmuligheder	71
Holdning til indkøbsforhold	72
Holdning til lukning af sidstebutikken	74

6. Udviklingen i butiksnettet 1980-2000 samt konsekvensbelysning	76
Indledning	77
Beregningsprincipper og valg af analyseområder.	78
Butiksstruktur 1985 og 1992 i tre analysekommuner med forlænget 1976-80-tendens.	81
Butiksstruktur 1985 og 1992 i tre analysekommuner.	86
Samfundsmæssige konsekvenser af udviklingen uden offentlige indgreb i de 3 analysekommuner.	88
Butiksstrukturen 1980 til 1992 på landsplan.	89
Samfundsmæssige konsekvenser på landsniveau.	91
7. Målsætning	96
Årsager til strukturudviklingen.	97
Målsætninger.	99
Generelt om virkemidler.	101
8. Virkemidler.	104
Information.	106
Økonomisk støtte.	108
Restriktive virkemidler.	121
Andre virkemidler.	123
Planlægning	127
Administrationsgrundlag	130
9. Samfundsøkonomiske og andre konsekvenser ..	134
Butiksstrukturen 1985 og 1992.	138
Samfundsmæssige konsekvenser.	143
Sammenfatning	147
Bilag 1.	
Butiksstrukturen i 1980 i 3 udvalgte kommuner.	149
Bilag 2.	
Tre typiske landsbybutikker.	159
Bilag 3.	
Danske kautions- og konsulentordninger.	165

Bilag 4.	
Virkemidler i andre lande	171
Norge	172
Sverige	188
Finland	202
Holland	211
Sammenfatning	214
 Bilag 5.	
Katalog over virkemidler.	217
 Bilag 6.	
Ordliste.	231
 Bilag 7.	
Udvalgte kilder.	233
 Bilag 8.	
Skrivelse af 3. marts 1978 fra miljøministeren til de fremtidige medlemmer af Landsbykommissionen.	237
 Bilag 9.	
Fortegnelse over tidligere og nuværende medlemmer af kommissionen.	241
 Publikationer fra Landsbykommissionen	245

Forord

Landsbykommissionens fjerde delbetænkning har som emne den private service, særligt dagligvareforsyningen i landsbyer og landdistrikter.

Delbetænkningen er hovedsagelig baseret på et af Landsbykommissionen iværksat undersøgelsesarbejde, som har været styret af en særlig detailhandelsgruppe under kommissionen.

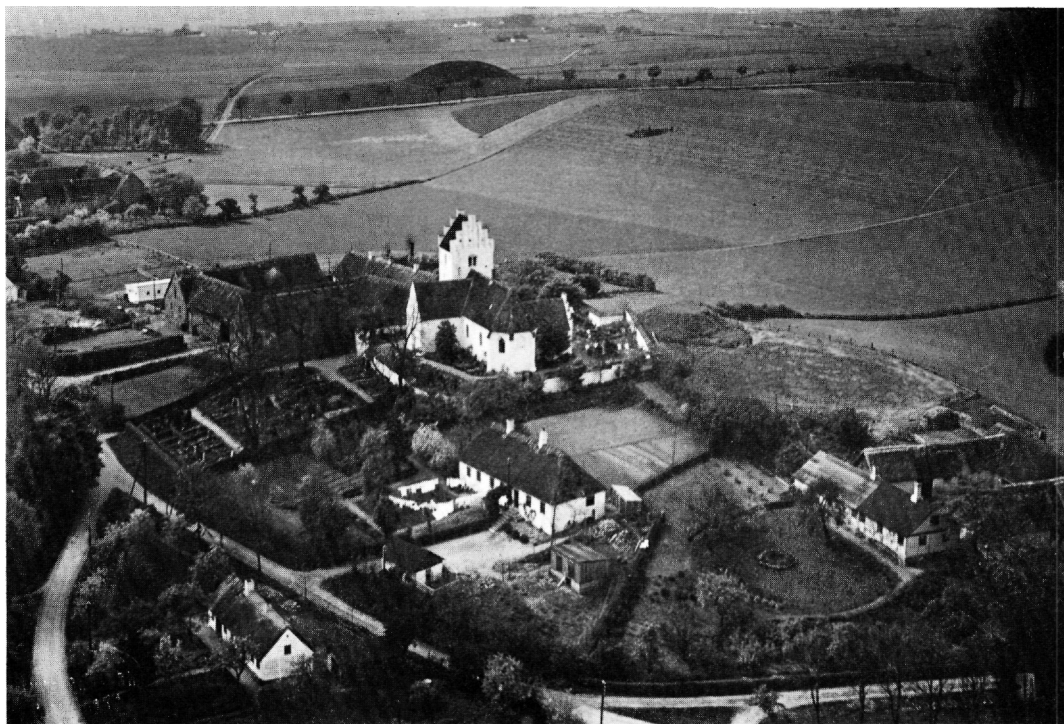
Ud over en gennemgang af dagligvarehandelens problemer indeholder delbetænkningen en bred vifte af forslag til virkemidler.

Kommissionens øvrige delbetænkninger indeholder følgende: Delbetænkning 1 (november 1980) handler om den hidtidige udvikling. Delbetænkning 2 handler om befolkningsforhold og offentlig service. Delbetænkning 3 handler om erhvervsforhold, især landbrug og fremstillingsvirksomhed. Delbetænkning 5 handler om kulturelle forhold, planlægning, fredningsforhold og medindflydelse, og endelig er delbetænkning 6, Bidrag til en landsbypolitik, en sammenfatning af kommissionens forslag til virkemidler og til iværksættelse af dem.

Aalborg, maj 1981

Henning Madsen
Formand for Landsbykommissionen.

1. Indledning

Denne delbetænkning indeholder en beskrivelse af udviklingen i den private serviceforsyning i landsbyerne og landdistrikterne. Den beskriver den hidtidige strukturudvikling i dagligvarehandelen samt de konsekvenser, denne udvikling har haft for forbrugerne og befolkningen i landsbyerne. Den redegør også for den udvikling, der kan forventes fremover, såfremt der ikke iværksættes direkte samfundsmæssige reguleringer. Endelig skitserer den en række løsningsmuligheder, som kan afbøde de ikke-ønskelige virkninger af denne udvikling, ligesom den lægger op til en videre debat omkring dagligvareforsyningen i landsbyerne og landdistrikterne.

Emneområde

Delbetænkningens emneområde er dagligvareforsyningen i landsbyerne, mens den øvrige del af detailhandelen kun berøres perifert. Begrundelsen for at foretage denne afgrænsning er, at dagligvareservice efter kommissionens opfattelse må betragtes på linie med en række andre basale servicefunktioner som skole, institutioner og postbetjening. Dagligvareindkøb er en vigtig del af befolkningens levevilkår, fordi de må foretages relativt ofte - omkring 3 gange pr. uge - og i betydelige kvanta. For privatfamilien udgør dagligvarerindkøbene således omkring 2½ tons om året.

Geografisk afgrænsning

Det er især området uden for hovedstadsregionen, der har påkaldt sig kommissionens interesse, fordi der indenfor hovedstadsområdet gør sig en række specielle forhold gældende. Visse dele af delbetænkningens redegørelse omhandler dog også landsbyer i hovedstadsregionen.

Tidsmæssig afgrænsning

De samfundsmæssige ændringer, der har haft betydning for forbrugerne og detailhandelen, satte ind i slutningen af 50'erne.

Delbetænkningen koncentrerer beskrivelsen af dagligvareforsyningens strukturudvikling om de sidste 10-15 år for at give et grundlag for forståelsen af den nuværende situation. Der redegøres ligeledes for den forventede fremtidige udvikling, under den forudsætning, at der ikke iværksættes offentlige reguleringer, der direkte påvirker udviklingen.

Dagligvarehandelen en del af en helhed

Dagligvaredetailhandelen i landsbyerne er en del af et kompliceret system, som omfatter hele dagligvarehandelen, der igen indgår i et kompliceret samspil med den øvrige del af samfundet. Derfor har Landsbykommissionen ønsket at give en generel beskrivelse af udviklingen i hele dagligvarehandelen, samt af årsagerne til denne udvikling. Dette er sket for at give en bedre baggrund for en grundig og detaljeret gennemgang af landsbyernes situation.

Arbejdsrapporter

Landsbykommissionen har iværksat en række undersøgelser af dagligvarehandelen og landsbyerne. Disse undersøgelser er udført af Institut for Center-Planlægning, som har refereret til en styringsgruppe nedsat under Landsbykommissionen. Resultaterne er offentliggjort i fire arbejdsrapporter:

1. Analyse af landsbybutikker (1980)
2. Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger (1980)
3. Prisanalyse i landsbybutikker (1981)
4. Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Indhold

KAPITEL 2 i delbetænkningen indeholder en beskrivelse af den generelle strukturudvikling i dagligvarehandelen samt af årsagerne til denne udvikling.

KAPITEL 3 beskriver konsekvenserne for forbrugerne af denne udvikling i butiksstrukturen.

KAPITEL 4 beskriver udviklingen i dagligvarebutiksstrukturen i landsbyerne og deres oplande, samt årsagerne til denne udvikling.

KAPITEL 5 indholder en beskrivelse af landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger.

KAPITEL 6 redegør for udviklingen i butiksnettet i landsbyerne frem til 1992 under den forudsætning, at der ikke iværksættes samfundsmæssige reguleringer, som direkte påvirker butiksstrukturen. Samtidig belyses konsekvenserne af denne udvikling.

KAPITEL 7 redegør for kommissionens målsætning for dagligvareforsyningen i landsbyerne samt for kommissionens syn på sammenhængen mellem målsætninger, problemområder og virkemidler.

KAPITEL 8 beskriver en bred vifte af virkemidler, som, hvis de iværksættes, vil kunne bruges til at styre udviklingen i butiksstrukturen i en ønskelig retning.

KAPITEL 9 opstiller to forskellige kombinationer af virkemidler og belyser konsekvenserne for udviklingen i butiksstrukturen i landsbyerne. Desuden belyses de samfundsøkonomiske konsekvenser og andre konsekvenser, hvis disse virkemiddelkombinationer iværksættes.

2. Strukturudviklingen i dagligvarehandelen

<i>Varefordelingssystemet</i>	Detailhandelen er en del af samfundets varefordelingssystem, hvis hovedopgave er at bringe varer fra producent til forbruger. Mellem producent og detaillist er der som regel indskudt en eller flere grossistvirksomheder. Detailhandelen er normalt det sidste led, før varen når frem til forbrugeren. I enkelte tilfælde sker leverancen dog direkte fra producenten til forbrugeren.
<i>Hovedbrancher</i>	Traditionelt opdeles detailhandelen i 3 hovedbranchegrupper. Det er butikker som sælger dagligvarer, tekstilvarer og øvrige udvalgsvarer.
<i>Dagligvarebranchen</i>	Dagligvarebranchen, der specielt behandles i denne delbetænkning, forhandler de fleste nærings- og nydelsesmidler samt varer som rengøringsmidler, blade og blomster.
<i>Tekstil og øvrige udvalgsvarer</i>	Tekstilvarebranchen forhandler konfektion, manufaktur, skotøj og boligtekstiler. Mens branchen øvrige udvalgsvarer eksempelvis forhandler møbler, isenkram, ure, guld, bøger og fritidsartikler. (Samlet oversigt se bilag 6).
<i>Kolonial- og dagligvarespecialbutikker</i>	Dagligvarebutikkerne kan yderligere opdeles i kolonialbutikker og dagligvarespecialbutikker. Kolonialbutikkerne dækker supermarkederne, varehuse, minimarkeder, købmænd m.v., hvor de fleste fører et bredt sortiment af dagligvarer. Specialbutikker, slagtere, bagere og grønthandlere, koncentrerer normalt sortimentet på få varegrupper, inden for hvilke udvalget er stort.
<i>Brancheglidning</i>	Denne brancheopdeling er imidlertid ikke så klar mere, fordi der er sket en betydelig bracheglidning, hvor specialbutikkernes sortiment ofte er blevet inddraget i kolonialbranchens sortiment. Ligesom der er etableret lavprisbutikker med relativt få varegrupper.
<i>Butiksnedlæggelser</i>	Udviklingen i butiksstrukturen Siden 1958 er knap halvdelen af dagligvarebutikkerne forsvundet. I perioden 1970-78 har nettoafgangen været godt 11.000 butik-

ker, svarende til 36% (tabel 2.1). Det er hovedsaglig nærbutikker, herunder især dagligvarespecialbutikker, der på grund af øgede krav til befolkningsunderlag og uhensigtsmæssige bygningsmæssige rammer ikke har kunnet drives rationelt. Men samtidig må nedlæggelsen af det store antal dagligvarespecialbutikker ses som en konkurrencemæssig konsekvens af brancheglidningen. Supermarkederne har i betydeligt omfang inddraget varer fra bagere, mejerier, slagtere samt oste- og grønthandlere i deres sortiment.

Strukturudviklingen vil formentlig fortsætte bl.a. fordi mange af de butikker, der endnu opretholdes, ikke vil kunne videreføres efter et generationsskifte, som vil give øgede omkostninger, til f.eks. renter og afdrag.

Tabel 2.7. Antal momsregistrerede virksomheder i dagligvarebranchen i Danmark)*

	31.13 1969	31.12 1977	Netto- afgang	Index 1969 = 100	Andel dagligv. omsæt. % 1977
Mælk, brød	3.620	1.225	2.395	34	1,7
Kød, flæsk, vikt., ost	4.580	2.926	1.654	64	6,8
Frugt, grønt, blomster	3.479	2.476	1.003	71	2,4
Kolonial m.v.	12.105	8.674	3.431	72	80,7
Fisk, vildt	1.067	643	424	60	0,5
Tobak, vin	3.413	2.504	909	73	6,1
Kaffe, the, konfek- ture, is	3.071	1.705	1.366	55	1,8
I alt	31.335	20.153	11.182	64	100,0

x) Butiksantallet vurderes at være 800-1.000 højere end angivet i tabellen på grund af centralregistrering i momsregistret, hvor eventuelle filialer ikke fremgår.

Kilde: Brugstilpasning (1980)

Etablering af supermarkeder og varehuse

Samtidig er antallet af supermarkeder og varehuse gået kraftigt frem (tabel 2.2). Der er i løbet af de sidste 20 år, etableret knap 1.200 supermarkeder og 2.000-3.000 butikker af minimarkedstypen. Supermarkeder og varehuse har haft en kraftigere fremgang end andre butikker både m.h.t. areal og omsætning. Men antallet er efterhånden blevet så stort, at der indbyrdes er hård konkurrence mellem supermarkederne og varehuse.

Tabel. 2.2. *Udvikling i supermarkeder og varehuse*

År	Antal supermarkeder og varehuse	Salgsareal kvm.	Supermarkeds- og varehus- andel af den samlede dag- ligvareomsætning
1966	365	131.000	7%
1969	733	248.000	19%
1973	928	469.000	30%
1979	1.181	767.400	41%

Kilde: Brugstilpasning (1980)

Koncentration

Et af de væsentligste træk ved dagligvaredetailhandelens strukturudvikling er det faldende butiksantal og en betydelig omsætningskoncentration i et relativt beskedent antal butikker.

Især varehus- og supermarkedsvæksten prægede udviklingen fra omkring 1955 til 1975, hvor udviklingen kulminerede. Der er i begyndelsen af 1980 ca. 1200 supermarkeder svarende til ca. 6% af totalantallet af dagligvarebutikker, men med en markedsandel på godt 40% af dagligvareomsætningen.

En del mindre supermarkeder er i de seneste år, som følge af de afdæmpede konjunkturer og den stærkt øgede konkurrence, kommet i likviditetsvanskeligheder og vil enten blive videreført som minimarkeder sammenlagt med andre nærliggende butikker og udbygget eller evt. blive lukket. På trods af nyetableringer må det nuværende totalantal anses for stagnerende eller direkte vigende.

I løbet af 1970'erne er der fremkommet en ny butikstype, minimarkedet, der groft sagt må ses som et forsøg på at konkurrere på afstanden, idet de stadig større supermarkeder gav længere indkøbsafstande. En meget betydelig del af de tættere bebyggede lokale boligkvarterer i byerne og i de større landsbyer blev i løbet af 1970'erne udbygget med minimarkeder. Minimarkederne har bortset fra fersk kød stort set samme vareudbud som supermarkederne, men kræver et mindre befolkningsopland. De kan dække ca. 80-85% af familiernes fødevareforbrug. Der findes i dag omkring 3000 butikker af minimarkedstypen med en markedsandel på omkring 15%.

En anden ny butikstype der er opstået de seneste år - fra 1978 - er mindre lavprisbutikker, de såkaldte discountbutikker. De konkurrerer kraftigt på prisen, idet hele butiksdriften tilrettelægges, så

omkostningerne bliver lave, og det derigennem bliver muligt at holde virkeligt lave priser. Det sker bl.a. ved ud af det samlede dagligvaresortiment at udplukke 400-600 problemløse og let om-sættelige varer, der ikke kræver specielle opbevaringsfaciliteter som dybfrost eller køl. Samt varer, der er lette at håndtere, hvilket sammen med en meget lav service medfører, at udgifterne til personale kan reduceres med 6-8%.

Også ved placering og butiksindretning søges de mindst omkostningskrævende løsninger. Ofte ved at placere discountbutikkene i tidligere industri- eller lagerlokaler, hvor huslejen er billig og ved et meget begrænset butiksudstyr i form af lagerreoler og direkte salg fra engroseballagen i størst muligt omfang.

På grund af forbrugernes stadig mere begrænsede rådighedsbeløb vil butikstypen utvivlsomt øge sin markedsandel betragteligt i nærmest kommende år.

I Tyskland nærmer discountbutikkernes markedsandel sig nu 10%. En tilsvarende udvikling i Danmark vil få betydelige strukturelle virkninger både for større og mindre fødevarerbutikker. Da butikstypen kun lokaliseres i områder med over 5.000 indbyggere, vil der ikke være direkte konkurrence til landsbybutikker, men indirekte må den hårdere konkurrence forventes at få afsmittende virkninger.

Butiksstrukturen

Den traditionelle butiksform i kolonialbranchen har været små lokalbutikker, der traditionelt har været lokaliseret i købstædernes sidegader og spredt i boligbebyggelserne. Endvidere har små kolonialbutikker fungeret som nærbutikker for den del af befolkningen, der er bosat i landsbyer og rene landdistrikter. I perioden 1969-77 er knap 30% af disse kolonialbutikker blevet lukket, og mange af de tilbageblevne butikker vil ikke kunne videreføres efter et generationsskifte.

Årsagen til den kraftige butiksdød skal findes i konkurrencen fra de nye effektive butikstyper, specielt supermarkedet.

Mindre, selvbetjente og disk-betjente kolonialbutikker

Supermarkeder og varehuse

Supermarkeder og varehuse er selvbetjeningsbutikker med fuldt fødevarsortiment, der også omfatter fersk kød. Store butikker med over 1.000 m² salgsareal, hvor udvalgsvareomsætningen udgør mere end 20% af den samlede omsætning, henregnes til varehusgruppen.

Som tidligere nævnt har supermarkeder og varehuse godt 40% af dagligvareomsætningen, selv om de i antal kun udgør 6% af dagligvarebutikkerne. Tendensen er gået i retning af større og større butikker. Et nyåbnet supermarked har nu gennemsnitligt godt 550m² salgsareal og et varehus 1.800m².

Minimarkeder

Minimarkeder er dagligvarebutikker med fuldt fødevaresortiment bortset fra fersk kød. Det er selvbetjeningsbutikker med et salgsareal på 80-200m². Butiksformen har vist sig at være et levedygtigt alternativ til supermarkedet i nogle af de områder, hvor befolkningsunderlaget for supermarkedsdrift er for beskedent, d.v.s. i mindre boligområder i provinsbyernes og hovedstadens forstæder, i de større landsbyer (500-1.000 indbyggere) og i brokvarterne i København og de øvrige større byer.

Forskellige lavprisbutikkers fremkomst

Supermarkederne havde oprindelig lavere priser end de traditionelle butikker, fordi supermarkedernes drift kunne gøres mere rationel. De kan imidlertid ikke længere konkurrere entydigt på prisen, fordi de efterhånden har udvidet sortimentet betydeligt, hvilket medfører øgede omkostninger. Det er i lyset af denne udvikling, lavprisbutikkernes fremkomst skal ses. Der er tale om forskellige butikstyper med det til fælles, at de konkurrerer på prisen. Der kan udskilles tre forskellige former.

Lavprisvarehuse

Lavprisvarehuse fører et fuldt dagligvaresortiment samt et stort antal tekstil- og udvalgsvarer. Lavprisvarehuset har i reglen en begrænset service og et beskedent butikudstyr. Salgsarealet omfatter normalt mindst 4.500-5.000 m². Der er for tiden 11 lavprisvarehuse i Danmark. De største er lokaliseret i hovedstadsregionen og landsdelscentrene, mens de lidt mindre er lokaliseret i umiddelbar nærhed af de større provinsbyer.

Forbrugermarkeder

Forbrugermarkeder er selvbetjeningsbutikker med et fuldt dagligvaresortiment og et vist sortiment af udvalgsvarer. Denne butikstype konkurrerer også på prisen. Salgsarealet udgør normalt 1.500-3.000 m². Etableringen har fundet sted i enkelte større provinsbyer.

Discountbutikker

Discountbutikkernes varesortiment (400 - 600 varenumre mod supermarkedernes 3.000 - 4.000) begrænser sig hovedsageligt til dagligvarer, der ikke stiller særlige krav til opbevaring. Discountbutikken kan konkurrere stærkt på prisen som følge af de få, ofte problemløse, let omsættelige varer, det beskedne butikudstyr og deraf følgende lave omkostninger. Butikkerne er ofte små (300 -

500 m²) og placeres såvel i storbyområder som i provinsbyer og større kommunecentre.

Dagligvare specialbutikker

Denne gruppe omfatter fødevarer specialbutikker som slagtere, bagere, ostehandlere, fiskehandlere, ismejerier samt frugt- og grønthandlere. Disse butikker har traditionelt også ligget spredt i boligområderne, men med et noget større opland end kolonialbutikkerne. Oplandskravet har været stærkt stigende i takt med udbredelsen af supermarkederne som følge af bl.a. butikkernes omkostningsudvikling og den brancheglidning, der er foregået, hvorved specialbutikkerne har afgivet omsætning til supermarkeder og varehuse.

Det øgede krav til kundeunderlag vil medføre, at fødevarer specialbutikkerne fortrinsvis vil være placeret i større centre med kommunecentre som nederste grænse, dog vil nogle af disse butikker f.eks. bagere, kunne klare sig i enkelte større landsbyer.

Centerudbygningen

Lokalisering af butikker

En butiks lokalisering er en betydningsfuld faktor i konkurrencen. Men også fra forbrugerens synspunkt er det naturligvis væsentligt, hvor butikkerne ligger.

Den gunstigste lokalisering af en butik afhænger af branche, størrelse og sortiment. Store enheder og specialbutikker kræver et stort kundeunderlag. De lokaliseres derfor ofte i cityområder, regionale centre eller bycentre med høj tilgængelighed og stor kundetilstrømning. Mindre butikker med et bredt dagligt sortiment søger ofte på en lokal kundekreds. Der er tale om en generel beskrivelse, idet butikkerne hele tiden er i en konkurrencesituation, hvor oplandene ændres som følge af mulighederne for at tiltrække kunder fra andre områder eller miste kunder til andre butikker.

Centerhierarkiet

Centerstrukturen har traditionelt været opbygget som en pyramide, der i toppen har de store byer (hovedstaden og landsdelscentre) og i bunden de mindre byer (lokalcentre). I de større byer er der samlet specialbutikker og funktioner, som kunderne sjældent har behov for at besøge. I de mindste byer ligger de butikker m.v. befolkningen besøger dagligt eller i hvert fald flere gange om ugen.

Detailhandelen søger - og har altid søgt - at placere sig centralt i forhold til sit opland. Da både detailhandelen selv og de eksterne faktorer såsom mobiliteten har undergået store ændringer, og da

detailhandelen er et vigtigt led i centrenes funktion, har detailhandelen haft en betydelig indflydelse på centerudviklingen.

I det følgende beskrives den seneste udvikling i centerhierarkiet.

Landsdelscentre

I landsdelscentrene (dvs. Århus, Odense, Ålborg og Esbjerg) er der foregået en betydelig udbygning. Centrale dele af bycentrene er i høj grad overgået til udvalgsbutikker, varehuse og store supermarkeder. De oprindelige bycentre er suppleret med aflastningscentre, hvor bl.a. lavprisvarehuse er placeret. Andre steder er lavprisvarehusene lokaliseret nær overordnede veje. Denne udvidelse og modernisering af dagligvareforsyningen har medført hård konkurrence for dagligvarebutikkerne i de mindre bysamfund i lavprisvarehusenes primære opland, mens påvirkningen er noget mindre i det fjernere opland. Ligeledes har lavprisvarehusene i visse områder forstærket/fremskyndet den igangværende strukturudvikling i detailhandelen.

Egnscentre

Egnscentrene, specielt amternes købstæder, har gennem 60'erne og 70'erne gennemgået en kraftig modernisering og udbygning med store supermarkeder og varehuse. Efter en periode med stilstand med hensyn til udbygning med dagligvarebutikker, er der nu en udbygning i gang med forbrugermarkeder i nogle af de største egnscentre. Tendensen går generelt mod, at tilvæksten kanaliseres nedad i centerhierarkiet til kommune- og de større lokaltcentre.

Kommunecentre

Kommunecentre er inden for de senere år blevet udbygget med større dagligvarebutikker som supermarkeder samt minimarkeder, ligesom udbuddet inden for en række brancher i dagligvarespecialhandelen er blevet forbedret. Det betyder, at kommunecentrene i de senere år har styrket deres position i konkurrencen med de øvrige centertyper. Men det har påført landsbyerne en stærk konkurrence, der har fremskyndet strukturudviklingen i detailhandelen i landsbyerne.

Lokaltcentre

Lokaltcentrene, der er byer med ned til ca. 500 indbyggere, er det laveste niveau i det egentlige centerhierarki, som det bl.a. er skitseret i miljøministerens landsplanredegørelser. Der er, som det vil fremgå i de følgende kapitler, i denne centerkategori foregået en betydelig modernisering af butiksforsyningen. Det er typiske sket ved at én af de traditionelle butikker er ombygget eller udvidet, eller der er etableret en helt ny, så resultatet er blevet en større butik med et bredere sortiment, der virker mere tiltrækkende på kunderne.

Under det foran omtalte hierarki ligger butikkerne i landsbyer og landdistrikter med mindre end 500-600 indbyggere. Trods strukturudviklingen er der endnu et betydeligt antal butikker i disse landsbyer. Men den udvikling, der i så stor omfang har lukket mange lokalbutikker i byerne vil i løbet af få år slå fuldt igennem i landsbyerne.

Årsagerne til udviklingen i butiksstrukturen

Butiksstrukturens udvikling forårsager en række konsekvenser både internt i detailhandelen og i relation til forbrugerne. Det er væsentligt at afdække årsagerne til denne udvikling, fordi det først herved er muligt, at stille realistiske og holdbare forslag til løsning af de problemer, udviklingen rejser.

Strukturen i detailhandelen kan anskues som et resultat af nogle udviklinger, de enkelte deltagere - handlende, forbrugere m.v. ikke kan påvirke enkeltvis, og som derfor danner en ramme indenfor hvilken, de må handle. Men den er også et resultat af nogle beslutninger og valg truffet af grossister, detaillister og forbrugere.

Til beskrivelse af dette komplicerede samspil er der opstillet en grov analysemode, der ikke tilstræber at give en fuldstændig forklaring på udviklingen i butiksstrukturen, men alene er et forsøg på at systematisere gennemgangen af de vigtigste strukturfaktorer. Analysemodellen indeholder tre grupper af årsagsforhold nemlig samfundsudviklingen og efterspørgselsforholdene, de virksomhedsøkonomiske forhold og de samfundsmæssige indgreb og reguleringer.

Rammebetingelser

Samfundsudviklingen danner vigtige rammebetingelser for detailhandelens udvikling. Både størrelsen og sammensætningen af forbruget, forbrugerens valg af indkøbssted, deres muligheder for at transportere varerne hjem og indkøbshyppigheden påvirker detailhandelsstrukturen. Efterspørgselsforholdene bestemmes hovedsagelig af udviklingen i det samlede forbrug, d.v.s. udviklingen i befolkningens levevilkår og disponible rådighedsbeløb samt af befolkningens geografiske fordeling, mobilitet og købevaner. Ændringer i disse forhold kan medføre forskydninger i indtjeningsvejen mellem butikker af forskellig størrelse og dermed ændre deres optimale lokalisering.

De virksomhedsøkonomiske faktorer omfatter en række virksomhedsinterne og -eksterne forhold såsom løn- og kapitalomkostnin-

ger, teknologi, stordriftsfordele, leverandørbetingelser, organisationsstruktur og bindinger, magtposition og konkurrencestrategi.

Den samlede effekt af disse faktorer medfører strukturelle ændringer i detailhandelen. Udviklingen i faktorerne medvirker til at begunstige visse butikstyper og organisationsformer i detailhandelen, og har dermed konsekvenser for koncentrationstendensen.

De samfundsmæssige reguleringer repræsenterer både muligheder og begrænsninger for detailhandlen. De tager form af love, skatte- og afgiftsregler, avanceregulering, fysisk- og økonomisk planlægning osv. En del af de samfundsmæssige reguleringer, f.eks. ændringen af næringsloven og bortfald af mælkeordningen, er gennemført med henblik på at øge konkurrencen i handelen med dagligvarer, men selv om sigtet i andre reguleringer ikke først og fremmest har været at fremme konkurrencen, har dette ofte været den afledte virkning, som igen har påvirket strukturudviklingen.

Efterspørgselsforhold

De vigtigste af de faktorer, der knytter sig til efterspørgslen, er realindkomst og forbrugsmønster, befolknings- og bosætningsmønster, mobilitet, indkøbsmønster og vaner.

De er i det store og hele led i den almindelige samfundsudvikling, som ligger uden for detailhandelens påvirkningsfelt. Enkelte af faktorerne, som indkøbsmønster- og vaner påvirkes imidlertid af strukturudviklingen i detailhandelen, hvorved en bestemt strukturudvikling forstærkes.

Indkomst

Den kraftige højkonjunktur, der satte ind i slutningen af 50'erne og med få mindre afbrydelser fortsatte til 1973, har medført en kraftig stigning i realindkomsterne.

Husstandsindkomsterne har været voksende både i faste og løbende priser. Det skyldes dels lønudviklingen og dels at mange familier nu har 2 indtægter.

Stigningen i realindkomsten har medført et øget forbrug. Forbrugssammensætningen er ændret så nye langvarige forbrugsgoder, som køleskabe, fjernsyn og biler er kommet til at udgøre en større del af forbruget. Dagligvarerne har kun fået en mindre andel af forbrugsstigningen, men dog en real vækst.

Samtidig er der sket en kvalitativ ændring i sammensætningen af dagligvareforbruget, hvor f.eks. kartofler erstattes af grøntsager og øl af vin.

Forbrugsændringerne har indirekte medført sortimentsudvidelser og brancheglidning i detailhandelen, fordi sortimentet indgår i konkurrencen. Butikker med bredt varesortiment søger at tiltrække omsætning fra specialbutikker uden for den traditionelle dagligvaresektor.

Det større dagligvaresortiment i butikkerne medfører imidlertid en lavere omløbshastighed for en stadig større del af sortimentet. Det medfører stigende omkostninger for detailhandelen specielt med beskedent kundeunderlag. Den ændrede forbrugssammensætning har således inddirekte bidraget til væksten i butiksstørrelserne.

Befolkningsudvikling og bopælmønstre

De vigtigste befolkningsmæssige udviklingstræk er den svage befolkningstilvækst og den øgede urbanisering.

Befolkningens geografiske fordeling har undergået store ændringer (se afsnittet om befolkningen i 2. delbetænkning). Generelt er der før 1970 sket en øget urbanisering i form af flytning til de større byer og deres forstæder, mens tendensen efter 1970 er gået mod vækst i de mindre byer og bebyggelser under 5.000 indbyggere. Stigningen har været størst i byer med 2.000-5.000 indbyggere og mindre i de mindre bebyggelser. Der har dog hele tiden været en tilbagegang i de rene landdistrikter, der mere end opvejer væksten i bebyggelserne 200-1.000 indbyggere.

Urbaniseringsprocessen har betydet en generelt svækkelse af kundeunderlaget i landdistrikterne. Denne svækkelse er kun delvis opvejet af den øgede tilflytning til landsbyerne.

For byerne har befolkningsudflytningen til yderområderne betydet en befolkningsudtynding i de centrale, ældre byområder med deraf følgende butiksnedlæggelser. Tendensen forstærkes af, at de tilbageblevne husstande har en relativ lav købekraft.

Den samlede virkning af, at de købekraftige husstande er flyttet til nye boligområder i byernes randområder, har været, at der er skabt grundlag for etablering af nye, større butikker og butikcentre. Disse nye butikstyper har været medvirkende til at svække købstrofastheden over for de mindre lokalbutikker.

Mobilitet

Også den øgede mobilitet har forstærket udviklingen mod en større geografisk koncentration af detailhandlen.

Den stigende motorisering har givet store grupper af forbrugere større valgfrihed mellem detailhandelsforretningerne og gjort det muligt at transportere et større kvantum varer pr. indkøb hjem. Mobiliteten er en grundlæggende forudsætning for, at butikker gennem reklame og **priskonkurrence** kan tiltrække kunder over store afstande.

Den stigende mobilitet har begunstiget udbredelsen af butikstyper med et bredt sortiment, hvor en stor del af indkøbet kan foretages under ét tag, ligesom gode vejforbindelser og parkeringsforhold har fået stigende betydning for placeringen af nye butikker.

Indkøbsmønster/ indkøbsvaner

Den ringe mobilitet og det gældende indkøbsmønster beskyttede tidligere nærbutikken. Den hjemmegående husmor, foretog hyppige, mindre indkøb. Kvindernes stigende erhvervsfrekvens har medført et stigende behov for varer, der kan spare tid og arbejdskraft i hjemmet, f.eks. mere eller mindre færdigtilberedte fødevarer. Også tiden til at købe ind er blevet mere knap og den er koncentreret til korte tidsrum. Det har medført en tendens til, at husstandene foretager et stort indkøb, ofte koncentreret op til weekenden, og nogle få suppleringsindkøb i løbet af ugen.

Alle disse forhold har fremmet udviklingen af supermarkeder og butikscentre, hvor indkøbene kan foretages samlet under ét tag.

Lønstigningei

Virksomhedsøkonomiske faktorer

Et af de vigtigste samfundsmæssige udviklingstræk, der har haft betydning for detailhandlens strukturudvikling, er den relative forskydning mellem prisen på arbejdskraft og kapital. Arbejdskraften er blevet relativt dyrere. Derfor har det været en økonomisk fordel at forsøge at erstatte menneskelig arbejdskraft med teknisk udstyr. Det er sket i betydeligt omfang både inden for engros- og detailhandelen.

Rationalisering/ stordrift

Overgangen til selvbetjening har haft stor betydning ved at spare arbejdskraft i butikkerne. Samme virkning har forudgående emballering og prismærkning fra producenten, standardisering af transport- og håndteringsarbejdet såvel mellem leverandør og butik som internt i butikken. Men samtidig er omstillingen til selvbetjening meget kapitalkrævende, fordi selvbetjening kræver langt

større butiksareal og ofte ledsages af anvendelse af moderne køle og fryseteknik.

Organisatoriske ændringer

Samarbejdsformerne i dagligvarehandelen har fået forskellig karakter. Der er blevet etableret frivillige kæder, hvor grossister har knyttet en række detailhandlere til sig og ved aftaler forpligtet dem til at foretage indkøbene hos de pågældende grossister. De eksisterende indkøbsforeninger har lanceret kædeprogrammer. Der er derimod i de senere år kun oprettet enkelte egentlige kæder, hvor den samme ejer har flere butikker.

Grossistledet

I grossistledet er der sket en tydelig centralisering i de seneste år. Dels ved fusionering til færre og større enheder og dels ved at detailhandlerne er samlet omkring bestemte grossister. Årsagen her til er at grossistledet har måttet rationalisere kraftigt. Der har været tendenser til, at producenter har overtaget hyldeopfyldning og til dels mærkning i store butikker. Ligesom sortimentet er blevet udvidet med en række varer, først vin - spiritus - tobak - chokolade m.v., sidenhen også ferskvarer som dybfrost og kølevarer som f.eks. pålæg og ost samt nonfood artikler.

Disse udvidelser af sortimentet medførte, at grossisterne kunne dække op mod 50% af detailhandelens omsætning til forbrugere.

Virkningerne for detaillisterne

Centraliseringen i grossistledet har for detaillisterne bl.a. medført, at der leveres med bestemte intervaller og at der stilles krav om mindste kollistørrelse ved levering, dvs. et mindstekvantum der leveres. Dette forhold har nogle grossister dog bødet på ved at oprette selvbetjenings engroslagre, hvor detaillisterne selv mod kontant betaling kan komme og hente varerne. Desuden stilles der krav om mindste størrelse af salgsareal og omsætning for at blive optaget i en frivillig kæde. Det er krav, som størsteparten af de små butikker ikke kan opfylde, først og fremmest fordi købekraft underlaget er for lille, men i nogle tilfælde også på grund af manglende fysiske udvidelsesmuligheder.

Stordriftsfordele

Optimal udnyttelse af teknologien og de organisatoriske fordele kræver veldimensionerede og kundetilpassede butikstyper. Da teknologien ofte er tilpasset større enheder, er det kapitalkrævende at foretage de investeringer, der er nødvendige.

Ligeledes giver det i sig selv fordele, at de enkelte butikker er af en vis størrelse. Velplanlagte butikker med åbenbart gode forretningsmuligheder har lettere ved at skaffe kapital, kvantumsrabatter, årsbonus o.lign.

De offentlige reguleringer

Det offentlige politik og lovgivning, både når den sigter direkte på detailhandelen og når der er tale om afledte virkninger af en mere generel politik, har haft afgørende indflydelse på, i hvilket tempo og i hvilken retning strukturændringerne inden for detailhandlen er foregået. Derfor gennemgås de vigtigste reguleringer her.

Næringsloven

Der skete en betydelig liberalisering af næringsloven ved revisionen i 1966, hvor det blev tilladt detailhandlende at have mere end én butik i hver kommune. Muligheden for at have flere butikker i samme kommune var før 1966 begrænset til tilfælde, hvor indehaveren havde næringsbrev inden for fremstillingsvirksomhed og solgte egne og fagfællers produkter, eller hvor der var tale om en forening, der kun solgte til egne medlemmer.

Lukkeloven

Lukkeloven blev revideret i 1976. Det medførte en begrænset liberalisering aflukketiden.

Mælkeloven

Detailhandelen med mælk blev givet fri i 1971, tidligere måtte kun ismejerier og et antal bagerforretninger sælge mælk. Til gengæld for mælkeмонопоlets ophævelse fik ismejerier adgang til at optage kolonialvarer i deres sortiment. Det var imidlertid ofte umuligt på grund af butikkernes størrelse, bygningsmæssige forhold og manglende kapital. Derfor blev hovedtendensen, at mælkeprodukterne blev optaget i f.eks. supermarkedernes sortiment og mange ismejerier blev udkonkurreret.

Sundhedslovgivning

Inden for sundhedslovgivningen er der sket en række lempelser, som har mindsket de lovgivningsmæssige hindringer for brancheglidning.

De helt små butikker har imidlertid haft vanskeligt ved at optage produkter som fersk kød i sortimentet. Omsætningen er for ringe og omsætningshastigheden dermed for lav til et bredt sortiment set i forhold til forrentningen af investeringerne i opbevaringsfaciliteter. Det har kun været de større butikker og minimarkeder, der kunne øge attraktionen ved at inddrage sådanne varer.

3. Konsekvenser for forbrugerne

Samspil mellem faktorer

Der er foretaget meget få undersøgelser af udviklingen i forbrugers situation i Danmark. Derfor bygger det følgende i høj grad på svenske og norske undersøgelser og på talmateriale, der er fremkommet i andre sammenhænge i Danmark.

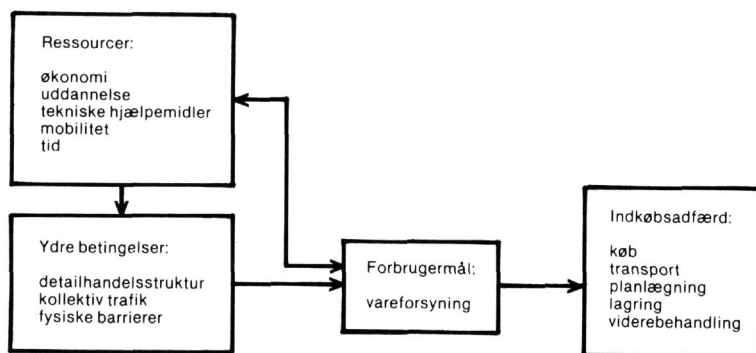
Forbrugerne udgør en meget forskelligartet gruppe, med varierende behov og ønsker, som for en stor dels vedkommende kan forklares ud fra forbrugernes livssituation. Sociale, økonomiske og aldersmæssige forhold har stor betydning.

Forbruget og forbrugernes adfærd må analyseres i sammenhæng med og som et led i hele produktions- og distributionsprocessen. Afhængig af, hvor meget den enkelte husholdning selv bearbejder det produkt, der skal bruges, og hvor meget husholdningen deltager i distributionen, vil forbrugernes adfærd og vareproduktion og distribution gribe ind i hinanden. Rationalisering i et led kan således medføre, at forskellige funktioner væltes over på andre led, så det samlede resultat ikke bliver en rationalisering.

Model

Husstandenes indkøb bestemmes som belyst i figur 3.1. af en række forskellige faktorer.

Figur 3.7

EFTER: NOU 1977: 9. Varehandlen, forbrugerne og samfunnet. s. 88.

Husstandenes indkøb kan skematisk opdeles i 5 hovedaktiviteter:

1. planlægning af, hvad der skal købes, hvordan indkøbet skal gennemføres og hvor det skal foretages
2. købet
3. transport herunder også hjemtransporten af varerne
4. opbevaring af de købte varer
5. viderebehandling af varerne

Husstandenes muligheder for at udføre disse aktiviteter afhænger, som det fremgår af figuren, dels af husstandens ressourcesituation og dels af nogle ydre betingelser.

Ressourcerne

Husstandenes lokale ressourcesituation bestemmes af summen af de enkelte ressourcer, som har betydning for deres adgang til og muligheder for at benytte detailhandelens udbud.

Mange af de faktorer, som forklarer forskellen i ressourcesituationen, kan også forklare de forskellige forbrugsmønstre og -handlinger.

Ved analyse af husstandenes forbrugssituation er det vigtigt at inddele forbrugerne i grupper, der står i nogenlunde samme ressourcesituation. Her har de økonomiske ressourcer en afgørende betydning, fordi de ofte også er bestemmende for andre velfærds-komponenter, mens andre faktorer kan gå på tværs heraf.

Det er en almindelig fremgangsmåde at inddele forbrugerne i ressourcestærke og ressourcesvage grupper på baggrund af sociale og økonomiske kriterier. Denne inddeling følges også her, men den suppleres med andre forhold såsom alder, der går på tværs heraf, og som i konkrete tilfælde kan have større betydning.

Økonomiske ressourcer

De økonomiske ressourcer er først og fremmest afhængige af indtægt og formue. Indtægten afhænger først og fremmest af arbejdstid, køn, social stilling, uddannelse, erhverv og formue.

Uddannelse og kundskaber

Udviklingen indenfor detailhandelen stiller større og ændrede krav til forbrugerne. Det skyldes bl.a. overgang til selvbetjenings-systemer, og forskellige former for tilbud. Denne udvikling sammen med et stadigt mere grovmasket butiksnet stiller stigende krav til overblik over de forskellige udbud, planlægning og organisering af indkøbene. Dette overblik hænger i høj grad sammen med kundskabs- og uddannelsesressourcer.

Evnen til at planlægge og organisere indkøbene, udnytte de bedste tilbud, udnytte forbrugerrettigheder m.v. er størst for personer med de bedste uddannelses- og kundskabsmæssige ressourcer. Lavindkomstkommissionens resultater tyder på, at disse grupper samtidig råder over de største økonomiske ressourcer, hvilket ofte er en betingelse for at kunne udnytte tilbuddene fuldt ud.

Tekniske hjælpemidler

Ved etablering af de nye butikstyper og salgsformer er en del af distributionsfunktionerne blevet overvæltet på forbrugerne. Det mere grovmaskede butiksnet har medført, at større transportopgaver lægges på forbrugerne. Overgangen til selvbetjening betyder, at forbrugerne selv må varetage funktioner som betjening og pakning. Mens den øgede anvendelse af tilbud, som forudsætter størkøb, nødvendiggør lagerkapacitet hos forbrugerne. Både i form af almindelige opbevaringsmuligheder og køle- og frysekapacitet.

Det betyder, at bil og de nævnte tekniske hjælpemidler får stigende betydning for forbrugernes muligheder for mest økonomisk at dække deres behov.

Overgangen til selvbetjeningsbutikker har specielt været et problem for de ældre og handicappede, idet varenes placering på hylder i forskellig højde, ventetiden i kassekøen og nedpakningen i poser og tasker kan være meget belastende for disse grupper.

Som tidligere nævnt fordrer den fulde udnyttelse af supermarkedernes tilbud, at husstandene har en betydelig lagerkapacitet både i form af plads og tekniske opbevaringsfaciliteter såsom dybfryser og køleskab, hvilket medfører, at forbrugerne må foretage væsentlige investeringer.

De forbrugergrupper, der kan drage fordel af denne udvikling, er de økonomisk bedst stillede, som bor i store lejligheder eller parcelhuse, hvor der er plads til opbevaring. Ligesom familier med et relativt stort forbrug kan benytte disse tilbud. Mens de økonomisk svage forbrugere, der ofte bor i mindre og dårligere lejligheder, må afstå fra indkøb, der kunne give dem mængderabat.

En undersøgelse af et lavprisvarehus' kundeprofil peger i samme retning, idet det fremgår, at selvom en stor del af befolkningen er kunder i lavprisvarehuse, er det bemærkelsesværdigt, at der er en overvægt af kunder med høj mobilitet, lav alder og høj indtægt. Det er kendetegnende for den såkaldte "stærke forbruger". Denne forbrugertype har specielt gode muligheder for at udnytte et va-

rieret butiksudbud, herunder lavprisvarehuse. (Planstyrelsen, Regionplanorientering nr. 10).

Mobiliteten

Strukturudviklingen har medført større butikker og dermed et mere grovmasket butiksnet. Derved stilles, der øgede krav til husstandenes mobilitet ved indkøb. To forhold, har betydning her, nemlig forbrugernes personlige fysiske formåen med hensyn til at gå og bære varer samt forbrugernes mulighed for at gøre brug af transportmidler.

Privatbilismen har været kraftigt stigende gennem de sidste 20 år, således var andelen af husstande med bil i 1978 knapt 70%.

Det er imidlertid betydelige mængder varer, der skal transporteres hjem. Svenske undersøgelser viser, at en gennemsnitsfamilie som foretager 2-3 ugentlige indkøb må hjemtransportere 10-30 kg varer hver gang. Den kollektive trafik kan derfor kun vanskeligt erstatte behovet for bil til dette formål.

Specielt de økonomiske svagtstillede, pensionister og de ældre, har en lav bildækning. Netop indenfor disse grupper findes forbrugere med mindre god fysik, forbrugere, der har særlig svært ved at transportere dagligvareindkøbene over lange afstande til fods, på cykel eller med offentlige transportmidler.

Selv om husstanden har bil, er det ikke sikkert den står til rådighed ved dagligvareindkøbene. Ofte bruges bilen til bolig-arbejdsstedsrejser, som det af mange grunde kan være vanskeligt at kombinere med indkøb.

En anden af de svage befolkningsgrupper - børnene - er med den nye butiksstruktur næsten udelukket fra at købe ind på grund af den ofte lange og farlige vej til supermarkedet, hvor der kræves betydelig læsefærdighed for at finde varerne i de store butikslokaler.

Det kan således konkluderes, at butiksstrukturen i nogen grad er tilpasset de ressourcestærke forbrugere. Mens de ressource svage forbrugere, der tidligere kunne få den service de har brug for, i form af personlig betjening, vejledning og vareudbringning, må undvære den. Dette, sammen med de længere afstande til butikkerne, rammer denne gruppe specielt hårdt.

Tidsressourcen

Planlægningen og organiseringen af indkøbene stiller store krav

til forbrugerne, der må skaffe sig oplysning om de forskellige muligheder for at få deres ønsker opfyldt. Indsamlingen og vurderingen af disse informationer tager tid. Det samme gælder selve indkøbet og hjemtransporten af varerne. Undersøgelser i Norge viser, at forbrugernes tidsindsats i varedistributionen nu overstiger detailhandelens (dog kan de lange afstande i Norge spille ind). Det må ses som en konsekvens af strukturudviklingen i detailhandelen og overvæltningen af nogle af distributionsfunktionerne på forbrugerne.

Husstandenes disponible tidsressourcer afhænger i høj grad af den familiemæssige stilling og alder.

Specielt enlige erhvervsaktive samt småbørnsfamilier og husstande, hvor begge ægtefæller har erhvervsarbejde, har sparsom tid i butikernes almindelige åbningstid. Mens ældre husstande, husstande, hvor kun den ene af ægtefællerne er i erhverv, samt personer ude af erhverv, har relativ god tid. De har altså mulighed for at udnytte informationen om indkøbsmulighederne, hvis husstandenes øvrige ressourcer tillader det.

Erhvervsfrekvensen har generelt været stigende, specielt for gifte kvinder, en udvikling, der efter al sandsynlighed vil fortsætte. Det vil betyde, at tiden vil blive en knaphedsfaktor for endnu flere husstande.

Selvom mange kvinder har deltidsarbejde, betyder afhængigheden af bilen til hjemtransport af varerne og det øgede forbrug af udvalgsvarer, som familien normalt køber ind sammen, at den største del af indkøbene foretages inden for et meget snævert tidsrum.

Ydre betingelser

De ydre betingelser for forbrugernes dagligvareindkøb er behandlet under de foregående punkter. Her skal kort opsummeres, at de består af den eksisterende detailhandelsstruktur, den kollektive trafik og af fysiske forhindringer som stærkt trafikerede veje, høje fortorvskanter, adgangen til og pladsforholdene i butikken. Til sammen har disse faktorer væsentlig betydning for forbrugernes tilgængelighed til butikken.

Samm enfatning

Generelt er tilgængeligheden til de nye butiksformer blevet bedre for de stærke forbrugere, der har rådighed over bil, mens den er blevet vanskeligere for de svagere befolkningsgrupper.

Forbrugeradfærden og forbrugsmønstret er afhængig af husstan-

dens ressourcer og de ydre betingelser i form af butiksstruktur og kommunikationsmuligheder, som er forskellige i byer og landsbyer/landområder.

Selvom strukturudviklingen og dermed også butiksdøden indtil nu har været kraftigere i byerne end på landet, er der ikke opstået så store problemer i byerne, som der vil opstå på landet, fordi butiksnettet i byerne er relativt tæt.

Udsatte husstande

Det er vanskeligt specifikt at udpege de truede husstande, fordi ressourcesvagthed og -styrke ikke er entydige begreber.

Men en afgrænsning af de udsatte husstande kan opnås ved at betragte de konsekvenser, ændringerne i detailhandelsstrukturen har haft, og husstandenes muligheder for at udnytte/kompensere for dem.

- husstandenes andel af distributionsarbejdet er øget
- afstanden til butikkerne er øget for mange husstande
- bilafhængigheden og/eller afhængigheden af kollektive transportmidler er øget
- det er nødvendigt at foretage større indkøb, som forudsætter bedre planlægning og opbevaringsfaciliteter i hjemmet.

På denne baggrund må følgende husstande betragtes som ressourcesvage, da de har særlige problemer med en grovmasket butiksstruktur.

- de ældre
- bevægelseshæmmede
- husstande, der ikke har rådighed over bil
- børnefamilier, hvor begge ægtefæller har erhvervsarbejde og enlige erhvervsaktive forældre
- husstande i ældre byområder
- husstande i landsbyer og landdistrikter.

Husstandenes situation bliver naturligvis særlig vanskelig, når der er sammenfald mellem flere af disse faktorer.

Udsatte husstande geografisk set

Husstandene i de ældre byområder er en særlig problemgruppe, fordi der bor mange ældre og fordi mange butikker er lukket her. Ligeledes er butiksforsyningen i landsbyerne og landdistrikterne et problemområde. Det skyldes de afstande, husstandene får til alternative indkøbsmuligheder, når den sidste butik lukker samt butikkens betydning for lokalsamfundet generelt.

4. Landsbyernes dagligvareforsyning

Der har op til i dag været et ret tæt net af dagligvareforretninger på landet og i landsbyerne. I de senere år er der lukket mange dagligvarespecialbutikker - bager, slagter og grønthandler - og omsætningen er samlet på en eller få større forretninger i landsbyen. I en del tilfælde er også sidstebutikken lukket, men endnu flere lukninger truer. Sker det, vil det skabe vanskeligheder for mange beboere i landsbyerne og landdistrikterne, specielt for de grupper, der ikke har rådighed over bil.

Beskrivelsen af landsbyernes butiksstuktur er i denne betænkning summarisk. Der findes en mere detaljeret beskrivelse i arbejdsrapporten "Analyse af landsbybutikker", som er udarbejdet af Institut for Center-Planlægning for Landsby kommissionen.

I hovedsagen beskrives de sidste 10 år. Det skyldes, at forudsætningerne for dagligvareforsyningen i landsbyerne især har ændret sig inden for denne periode. Beskrivelsen omfatter landsbyer med under 500 indbyggere, da disse landsbyer, må formodes at stå overfor de største problemer i de kommende år. I visse tilfælde beskrives også større byer.

Udviklingen i landsbyernes butiksstuktur

Nedlægges en butik i en landsby, vil dagligvareforsyningen som regel forringes, men mange landsbyer har to eller flere dagligvarebutikker. Så den alvorlige serviceforringelse opstår først, når den sidste butik i landsbyen lukker. Derfor beskrives både udviklingen i antallet af butikker i landsbyerne og udviklingen i antallet af butiksløse landsbyer.

Butiksnedlæggelser

Der er i de sidste 10 år nedlagt mange butikker i landsbyer og landdistrikter. Detailhandelstællingen viser, at der i 1969 var ca. 10.500 dagligvarebutikker i landsbyer. Af disse 10.500 dagligvarebutikker skønnes ca. 6.000 at have været købmænd og brugsforeninger. Opgørelsen omfatter hele landet med undtagelse af ho-

vedstadsregionen. Ved landsbyer forstås her byer, som ved folketællingen i 1970 havde færre end 1.000 indbyggere.

For 1980 findes ikke en tilsvarende totaltælling, men det skønnes, at antallet af dagligvarebutikker i de nævnte landsbyer og landdistrikter er faldet til et niveau på 5-6.000 butikker, hvoraf ca. 4.000 er købmænd og brugsforeninger.

*Fra mange små
butikker til
få større*

Tidligere var butiksstrukturen i landsbyerne karakteriseret ved en række små butikker, hver for sig med et relativt lille vareudvalg. Nu er butiksstrukturen i landsbyerne i almindelighed domineret af en enkelt større købmandsbutik eller brugsforening, eventuelt suppleret med én eller flere andre dagligvarebutikker. I de større landsbyer kan enkelte udvalgswarebutikker som trikotage- og cykelforretninger også forekomme.

Det er i almindelighed de mindste butikker, der er blevet nedlagt. De investeringer, der er foretaget i landsbyens butiksnet, er normalt samlet i en enkelt købmandsbutik eller brugsforening. Gennem lokaleudvidelser og placering af køle- og fryseanlæg er der skabt mulighed for at udbyde flere dagligvarer i én større butik. Herved skabes en modvægt i konkurrencen med de større butikker i de nærliggende, større byer.

Nedlæggelse af en række dagligvarebutikker i landsbyer har givet et mindre varieret butiksudbud, og der er sket en indskrænkning i traditionelle serviceydelser som kreditgivning og vareudbringning. Men der er også sket en forringelse af andre serviceydelser, der ofte opfattes som en selvfølge, selvom de ikke direkte havde forbindelse med detailhandelen. Der kan f.eks. være tale om aflevering af post, vaske- og rensesøj, veksling af checks, opbevaring af nøgler, opslag om køb og salg og annoncering af møder og fællesaktiviteter i landsbyen. Det kan de moderne butikker ikke tilbyde. Men gennem samling af et stort udbud af dagligvarer i en større, moderne selvbetjeningsbutik er der i de fleste landsbyer skabt et efter forholdene attraktivt indkøbssted, således at der totalt set ikke er indtruffet et fald i serviceniveauet. I en række af de større landsbyer er serviceniveauet endda forbedret i løbet af de sidste 10 år.

*Bystørrelsens
betydning*

Udviklingen har ikke været ens i de forskellige bystørrelser. En undersøgelse af antallet af dagligvarebutikker i 22 landsbyer viser et fald fra 97 butikker i 1968 til 61 butikker i 1979.

Tabel 4.1 Gennemsnitligt antal dagligvarebutikker i 22 landsbyer i 1968

Bystørrelse 27/9-1965	Antal byer	Gennemsnitligt antal daglig- varebutikker 1968	Gennemsnitlig m ² salgsareal 1968	
			Ialt i lands- by	pr. butik
Under 200 indbyggere	5	2,4	78	33
200-299 indbyggere	10	4,1	135	33
300-399 indbyggere	6	6,2	243	39
400 el.flere indbyggere	1	7,0	265	38

Anm.: En del af byerne har skiftet byklasse i perioden 1968-70.

Kilde: Analyse af landbybutikker (1980).

Tabel 4.2 Gennemsnitligt antal dagligvarebutikker i 22 landsbyer i 1979

Bystørrelse 1/7 1976	Antal byer	Gennemsnitligt antal daglig- varebutikker	Gennemsnitlig m ² salgsareal	
			Ialt i lands- by	pr. butik
Under 200 indbyggere	4	1,3	69	53
200-299 indbyggere	7	2,3	174	76
300-399 indbyggere	8	3,3	283	86
400 el.flere indbyggere	3	4,7	305	65

Anm.: En del af byerne har skiftet byklasse i perioden 1968-70.

Kilde: Analyse af landbybutikker (1980).

Antallet af butikker vokser med landsbyens størrelse, ligesom butikkernes samlede salgsareal. Derimod er det gennemsnitlige salgsareal pr. butik næsten konstant.

I perioden 1968 til 1979 er forholdene i de 22 landsbyer ændret en del. Antallet af dagligvarebutikker er faldet i alle bystørrelser, og det er de mindste butikker, der er forsvundet. Eksempelvis er antallet af dagligvarebutikker pr. by i gruppen af landsbyer med under 200 indbyggere faldet fra 2,4 butik pr. by i 1968 til 1,3 butik pr. by i 1979. I samme bygruppe er det gennemsnitlige salgsareal pr. butik steget fra 33 m² i 1968 til 53 m² i 1979.

Sammenfatning

Det er især i landsbyer med mere end 200 indbyggere, der er investeret i butiksnettet. Investeringerne har været stærkt medvirkende **til**, at kun ganske få landsbyer med mere end 200 indbyggere ikke har en dagligvarebutik i 1980.

Situationen er anderledes, når man betragter landsbyer med færre end 200 indbyggere. På grund af det begrænsede kundeunderlag er der kun undtagelsesvis foretaget større investeringer i butiksnettet. Som hovedregel består landsbyens butiksudbud af en enkelt butik. Selv om mange af disse små landsbyer er blevet butiksløse i de senere år, er det trods alt bemærkelsesværdigt, hvor mange af landsbyerne, der stadig har en dagligvarebutik.

Specialbutikker

Dagligvarebutikkerne kan opdeles i kolonialbutikker og specialbutikker. Kolonialbutikkerne er mest levedygtige, og de kræver det mindste befolkningsunderlag for at være rentable. Specialbutikker som slagtere og bagere kræver derimod et noget større kundeunderlag.

Udvalgsvarerbutikker

Også andre detailhandelsbrancher er berørt af udviklingen. Det gælder butikker inden for tekstil og beklædning såvel som øvrige udvalgsvarer.

I landsbyer med 200 indbyggere og opefter var der hyppigt tidligere en del andre butikker end dagligvarebutikker, oftest med forskellige kombinationer af sortimenter. De lidt større landsbyer havde tit manufaktur/trikotage-forretninger, hvoraf nogle også forhandlede gardiner. Desuden var der en række andre kombinationer såsom skotøj/legetøj og tobaksvarer/legetøj, ligesom en del dagligvarehandlende havde forskellige islet af beklædning og gaveartikler i sortimentet. Salg af benzin foregik ofte gennem den lokale smed eller tømmerhandel.

I landsbyer med under 300 indbyggere er der efterhånden kun få andre butikker end dagligvarebutikker. Men også i de større landsbyer er antallet af disse butikker reduceret i takt med udbygningen af udvalgswarebutikker i de større centre. Benzinforhandlingen er i en række landsbyer overgået fra smed eller tømmerhandel til en købmand eller brugsforening. I de mindre landsbyer (under 250 indbyggere) er benzinforhandlingen dog ofte nedlagt, hovedsagelig fordi benzinselskaberne ikke har fundet levering rentabel.

Omkringkørende vogne

En anden form for detailhandel i landsbyerne er de omkringkørende vogne (handel ved omførsel). Antallet af omkringkørende detailhandlere - der sælger deres varer fra vogne - er reduceret mærkbart de sidste 10 år. Der er dog store variationer fra egn til egn. I enkelte landsbyer tegner salg fra omkringkørende vogne sig for op mod 15% af dagligvareforbruget, mens en lang række landsbyer overhovedet ikke betjenes af denne form for detailhandel.

Butiksløse landsbyer

Mister en landsby den sidste dagligvarebutik, vil mange forbrugere i landsbyen og dens opland stilles ringere med forsyningen af de vigtigste dagligvarer. Det gælder især de ressourcesvage forbrugere som eksempelvis pensionister, handicappede og andre forbrugere med lav mobilitet. For de mest udsatte af disse grupper vil butikken desuden være en af de få muligheder for regelmæssige kontakter med det omgivende samfund. Da butikken i mange landsbysamfund er den sidste tilbageblevne funktion, har den i et stort antal landsbyer fået en vigtig betydning som mødested for landsbyens beboere, hvis daglige aktivitet ellers for en stor dels vedkommende foregår udenfor landsbyen. Det gælder såvel kontakten mellem traditionelle beboere og tilflyttere som mellem generationerne.

Det er derfor af særlig interesse at få belyst, hvor mange landsbyer, der er blevet butiksløse i de senere år.

Af tabel 4.3. fremgår det, hvor mange byer i de 7 udvalgte kommuner, der havde mindst 1 dagligvarebutik (kolonial) i henholdsvis 1969 og 1980.

Tabel 4.3. Antal byer i 7 udvalgte kommuner med mindst 1 dagligvarebutik i 1969 og 1980.

Landsbyens størrelse i 1970	Antal landsbyer	
	1969	1980
500-999 indbyggere	8	8
300-499 indbyggere	16	16
200-299 indbyggere	10	9
under 200 indbyggere	66	35

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Det er stort set udelukkende landsbyer med færre end 200 indbyggere, der har mistet den sidste dagligvarebutik i perioden 1969-80. I denne gruppe er 31 landsbyer eller knap halvdelen blevet butiksløse. Alle landsbyer i grupperne over 300 indbyggere har stadig mindst én dagligvarebutik. I gruppen 200-300 indbyggere har kun 1 ud af 10 landsbyer, mistet den sidste dagligvarebutik.

Selvom undersøgelsen bygger på et begrænset udsnit af kommuner, kan det konkluderes, at det hovedsagelig er landsbyer med færre end 200 indbyggere, som er blevet butiksløse, og at stort set alle landsbyer med mere end 200 indbyggere stadig har en lokal dagligvareforsyning.

Befolkning, indkomst og forbrug m.v.

Årsagen til udviklingen i branchestrukturen

Årsagerne til udviklingen i landsbyernes butiksstuktur kan samles i tre hovedgrupper. Den første omfatter butikkernes interne driftsforhold, som omsætning, omkostninger, butiksindretning, sortiment m.v.

Den anden gruppe består af befolkningen og forbrugerne, der efterspørger de varer og ydelser, butikken udbyder, og dermed skaber omsætning i butikkerne. Den indholder også forhold som konkurrence mellem butikkerne samt forbrugernes mobilitet, der begge har indflydelse på den lokale købsprocent. Dette aspekt udgør en væsentlig del af butikkens ydre forhold, og har som sådan stor betydning for butikkens drift og overlevelseshancer.

Den tredje gruppe omfatter andre ydre forhold, som er betydningsfulde for butikkerne. Eksempelvis éngrosforsyning og de offentlige myndigheders reguleringer og dispositioner.

En beskrivelse af udviklingen i landsbyernes butiksstruktur samt af årsagerne til denne udvikling må derfor både indholde en analyse af de interne forhold i butikkerne, og en beskrivelse af de ydre forhold, der direkte eller indirekte sætter rammerne for butikernes drift.

Undersøgelser

Beskrivelsen i det følgende bygger især på Landsbykommissionens arbejdsrapport "Analyse af landsbybutikker", som består af en række delundersøgelser:

24 landsbyer

Hovedundersøgelsen bygger på personlige interviews af samtlige indehavere af og uddelere i dagligvarebutikker i 24 udvalgte landsbyer.

Regnskabs-analyse

Oplysningerne af regnskabsmæssig karakter er baseret på en analyse af knap 100 brugsforenings- og købmandsregnskaber.

Prisanalyse

Derudover er der lavet en sammenligning af priserne i landsbybutikker og større butikker i nærliggende provinsbyer.

Hertil kommer en række mindre delundersøgelser til belysning af konkurrencesituationen for landsbybutikkerne og af generations-skifteproblemerne.

Befolkning

Det har i mange år været en udbredt opfattelse, at en stærk tilbagegang i befolkningen i landsbyer og landdistrikter har været hovedårsagen til landsbybutikkernes driftsmæssige problemer. Men befolkningstallet i landdistrikter og i byer med 200-500 indbyggere, betragtet under ét, er i perioden 1965-76 imidlertid kun faldet med 6%. Der er tilmed sket en opbremsning i faldet, idet det kun var 2% i perioden 1970-76.

Disse totaltal dækker dog over forskelle i befolkningsudvikling. De største landsbyer har haft en befolkningstilvækst, medens der i almindelighed har været tilbagegang i folketallet i de mindste landsbyer og de rene landdistrikter.

Det er ligeledes en almindelig antagelse, at landdistrikter og landsbyer har forholdsvis mange ældre indbyggere. Registerfolketællingen i 1976 viser imidlertid, at andelen af personer, over 64 år, ikke er større i landdistrikter og landsbyer end i resten af landet. I landdistrikter er andelen endog 1% lavere.

Indkomst og forbrug

Husholdningernes dagligvareforbrug har stor betydning for butikkerne. Indkomsterne, og dermed også forbruget, steg generelt meget stærkt i 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne. Forbruget af dagligvarer steg dog ikke så kraftigt som forbruget af andre varer. De stærke prisstigninger på olieprodukter og det økonomiske tilbageslag fra midten af 1970'erne medførte, at forbruget stort set stagnerede i sidste halvdel af 1970'erne.

Det antages imidlertid, at der i perioden 1969-80 er sket en realstigning i dagligvareforbruget på mindst 5% pr. person, specielt når indkomststigningerne for landbruget ved Danmarks indtræden i EF i 1973 tages i betragtning. Da husstandsstørrelsen i samme periode er faldet, har realstigningen i forbruget pr. husstand været mindre end 5%.

Mobilitet

Landdistrikterne og landsbyerne har i mange år haft en meget høj bildækning. I de sidste 10 år er andelen af familier med bil steget fra ca. 65% til godt 80%.

Landsbykommissionens arbejdsrapport "Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger" viser, at for tre undersøgelsesområder - Øster Ulslev, Flade og Haldrup - er biltætheden i 1979 omkring 90% i landdistrikterne omkring landsbyerne, mens den varierer mellem 70% og 77% i selve landsbyerne.

Arbejdsrapporten beskriver tillige en undersøgelse foretaget i 40 landsbyer og deres oplande. Den viser, - for alle grupper landsbyer under ét - at 78% af husstandene har én eller flere biler. Biltætheden er størst i landsbyer med en forstadsbeliggenhed og i landsbyer i hovedstadsområdet. Det er også bemærkelsesværdigt, at landsbyer med færre end 200 indbyggere har en relativ høj bildækning. Det er netop i denne gruppe, de butiksløse landsbyer findes.

Undersøgelser i 40 landsbyer viser, at 93% af de husstande, hvor den person, der hyppigst foretager indkøbene, også kaldet indkøbspersonen, er under 50 år, har bil. I aldersgruppen 50-64 år har 80% af husstandene bil. I husstande, hvor den der køber ind er 65 år eller ældre, har 46%, bil.

En del husstande har to eller flere biler. Undersøgelsen af de 40 landsbyer viser, at omkring 10% af husstandene i landsbyerne uden for hovedstadsregionen har to eller flere biler.

Det forhold, at en husstand har en bil, er ikke automatisk ensbetydende med, at husstandens medlemmer kan benytte bilen, når de ønsker at foretage en indkøbstur. For at belyse indkøbspersonens mulighed for at købe ind uden for lokalområdet, mens ægtefællen er på arbejde, er indkøbspersonens rådighed over bil i ægtefællens arbejdstid undersøgt i de 40 landsbyer og deres oplande. Det viser sig, at omkring halvdelen har rådighed over bil mindst én gang om ugen i ægtefællens arbejdstid. Tallene må dog tages med et forbehold, idet den samme undersøgelse viser, at omkring 80% af ægtefællerne benytter bil til arbejdet.

Til sammenligning kan det nævnes, at Trafikforskningsgruppen - Akademiet for de Tekniske Videnskaber - fandt, at 70-75% af de gifte kvinder i husstande med bil i 1975 havde bil til rådighed til alle deres serviceture, hvoraf indkøbturene udgør en del.

Konklusion

Sammenfattende er den individuelle mobilitet øget voldsomt, og husstande bosat i de tyndt befolkede områder har en højere bil-dækning end alle landets husstande under ét. Bilismens vækst og den derved øgede mobilitet har været forudsætningen for mange af de lokalisermæssige og strukturmæssige forandringer i detailhandelen, der er sket i de sidste 10-20 år. Husstande med bil kan bosætte sig relativt fjært fra arbejdspladser og butikker og alligevel have et stort serviceudbud inden for en tidsmæssig overkommelig rækkevidde.

Det er især de ressourcestærke husstande med høj indkomst i aldersgruppen 30-50 år, som har bil. Mens de ressourcevage husstande med lav indkomst, d.v.s. helt unge eller pensionister, ofte er uden bil, i et samfund præget af bilisme. Hertil kommer, at omkostningerne ved at benytte bil er forøget væsentligt gennem de seneste år.

Konkurrenceforhold

Udviklingen i landsbybutikkernes konkurrenceforhold kan betragtes udfra to synsvinkler. Dels konkurrencen landsbyens butikker imellem, og dels konkurrencen mellem landsbyens butikker og de store dagligvarebutikker i de større byer.

Lokal konkurrence

Hvad angår den lokalt betonedede konkurrence, har udviklingen som tidligere nævnt været karakteriseret ved et fald i antallet af dagligvarebutikker, mens de tilbageblevne butikker er blevet større. De har således søgt at opnå et bredere grundlag for at kunne eksistere. Dette er sket på flere måder. Nogle butikker har gennem moderniseringer søgt at appellere til et større publikum. Andre

butikker har ved hjælp af udvidelser i sortimentet søgt at dække en større andel af forbruget. Sortimentsudvidelserne har medført en brancheglidning, hvorved skellene mellem de tidligere relativt specialiserede dagligvarebutikker i nogen grad udviskedes.

Trods brancheglidningen kunne ikke alle dagligvarebutikker opretholdes - en lang række af de mindste butikker blev ramt først. Kravene til indtjening skærpedes med årene, og udviklingen har vist, at kun relativt store landsbyer har plads til mere end én butik.

Konkurrencen med de større byer

Medvirkende til denne udvikling er det voksende dagligvareudbud i de større byer. Landsbybutikkerne har været udsat for en stærk stigende konkurrence fra supermarkederne i de større byer. Det kan illustreres ved væksten i salgsareal. I dagligvarebutikkerne i 24 landsbyer er salgsarealerne øget med 35% i gennemsnit i perioden 1968 til 1979, mens salgsarealerne tilsvarende er øget med 134% i supermarkeder og varehuse i de nærmestliggende større byer. Det viser, hvor hovedparten af investeringerne er foretaget.

Lokal dæknings- procent

Landsbybutikkerne har imidlertid totalt betragtet ikke mistet så stor en del af deres omsætning, som man skulle tro, til disse større butikker.

Forholdet kan belyses ved at beregne, hvor stor en andel af dagligvareforbruget i landsbyer og landdistrikter, der indkøbes i lokale butikker i landsbyerne. Denne størrelse kaldes også den lokale dækningsprocent eller den lokale købsandel.

En sådan beregning - baseret på konkrete omsætnings- og indkøbsforhold i 24 landsbyer med 200-500 indbyggere og deres oplande for 1968 og 1977 - viser, at andelen af dagligvarer købt lokalt er faldet fra et niveau på 65-70% til omkring 60%. Det må dog understreges, at spredningen på den lokale købsandel mellem landsbyerne er stor, bl.a. afhængig af afstanden til nærmeste større by.

De største landsbyer med omkring 500 indbyggere har ikke haft tilbagegang i den lokale købsandel. I landsbyer med 250-300 indbyggere har købsandelen i reglen kun kunnet opretholdes, såfremt der er foretaget større arealudvidelser og andre investeringer i én eller flere butikker.

I landsbyerne med 200-500 indbyggere er der kun foretaget mere beskedne investeringer, og købsandelen er da også faldet i disse landsbyer.

Udviklingen i landsbyer med færre end 200 indbyggere er ikke undersøgt, men det må formodes, at den lokale købsandel for dagligvarer er faldt meget stærkt.

Konklusion Sammenfattende kan det konstateres, at landsbybeboernes og landdistriktbefolkningens købstrofasthed overfor landsbybutikkerne kun er faldet svagt. Der er samtidig sket en realstigning i dagligvareforbruget, som stort set kompenserer for befolkningstilbagegangen i landsbyerne og landdistrikterne.

Tilflyttere Mange tilflyttere i et lokalområde medfører en lavere gennemsnitlig lokal købsprocent, men trods alt en stigende omsætning. Der er tale om en gennemgående tendens, som varierer med lokale forhold.

Ændringer i oplandet Nedlægges den sidste dagligvarebutik i en landsby, forøges oplandet for den eller de nærmestliggende landsbyer. En undersøgelse tyder på, at op mod 45 procent af omsætningen fra den nedlagte sidstebutik kan overflyttes til de nærmestliggende landsbyer.

Sommerbutikker I turist- og sommerhusområder kan landsbybutikken stå overfor en helt speciel konkurrence. Sommerbutikkens placering, sene lukketider og weekend-åbning kan flytte en væsentlig del af omsætningen væk fra landsbybutikken. Andre steder er det landsbybutikken, der drager fordel af den øgede omsætning om sommeren.

Detailhandelens interne driftsforhold

Detailhandelens interne driftsforhold belyses hovedsageligt på basis af en undersøgelse af knap 100 brugsforenings- og købmandsregnskaber.

Omsætning Totalomsætningen i landsbybutikker opdeles traditionelt i grovarer (gødning, foderstoffer, olie og benzin m.v.) og butiksvarer, hvor sidstnævnte igen opdeles i dagligvarer og isenkram og manufaktur.

Uanset, hvordan omsætningsudviklingen for landsbybutikkerne opgøres, er den konstant eller svagt stigende i perioden 1968-79. I

samme periode har supermarkederne haft en markant fremgang med næsten en tredobling, målt i faste priser.

Tabel 4.4. Udvikling i totalomsætning og butik svare omsætning excl. moms i landsbybrugs er og i supermarkeder (1980-priser)

Index 1968 = 100	1968	1979
Landsbybrugser:		
Totalomsætning	100	105
Butiksvareomsætning	100	112
Supermarkeder:		
Totalomsætning	100	277
Butiksvareomsætning	100	268

Kilde: Analyse af landsbybutikker (1980)

*Omsætning
pr. m²*

Undersøgelsen belyser også omsætningen i forhold til salgsarealerne målt i faste priser. Butiksvareomsætningen pr. m² i landsbybrugser er faldet fra ca. 16.500 kr. pr. m² til ca. 14.500 kr. pr. m² i perioden 1969-79. Til sammenligning var omsætningen godt 21.000 kr. pr. m² i 1979 i supermarkeder.

Dette tyder på, at mange landsbybutikker kan klare en meromsætning uden at investere i udvidede salgsarealer.

Bruttoavance

Bruttoavancen er forskellen mellem omsætningen og vareindkøbet, og den skal dække omkostninger som løn, husleje, el og varme m.v. Den har udviklet sig som vist i tabel 4.5.

Købmændene og landsbybrugserne har haft tendenser til en faldende bruttoavance i den betragtede periode, mens supermarkedernes bruttoavanceniveau synes at svinge omkring 18%.

Tabel 4.5. Realiseret bruttoavance¹⁾

År	1973	1975	1976	1977	1978	1979
Landsby-brugser	14,71%	14,35%	-	13,94%	14,10%	13,85%
Købmænd	-	15,20%	15,06%	14,79%	14,79%	-
Supermarkeder	17,98%	18,36%	-	17,75%	18,20%	18,28%

1) Realiseret bruttoavance er den fakturerede bruttoavance korrigeret for nedskrivning, salgsrabatter m.v.

Anm.: Tallene er opgjort som procent af omsætningen excl. moms.

Kilde: Analyse af landsbybutikker (1980).

Købmændenes bruttoavance er en anelse højere end landsbybrugsernes, og det kan skyldes, at brugsernes grovvareandel er højere end købmændenes, og at bruttoavancen for grovvarer ligger under niveauet for butiksvarene.

Årsagen til landsbybutikkernes lavere bruttoavanceniveau skal ses på baggrund af varesammensætningen i omsætningen - omsætningsmixet - der indeholder mange lavavancevarer. Dette forhold belyses senere under landsbybrugsernes sortiment og deres omsætningsmix.

Omkostninger

Mens bruttoavancen i landsbybutikkerne har været stagnerende eller faldende, er omkostningerne stigende. Alene i perioden 1977-79 har der været en stigning i omkostningerne på 20-25%. En så betydningsfuld post som løn er steget med 25% og udgiften til energi med 30%.

Tabel 4.6. Lønomkostninger i supermarkeder og landsbybrugser

År	1968	1972	1977	1978	1979
Landsby-brugser	6,84%	6,45%	9,55%	9,70%	9,65%
Supermarkeder	6,47%	5,57%	8,67%	9,26%	9,67%

Anm.: Tallene er opgjort som procent af omsætningen excl. moms.

Kilde: Analyse af landsbybutikker (1980).

Tabel 4.6 viser udviklingen i lønomkostningerne i supermarkeder og landsbybrugser fra 1968 til 1979. Landsbybrugserne havde i 1968 en lidt større lønomkostningsandel end supermarkederne. I 1979 er niveauet imidlertid det samme, idet supermarkedernes lønomkostningsandel specielt i de senere år er øget mere end landsbybrugsernes. En del af forskellen i udviklingen i de senere år kan skyldes, at de mindste brugser har øget omsætningen uden yderligere lønomkostninger, fordi uddelerparret alene kan overkomme den øgede arbejdsindsats.

Tabel 4. 7. Omkostningerne i supermarkeder og landsby brugs er i 1979

	Landsby- brugser	Super- markeder
	%	%
Løn	9,65	9,67
Husleje	1,70	2,39
El og varme	1,05	0,66
Renter	0,91	0,34
Øvrige	2,95	4,51
lait	16,26	17,57

Anm.: Tallene er opgjort som procent af omsætningen excl. moms.
Kilde: Analyse af landsbybutikker (1980).

Tabel 4.7. viser de enkelte omkostningskomponenters andel af omsætningen excl. moms i landsbybrugser og i supermarkeder. De samlede omkostninger i supermarkederne ligger lidt højere end i landsby brugserne. Forskellen ligger især i "øvrige omkostninger", der består af indpakning, prismærkning, dekoration, reklame, kontorudgifter, rengøring, foreningsudgifter samt afskrivninger.

Det skal nævnes, at supermarkedernes varesortiment er mere omkostningskrævende end landsbybutikkernes, fordi der i sortimentet indgår f.eks. ferskvarer som kød, pålæg og merjeriprodukter, der kræver køle- og lagerkapacitet. Supermarkederne burde derfor alt andet lige have en højere omkostningsprocent.

Udviklingen fra 1977 til 1979 - der selvsagt er en meget kort periode at måle på - viser en lidt større omkostningsstigning i supermarkeder end i landsbybrugser. Det skyldes større vækst i lønomkostningerne.

Konklusion

De større problemer for landsbybutikkerne i de seneste år skyldes, at butikkernes bruttoavance har været faldende samtidig med, at omkostningerne har været stærkt stigende.

I butikkerne har man søgt at imødegå udviklingen ved en reduktion i personalet. I stedet for heltidsansatte har man deltidsansatte, og man har ikke længere en lærling til hjælp. Til gengæld er arbejdsbyrden for butiksindehaveren blevet forøget. I mange tilfælde tjener ejerne af en butik væsentligt under garantibetalingen på

arbejdsmarkedet, eller man tærer på egenkapitalen (som det er tilfældet i mange kooperative butikker).

Der er en række faktorer, der har betydning for landsbybutikernes tiltrækningskraft. Det er sortimentet, kreditgivning, vareudbringning og eventuelle tillægsfunktioner.

Sortiment

En dagligvarebutiks sortiment kan som nævnt opdeles på flere måder. Eksempelvis i butiksvarer og grovvarer. Butiksvarene består af dagligvarer samt isenkram og manufaktur, mens grovvarerne består af olie og benzin samt traditionelle grovvarer (korn og foderstoffer m.v.).

Køle- og frysevarer

Antallet af varenumre indenfor dagligvarerne er steget kraftigt gennem de sidste 10 år. Specielt har landsbybutikkerne fået flere varer, der kræver køle- og fryseudstyr. Blandt de tilkomne varer kan nævnes mejeriprodukter, pålægsvarer og en hel del dybfrostvarer. De større landsbybutikker har endvidere udvidet sortimentet med langtidsholdbart kød. Det er ikke uproblematisk at optage mange varer med kort holdbarhed i sortimentet, idet varerne skal kunne sælges i løbet af kort tid, da de ellers må kasseres.

Samtidig med udvidelsen i sortimentet af køle- og dybfrostvarer er varegrupperne isenkram og manufaktur ofte blevet reduceret. Der er stadig en del landsbybutikker, der har et meget blandet sortiment, men de seneste års rentestigning har medvirket til, at den enkelte landsbybutik i stigende grad kun fører de varer, der om sættes rimeligt hurtigt.

Olie og benzin

En del købmænd og brugsforeninger har overtaget benzinsalget fra den lokale smed eller trælasthandel. Men en række små butikker med betjent benzinpumpe er blevet tvunget til at stoppe benzinsalget, fordi benzinselskaberne ikke har fundet leveringen rentabel nok. Omvendt har en hel del landsbybutikker fået salg af benzin fra automatstandere. Derimod er det stadig muligt at købe fyringsolie gennem brugsen og en del købmandsbutikker.

Grovvarer

De traditionelle grovvarer er fuldstændig udgået af sortimentet i en lang række købmandsbutikker og brugser. Købmændenes grovvareomsætning er oftest overtaget af centralt placerede grovvaresekskaber, mens en del brugsforeninger, der tidligere havde en stor grovvareomsætning har foretaget en egentlig opsplitning af foreningen, således at grovvarerne fuldstændig er udskilt fra dagligvarebutikken.

<i>Konklusion</i>	Omsætningsmixet i landsbybrugser består af varer, der giver en lav bruttoavance i forhold til supermarkedernes mix. Det skyldes især overvægten af "kioskvarer" (kaffe, te, kakao, konfektur, tobak, blade og drikkevarer) og grovvarer, olie og benzin i landsbybrugserne, mens høj avancevarer som kød, viktualie, frugt og grønt udgør en mindre del. I 1979 udgjorde "kioskvarer" 46% af dagligvarekøbet i landsbybrugser, men kun 30% i supermarkeder. Grovvarer, olie og benzin udgjorde henholdsvis 19% og 5¹/₄% af lokalkøbet. Tilsvarende udgjorde høj avance varerne 11% af dagligvarekøbet i landsbybrugser, men 27% i supermarkederne.
<i>Kreditgivning</i>	Kreditydelserne, som tidligere var almindelige i landsbybutikkerne, er blevet mærkbart reduceret gennem de senere år. Nu ydes der i de fleste tilfælde kun kredit ved køb af grovvarer eller fyringsolie. Kreditmulighederne vil yderligere blive indskrænket, ifølge udsagn fra en stor del af dagligvaredetailhandlerne.
<i>Vareudbringning</i>	For blot 10 år siden var vareudbringning langt mere almindelig end nu. De forøgede udgifter har betydet, at en lang række detailhandlere har opgivet vareudbringningen. En undersøgelse i 24 udvalgte landsbyer viste, at næsten alle de adspurgte dagligvaredetailhandlere tidligere havde vareudbringning i større eller mindre udstrækning. Men i 1979 havde kun 60% af de interviewede detailhandlere vareudbringning.
<i>Tillægsfunktioner</i>	Omkring halvdelen af dagligvarebutikkerne i 24 undersøgte landsbyer havde ingen tillægsfunktioner. Indtjeningen i butikkerne stammede derfor udelukkende fra vareomsætningen. I 11 af de 24 landsbyer havde en butik tipsindlevering. Fortjenesten er omsætningsafhængig, idet 8% af omsætningen ydes til tipsforhandleren. Fortjenesten varierede fra 3.000 til 10.000 kr. om året. I yderligere 4 landsbyer foretog butikker indlevering af tipskuponer til en forhandler i nærheden (det vil sige udenfor landsbyen). Ordningen gav ingen fortjeneste til detailhandleren, men var udelukkende en service for kunderne. I 10 af landsbyerne havde en butik håndkøbsudsalg eller medicinudlevering. Fortjenesten var 10-15% af omsætningen, afhængig af de solgte varers art. Den årlige fortjeneste svingede fra 1.000 til 7.000 kr.

De to nævnte tillægsfunktioner var afgjort de mest udbredte, men andre eksempler på tillægsfunktioner i landsbybutikkerne var postfunktion af forskelligt omfang fra frimærkesalg, postkasse-tømning og pakkeindlevering til egentlig postekspedition. Fortjenesten varierede fra omkring 2.000 kr til over 20.000 kr. årligt. Herudover fandtes indlevering til renseri (20% fortjeneste), betaling af regninger for kunderne (ingen fortjeneste) samt veksling af checks (ingen fortjeneste).

Generationsskifte i landsbybutikken

Udover de tidligere nævnte forhold har generationsskiftet indflydelse på landsbyernes butiksstruktur. Et generationsskifte kommer ofte til at fremstå som den umiddelbare årsag, når en butik lukker. Men generationsskiftet er alene den udløsende faktor for en række dybereliggende årsager.

En undersøgelse, der dækker 32 landkommuner i 4 amtskommuner, belyser generationsskifteproblemet for købmandsbutikker. Brugernes generationsskifteproblemer er forskellige fra de øvrige butikkers, idet brugerne ved et uddelerskift ikke skal finansiere hele butiksapparatet forfra.

Generationsskiftet er centralt for landsbyernes butiksforsyning, fordi over halvdelen af købmændene er 50 år eller derover. Omkring en fjerdedel er mere end 60 år.

En stor del af butiksindehaverne er altså ældre mennesker, som under normale vilkår ville ønske af afhænde deres butik i de kommende år. Et generationsskifte er imidlertid meget vanskeligt at gennemføre, da en ny ejer i de fleste tilfælde vil kræve en højere personlig indkomst og samtidig skal regne med at forrente overtagessummen til normal markedsrente. I overtagelsen vil som regel indgå en kombineret butiks/boligejendom, hvor den nuværende butiksindehaver bor. Da afståelsen af selve butikken med de nuværende driftsbetingelser ikke vil indbringe noget større beløb, og da den ældre butiksindehaver ved salg skal søge sig en anden bolig, er mange ældre butiksindehavere fristet til blot at nedlægge butikken og inddrage butiksarealet til boligformål.

En betingelse for, at et generationsskifte kan finde sted, er, at den nuværende ejer kan sælge sin ejendom til en pris, der er tilstrækkelig høj til, at han kan købe en ny bolig af samme standart.

Tillige skal butikkens nuværende og fremtidige omsætning og a-

vance være stor nok, eller kunne gøres stor nok, til at den ny ejer kan få en rimelig løn, samtidig med at alle omkostninger dækkes.

De Samvirkende Købmandsforeninger har i 1977 beregnet den omsætning og det kundeunderlag, der er nødvendigt for at en købmandsbutik kan generationsskiftes under forskellige forudsætninger om ejendommens pris og den lokale købsprocent.

Det skal understreges, at det er et teoretisk regnestykke, som er opstillet under nogle ganske bestemte forudsætninger. Disse forudsætninger er:

- at butiksarealet skal være minimum 80 m² for at kunne rumme et fuldt dagligvaresortiment, eller må kunne udvides til 80 m²,
- at reoler, køle- og fryseinventar skal svare til kravene i en moderne selvbetjeningsbutik og forudsættes at have en værdi på 100.000 kr.,
- at konkurrentens størrelse og styrke regnes som normal,
- at bruttoavancen udgør 15% af omsætningen,
- at lønnen til fremmed hjælp er springvis varierende med omsætningen,
- at øvrige omkostninger udgør 4% af omsætningen,
- at købmandens løn efter reduktion for boligudgift udgør 70.000 kr.,
- at den nye ejer indskyder 50.000 kr., som ikke skal forrentes,
- at gennemsnitsforbruget pr. husstand af de varer, butikken handler med, er 13.500 kr. i 1977.

Tabel 4.8. Beregnet omsætning og kundeunderlag i 1977-priser for at et generationsskifte af en købmandsbutik kan finde sted.

Ejendommens værdi	Samlet investering (incl. varer) ÷ egenkapitel (50.000 kr.)	Anslået årlig ydelse	Minimum årsomsætning i 1977	Antal husstande ved lokal købsprocent	
1.000 kr.	1.000 kr.	1.000 kr.	mill. kr.	40%	70%
200	350	70	1,27	235	135
250	400	80	1,36	250	145
300	450	90	1,45	270	150
350	550	110	1,90	350	200
400	600	120	2,00	370	210
500	750	150	2,50	460	265

Kilde: Befolkningsunderlag, ejendomspriser og andre faktorer, der afgør nærbutikkens overlevelse, Byplan 1 72 (1977).

Resultatet af beregningerne er vist i tabel 4.8., men må tolkes med varsomhed. Dels fordi de er baseret på en række forudsætninger, som kan vise sig ikke at holde i det virkelige liv, og dels fordi det er gennemsnitsberegninger.

Den ældre butik sindehavers faktiske omsætning bør ikke lægges til grund for vurderingen af omsætningen efter ejerskifte, idet en ny indehaver ofte kan opnå en højere markedsandel.

Andre ydre forhold for detailhandelen

Udover generationsskiftespørgsmålet er der en række generelle tendenser i samfundsudviklingen, som sætter de rammer, butikkerne må disponere inden for. Det er rammer, som den enkelte forretning har meget lille eller ingen indflydelse på, eksempelvis éngrosdistribution, prisniveauet i konkurrerende butikker samt offentlige myndigheders dispositioner og reguleringer og reguleringer.

Engrosleddet

De betingelser, som landsbybutikkerne får fra grossisterne, kan have stor betydning for deres driftsmæssige dispositioner og for deres overlevelseshancer. Der er foretaget en undersøgelse i 24 landsbyers butikker om relationerne til engrosleddet.

Den kredit, detailhandlerne får fra deres leverandører, varierer en hel del. Kreditten varierer fra varegruppe til varegruppe. Således gives ofte 14 dages kredit på tobaksvarer, mens der på andre varegrupper ingen kredit ydes. På kolonialvarer får 42% af butikkerne 30 dages kredit, 15% får 14 dages kredit, ca. 10% får kun en uges kredit, mens den sidste trediedel af butikkerne skal afregne kontant. Spredningen er med andre ord meget stor.

Detailhandlerne blev i undersøgelsen spurgt om rabatmulighederne ved engroskøbene. Godt halvdelen af de adspurgte mente, at rabatmulighederne var få og oftest kun kunne udnyttes ved køb af større kvanta, end butikkerne i landsbyerne var i stand til. Enkelte kampagnevarer kunne dog erhverves med en vis rabat. Omkring en fjerdedel af de adspurgte havde en rabatordning i form af en årsbonus, der gradueredes efter køkets størrelse. En femtedel havde mulighed for at opnå kontantrabat. Kun 5% mente, at der ikke fandtes nogen mulighed for rabat.

Enkelte detailhandlere havde problemer med for store kolistørrelser, det vil sige den mindste portion af en vare, der kan leveres

engros. Men problemerne blev ofte klaret ved, at flere butikker delte en kollo. Ni ud af ti detailhandlere var stort set tilfredse med de nuværende kollistørrelser.

I langt den overvejende del af kolonialbutikkerne leveres varerne til butikken pr. lastbil. De såkaldte rullepaller anvendes meget til kolonialvarer. Leveringerne foregår ofte om dagen, men alle brugserne har levering i en aflåselig natboks.

Nogle ganske få butiksindehavere henter selv deres kolonialvarer på selvbetjenings-éngroslagre.

Mejeriprodukter samt frugt og grønt indkøbes i de fleste tilfælde dagligt af landsbybutikkerne. Mens mejeriprodukterne leveres direkte til butikkerne, afhenter en stor del af landsbybutikkerne selv deres forsyning af frugt og grønt i nærliggende gartnerier eller salgsforeninger. En del af butikkerne får dog leveret frugt og grønt direkte til butikken, men leveringerne er da sjældent daglige.

Levering af kolonialvarer foregår med forskellig hyppighed. Butikker med en relativ høj omsætning har de hyppigste leveringer. Knap halvdelen af kolonialbutikkerne får ugentlig levering af kolonialvarer, en trediedel får to ugentlige leveringer, mens omkring en ottendedel og det er de største landsbybutikker, får kolonialvarer tre gange om ugen. De sidste 13-14% får kun kolonialvarer leveret en gang hver anden uge. De fleste kolonialbutikker har mulighed for at få leveret hasteordre uden for de normale ordrerutiner. Leveringen vil da være forbundet med nogle ekstraomkostninger, som butikken skal dække i forhold til antallet af bestilte varenumre.

Prisniveauet i landsby- butikker

Det fremføres ofte, at dagligvarer er dyrere i landsbyens butikker end i de nærliggende større byer. For at få belyst forholdet, blev der i oktober 1980 gennemført en sammenlignende analyse af priser i butikkerne i 24 landsbyer og i de nærliggende større byer.

Analysen omfattede et udvalg på 102 dagligvarer opdelt i 17 grupper, som skulle sikre, at varer fra grupper, der dækker ca. 90% af dagligvareforbruget, er repræsenteret.

Det indhentede prismateriale er behandlet på to måder. Den første metode indebærer, at det i landsbybutikkerne er den billigste pris på en given vare, der registreres, og tilsvarende er den laveste pris på samme type vare registreret i provinsbybutikkerne.

Derved fremkommer to priser, som viser den billigste indkøbsmulighed i henholdsvis landsbybutikkerne og provinsbybutikkerne. Såfremt forbrugerne skal realisere det billigste indkøb, må samtlige butikker gennemses før indkøbet foretages, en sådan forudsætning må siges at være urealistisk. Beregningsmetoden er gennemført for at belyse den mest ekstreme prisforskel.

Ved den anden metode findes den billigste pris på en bestemt vare i hver enkelt af landsbybutikkerne, hvorpå en gennemsnitspris udregnes. Tilsvarende findes den laveste pris i hver af de nærliggende provinsbybutikker, og et gennemsnit beregnes. Da prisanalysen har til formål at klarlægge indkøbsmuligheder og ikke at kortlægge et faktisk indkøbsmønster; er det den laveste pris, der registreres i den enkelte butik, og ikke en gennemsnitspris.

For at købe til den laveste pris er forbrugerne for visse varer tvunget til at købe mere end den på forhånd planlagte mængde. Dette gælder specielt for en række tilbudsvare. For at belyse dette forhold, er det opgjort, hvor stort et merkøb der skal foretages for at opnå det billigste køb. Dermed er det muligt at antyde, om et prisniveau er opnået på grund af særlig mange kvantumsrabatter.

Prisanalysens hovedresultat viser, at det er 2,8% billigere at købe dagligvarer i provinsbybutikker end i landsbybutikker.

Besparselsen ved køb i større dagligvarebutikker i nærliggende kommunecentre og provinsbyer er årligt 450-1.950 kr. med et årligt forbrug af dagligvarer på 24.000 kr. pr. husstand. Der forudsættes tillige samme indkøbsmønster for dagligvarer som ved Danmarks Statistiks forbrugsundersøgelse i 1976.

Den reelle besparelse er dog mindre, idet der ikke er taget hensyn til øgede transportudgifter og mere tidsforbrug i forbindelse med dagligvareindkøb uden for landsbyen. Hertil kommer, at forbrugerne må besøge flere butikker i den større by for at opnå den største prisgevinst på 8%, samt foretage et merkøb for at købe billigt eksempelvis 3,5% af den planlagte varemængde (standardvarekøb) i landsbybutikken, og 5% i provinsbybutikkerne for at opnå en prisbesparelse på 2% i provinsbybutikkernes favør.

Prisanalysen viser også, at der er størst prisforskel mellem landsbybutikker og provinsbybutikker, når der findes lavprisbutikker (discountbutikker, lavprisvarehuse, forbrugermarkedet) i provinsbyen. I disse tilfælde er provinsbybutikkerne 4-12% billigere end

landsbybutikkerne. Har provinsbyen ingen lavprisbutikker, er det mellem 1/4% dyrere og godt 3% billigere at handle i provinsbyens butikker. Tilstedeværelse af lavprisbutikker har altså væsentlig indflydelse på prisrelationerne.

Prisanalysen antyder, at afstanden fra landsbyen til den nærmeste provinsby har indflydelse på prisrelationerne. Prisforskellen ved laveste pris er større, jo længere afstanden fra landsbyen til nærmeste provinsby er. Betragtes derimod et gennemsnit af laveste priser, synes afstanden uden betydning.

Prisforskellene svinger kraftigt fra varegruppe til varegruppe. Det kan nævnes, at rengøringsmidler og kolonialvarer er billigst i provinsbybutikker, mens kødvarer og dybfrost er oftest billigst i landsbybutikker. Prisforskellen er meget lille for tobaksvarer og blade. Mens de øvrige varegrupper er overvejende billigst i provinsbybutikkerne, enkelte er dog en smule billigere i landsbybutikkerne.

Offentlige myndigheders dispositioner

På en række områder har dispositioner fra det offentliges side indflydelse på detailhandelens driftsvilkår.

Gennem den fysiske planlægning kan der lægges rammer for boligudbygninger. Den førte politik har især i begyndelsen af 1970'erne været restriktiv med hensyn til tilladelser til byggeri af boliger i de rene landdistrikter. Landsbybutikkernes kundeunderlag er således ikke blevet styrket af denne vej.

Etablering eller udbygning af erhvervsvirksomheder i landsbyerne kan være meget betydningsfuldt for de lokale butikker efter de interviewede detailhandlers erfaring. Det har også i indkøbsanalysen vist sig, at man køber en væsentlig større andel af dagligvarer forbruget uden for lokalområdet, hvis man har sit arbejde der.

En del små skoler i landsbyerne er blevet nedlagt i perioden. Her ved løsnes beboernes tilknytning til landsbyen, hvilket efter detailhandlers mening også virker negativt på omsætningsmulighederne i de lokale butikker.

Detailhandlere i landsbyerne nævner, at offentlige institutioner (skole, plejehjem m.v.) i mange tilfælde køber dagligvarer i én-grosagre uden for lokalområdet, fremfor at købe i de lokale butikker.

Den udbyggede kollektive trafik bringer ingen kunder til lokalbutikken, ifølge de lokale detailhandlere i landsbyen. Men anvendes til indkøbsture til de nærliggende større byer. Omfanget af denne form for indkøbsrejser er dog ikke stort.

Ændringer i næringsloven har været til fordel for dagligvareforsyningen i landsbyerne. Ganske vist har liberaliseringen åbnet for brancheglidning og nedlæggelse af en masse små specialbutikker. Men der er til gengæld blevet mulighed for at sælge alle dagligvarer fra én ofte mere konkurrencedygtig butik, hvis en række hygiejnisk-tekniske krav er opfyldt. Derved er der skabt grundlag for større selvbetjeningsbutikker med fuldt dagligvaresortiment i landsbyerne.

Det er en udbredt antagelse, at levnedsmiddeloven og dens administration skaber væsentlige problemer for butikkerne i landsbyerne. Denne opfattelse deltes ikke af detailhandlerne i de 24 analyse-rede landsbyer.

Til sidst skal nævnes, at dannelsen af arbejdsløshedskasser for selvstændige erhvervsdrivende sandsynligvis vil medføre en stigning i antallet af butiksnedlæggelser. Mange detailhandlere er ældre, og især efterlønsordningen kan forekomme tillokkende. Det skyldes, at en del detailhandlere i mange år har haft en lav indkomst og måske oven i købet befinder sig i en opslidende konkurrence med en anden butik.

Sammenfatning

Der er i de seneste 10 år nedlagt mange butikker i landsbyerne, specielt i landsbyer med under 200 indbyggere. Det er især specialbutikker, der er lukket, hvorved der ofte er skabt omsætningsgrundlag for en enkelt mere livskraftig butik med et relativt stort vareudvalg. En række mindre landsbyer har dog mistet deres sidste dagligvarebutik.

Ved beskrivelsen af årsagerne til udviklingen i dagligvareforsyningen i landsbyerne er det ikke muligt klart at udskille de enkelte faktoreres påvirkning og betydning. Det er dog muligt at sandsynliggøre nogle årsagssammenhænge.

Det kan konkluderes, at hovedårsagen til den negative udvikling for dagligvarebutikkerne i landsbyen i de sidste år er en meget ugunstig udvikling i butikkernes interne driftsforhold.

Omsætningen målt i faste priser i landsbybutikkerne har stort set været uændret gennem de seneste 10-15 år.

Der er selvfølgelig forskelle afhængig af landsbyens størrelse. De mindste landsbyer har haft en nedgang i omsætningsgrundlaget. Men betragtes alle landsbyer op til 500 indbyggere, og landdistrikter under eet, viser det sig, at nedgangen i folketallet - i perioden 1965-76 - på 6% stort set opvejes af en forbrugsstigning, på mindst 5% i samme periode.

Den del af dagligvarerne, der købes i lokale butikker, viser en fallende tendens, svarende til en omsætningsnedgang på 10-15%. Denne nedgang modsvares af den meromsætning, de tilbageblevne butikker kan opnå, fordi andre butikker er nedlagt.

5. Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger

<i>Landsbyboernes adfærd</i>	Indledning Der er et samspil mellem landsbybeboernes indkøbsmønster og butiksstrukturen. De interne driftsforhold i butikkerne udgør én gruppe af årsager til udviklingen i landsbyernes butiksnet, mens indkøbsadfærden danner en anden væsentlig årsagsgruppe. For at fremskaffe en viden om de forskellige befolkningsgruppers faktiske indkøbsadfærd samt om de bagved liggende motiver og holdninger, er der iværksat en undersøgelse, hvor en række konventionelle opfattelser af, hvad der er årsagen til folks adfærd, efterprøves.
<i>To analyser</i>	Undersøgelsen består af 2 analyser. Den ene er en dybtgående analyse af ca. 300 husstande i 3 landsbyer, Øster Ulslev, Flade og Haldrup, hvor det især er den konkrete indkøbsadfærd og begrundelserne herfor, der belyses. Analysen er blandt andet baseret på dagbogsregistreringer over en 5 ugers periode, hvor alle husstandenes indkøb er registreret. Den anden er en undersøgelse af ca. 400 husstande i 40 landsbyer, hvor man mere skematisk klarlægger indkøbsmønstret, men hvor hovedvægten lægges på at undersøge holdninger til, opfattelser af og bevidsthed om forskellige forhold af betydning for forbrugernes indkøbsforhold.
<i>Interviews-person</i>	Undersøgelserne er gennemført ved personlige interviews, hvor husmoderen eller den person, der foretager hovedparten af indkøbene, er valgt som hovedperson. Denne kaldes i det følgende indkøbspersonen. I omkring 9% af de interviewede husstande var indkøbspersonen en mand.
<i>Usikkerhed ved stikprøver</i>	De to analyser er udført som stikprøver. Derfor kan der være en usikkerhed som følge af en skæv udvælgelse. Hertil kommer den usikkerhed, som skyldes, at de interviewede ikke besvarer spørgsmålene korrekt, enten bevidst, eller fordi de husker forkert. Denne usikkerhed er erfaringsmæssig særlig stor, når det drejer sig om

holdningsspørgsmål, hvor besvarelsene er følsomme overfor formuleringen af spørgsmålene og underforståede forudsætninger. Holdningsbesvarelser bør derfor tolkes med særlig varsomhed.

Landsby og om- givende land- distrikter

Undersøgelsesområdet er landsbyen med omgivende landdistrikter. En forundersøgelse klargjorde, at det kun er relativt få kunder til landsbyens butikker, der bor i områder, som ligger mere end 1.500 m fra landsbyens centrum, med mindre der gør sig særlige geografiske eller vejæssige forhold gældende. Undersøgelsesområderne er derfor inddelt i 3 zoner:

1. selve landsbyen inkl. landdistrikter som ligger inden for 500 m fra landsbyens centrum,
2. landdistrikter, som er beliggende mellem ca. 500 m og ca. 1.500 m fra landsbyens centrum,
3. landdistrikter, som er beliggende mellem ca. 1.500 m og 2.000-3.000 m fra landsbyens centrum.

Dette er vigtigt, når resultaterne fra undersøgelserne skal vurderes, fordi der ofte er stor forskel på adfærden blandt landsbybeboerne og befolkningen i de omkringliggende landdistrikter, samt fordi en række andre undersøgelser af landsbyerne alene omfatter befolkningen i selve landsbyen.

Tabel 5.7. Antallet af landsbyer i forskellige analysegrupper

Gruppe	Antal indbyggere 1.1.1976	Afstand til nærmeste provinsby	Antal lands- byer
1.	Under 200 indbyggere	10-12 km	6
2.	200-300 indbyggere	10-12 km	5
3.	300-500 indbyggere	10-12 km	5
4.	Under 200 indbyggere	15-20 km	6
5.	200-300 indbyggere	15-20 km	3
6.	300-500 indbyggere	15-20 km	5
7.	Forstadsbeliggenhed ca.200-ca.400 indb.	6- 8 km	5
8.	Hovedstadsområdet Fra færre end 200 til ca. 350 indbyggere	6- 8 km	5
I alt			40

Kilde: Landsbybeboernes indkøbsadfærd og -holdninger (1980).

De 40 landsbyer blev som det fremgår af tabel 5.1. opdelt i 8 grupper.

Mange landsbyer med færre end 200 indbyggere er allerede butiksløse. Risikoen for at miste den sidste dagligvarebutik er meget stor.

Gruppen af landsbyer med 200-300 indbyggere har praktisk taget alle i dag én eller flere dagligvarebutikker, men risikoen for at miste butikker findes dog. Butiksudbuddet er idag stadig rimeligt godt.

Gruppen med 300-500 indbyggere repræsenterer landsbyer, der umiddelbart må skønnes at kunne bevare deres dagligvareforsyning på lidt længere sigt, eventuelt med en offentlig støtte under én eller anden form.

Ved afstanden fra en provinsby forstås afstanden fra provinsbyens centrum, hvor de store dagligvarebutikker ligger, der konkurrerer med landsbyens butikker.

Afstanden 6-8 km fra nærmeste provinsby for landsbyer i en forstadsbeliggenhed er valgt, fordi man har ønsket at undersøge fritliggende landsbyer, som ligger i en vis afstand fra provinsbyen, og som ikke er mere eller mindre sammenbygget med provinsbyens forstæder.

Landsbyer i en afstand af 10-12 km repræsenterer den mest almindelige beliggenhed i forhold til en provinsby.

Det er meget få steder i Danmark, hvor der er mere end 20 km til nærmeste provinsby. Landsbyerne i en afstand af 15-20 km illustrerer derfor forholdene i landsbyer, som er under mindst påvirkning af en provinsby.

Den følgende beskrivelse af landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger er summarisk. Der henvises til arbejdsrapporten "Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger", hvor der findes en mere detaljeret beskrivelse.

Lokal købsprocent for dagligvarer

I det følgende beskrives de forskellige befolkningsgruppers og

husstandstypers valg af indkøbssted og øvrige indkøbsadfærd, specielt ved køb af dagligvarer.

Fordeling på indkøbssted

Fordelingen af dagligvareindkøbet på forskellige indkøbssteder i de 3 landsbyer Øster Ulslev, Flade og Haldrup er vist i tabel 5.2. Ved opgørelsen er der set bort fra køb ved stalddør, engroskøb samt forbrug af egne varer.

Tabel 5.2. Køb af dagligvarer i % fordelt på indkøbssteder

Målt i købsbeløb	Øster Ulslev	Flade	Haldrup
Butikker i landsbyen i %	50	66	36
Øvrige lokale butikker i %	15	13	13
Køb fra omkringående vogne i %	15	1	2
Ialt i lokalområdet i %	80	80	50
Supermarkeder i %	7	10	36
Andre butikker i %	10	9	12
Ialt uden for lokalområdet i %	17	19	48
Køb i øvrigt i %	3	1	2

Anm.: Dagligvarekøb excl. køb ved stalddør, engroskøb samt forbrug af egne varer.
Kilde: Landsby-beboernes indkøbsadfærd og holdninger (1980).

Køb i lokalområdet

Undersøgelsen af den lokale købsprocent dvs. den andel af husholdningernes dagligvareforbrug, som købes i lokalområdets butikker, viser, at beboerne i de fleste landsbyer og landdistrikter stadig køber 60-80 procent af deres forbrug i lokale butikker.

De konstaterede købsandele i lokale butikker i de to interviewundersøgelser ligger på et lidt højere niveau end i butiksanalysen, hvor købsandelen lokalt var beregnet til ca. 60% i 1977 (se kapitel 4 Landsbyernes dagligvareforsyning). Forskellen skyldes, landsbyens opland i butiksanalysen i en række tilfælde (specielt hvor en nabolandsby er butiksløs) afgrænses videre end i interviewundersøgelserne. Dertil kommer, at der i butiksanalysen kan være registreret en for lille omsætning i nogle af butikkerne. Endelig kan den lokale købsandel være steget fra 1977 til det tidspunkt, hvor interviewundersøgelserne blev lavet, blandt andet på grund af de stigende benzinpriser.

Hvor der er en stærk konkurrence med nærtliggende større butikker, kan den lokale købsprocent være lavere.

Købsandelen er størst i større landsbyer, men selv i landsbyer med under 200 indbyggere er købsandelen ofte større end 60 procent. Det fremgår af tabel 5.3.

Tabel 5.3. Den lokale købsprocent i 40 landsbyer af forskellige størrelse og beliggenhed

Bystørrelse 1976	Afstand til provinsby		Forstadsbe- liggenhed	Hovedstads- regionen
	10-12 km	15-20 km		
Under 200 indb.	66%	70%		
200-300 indb.	83%	82%	69%	70%
300-500 indb.	76%	81%		

Kilde: Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger (1980).

Med en enkelt undtagelse fremgår det, at der i landsbyer med 10-12 km fra en provinsby indkøbes 4-5% mindre i lokalområdet, end i tilsvarende landsbygrupper 15-20 km fra en provinsby.

I øvrigt er der stor lighed mellem indkøbsfordelingerne i landsbyer i en forstadsbeliggenhed og landsbyer i hovedstadsområdet, hvor de fleste landsbyer også har et forstadsagtigt præg.

Køb udenfor lokalområdet

Indkøb uden for lokalområdet sker især i supermarkeder i nærliggende kommunecentre og provinsbyer. Her købes i gennemsnit 15 procent af dagligvareforbruget.

Fordelingen af dagligvareindkøb på indkøbssteder afhænger af en række egenskaber ved husstandene. Det gælder eksempelvis bopælens og arbejdspladsens placering, hvilke forskellige varegrupper det drejer sig om, og om husstanden har bil.

Bopælens placering

Beboerne i landdistrikterne køber en lidt større del i de lokale butikker, end beboerne i selve landsbyen. Det hænger sammen med, at kvinderne i selve landsbyen i højere grad har arbejde uden for lokalområdet og derfor køber en større andel i supermarkeder. Knap hver tiende husstand foretager indkøb i forbindelse med bolig-arbejdssted-rejsen eller i pauser i arbejdstiden. Disse husstande køber ca. en fjerdedel af deres dagligvareforbrug i supermarkeder. Den relativt høje lokale købsprocent i landdistrikterne hænger sammen med, at husstandene her har en væsentlig højere selvforsyning med en række varer som kød, grøntsager og fjerkræ.

Det bevirker, at en forholdsvis større andel af deres dagligvarekøb består af kolonialvarer, som lettere kan distribueres gennem de mindre, lokale butikker.

Indkøbssted for forskellige varegrupper

Indkøbsmønstret er undersøgt for tre varegrupper. Den første gruppe omfatter ferskvarer, som frisk kød og kødvarer, friske fisk, friske grøntsager og frugt m.v., som alle er varer med en kort holdbarhed. Den anden gruppe består af dybfrostvarer samt øvrige ferskvarer som pålæg og mejeriprodukter. Disse varer har en noget længere holdbarhed, men stiller til gengæld krav om speciel opbevaring i køle- og fryseanlæg. Den tredje gruppe er tørvarer, d.v.s. det traditionelle kolonialsortiment som ikke stiller specielle krav til butiksindretning eller til omsætningshastighed på grund af holdbarhed.

Knap 40% af ferskvarerne købes i lokale butikker, mens 10% købes lokalt fra omkringkørende vogne. Af køle- og dybfrostvarerne købes knap 60% i lokalbutikker. Den tilsvarende andel for de andre dagligvarer udgør godt 75%.

En sammenligning mellem varegrupperne tyder på, at det især er ferskvarer som kød, frugt og grønt m.v., der købes uden for lokalområdet. Hovedparten af ferskvarerne købes dog stadig i landsbyen. Dertil kommer, at der er en stor selvforsyning med disse varer.

Befolkningsudviklingen i landsbyen

Indkøbsadfærden i landsbyer med forskellig befolkningsudvikling er undersøgt. Resultatet må tages med forbehold, da det er et meget lille materiale. Der er en højere lokal indkøbsandel, jo gunstigere befolkningsudviklingen har været i landsbyerne. Medvirken- de hertil er naturligvis, at det gennemgående er de mindste landsbyer, som har haft stagnerende eller faldende folketal, og at det er i de største landsbyer, hovedparten af investeringerne i butiksnettet er foretaget.

Butikløse landsbyer

I landsbyer der har mistet den sidste butik, køber beboerne ca. halvdelen af dagligvarerne i butikker i nærliggende landsbyer. Købsandelen i butikker uden for lokalområdet stiger til det dobbelte ca. 40%.

Arbejdspladsens beliggenhed

Arbejdspladsens beliggenhed har stor indflydelse på husstandenes valg af indkøbssted. På vej til og fra arbejde samt i arbejdstiden blev mellem 5 og 15 procent af dagligvareforbruget købt. Der er imidlertid forskelle mellem husstandstyperne. Den yngre husstand, som kun har boet relativ kort tid i landsbyen, og hvor

mindst én af ægtefællerne har arbejde uden for lokalområdet, køber 3 gange så stor en andel uden for lokalområdet som den ældre husstand, der har boet længe i lokalområdet, og hvor ingen af ægtefællerne arbejder uden for det lokale område.

Andre ærinder på indkøbsturen

Andre ærinder end dagligvarekøb kan være styrende for indkøbsadfærden. Husstanden vil ofte foretage dagligvarekøb, hvor de kan kombineres med ærinder i eksempelvis bank, posthus, læge eller apotek.

Betydningen af de andre ærinder var endnu tydeligere på indkøbsture, hvor der både købes dagligvarer og udvalgsvarer.

Forekomsten af servicefunktioner som pengeinstitut, posthus og håndkøbsudsalg i landsbyen må dermed siges at medvirke til at holde den lokale købsprocent for dagligvarer oppe.

Mobilitet

Husstande med biler køber en større andel af dagligvareforbruget uden for lokalområdet, end husstande uden bil.

Indkomst

Husstande med lav indkomst køber en større del af dagligvarerne lokalt end andre husstande. Medvirkende årsag hertil er formentlig, at der blandt husstande med lav indkomst findes mange ældre husstande, som ofte har en høj købetrofasthed over for den lokale handlende.

udbringning af varer

Udbringning af varer og omkørende salgsvogne m.v. samt køb af udvalgsvarer

Selvom udbringning af varer har et mindre omfang nu end tidligere, bringes stadig 8-10% af dagligvarekøbene ud af butikkerne. Det er især ældre husstande, der benytter sig af udbringning. I ét af de undersøgte områder udgjorde varer udbragt fra lokale butikker 32% af alle køb i lokale butikker for de husstande, hvor den der køber ind var over 65 år. I et andet analyseområde var andelen af udbragte varer 65%. For yngre husstande var den tilsvarende andel kun henholdsvis 2% og 7%.

Omkørende salgsvogne

I mange lokalområder er omkørende salgsvogne med f.eks. kød, fisk, frugt og grønt samt ost en del af dagligvareforsyningen. I gennemsnit dækker omkørende salgsvogne ca. 3% af dagligvarekøbene i alle landsbyer og landdistrikter. Der er dog nogle lokalområder, hvor andelen er oppe på 15%. Generelt er andelen større i landdistrikterne end i selve landsbyen.

I lokalområder uden dagligvarebutik er andelen 3-4 gange højere end i områder med dagligvarebutikker i landsbyerne. Undersøgelsen tyder på, at det især er ældre husstande, der køber fra omkringkørende vogne.

Postordre m.v.

Der sker også en varedistribution via postordre, indkøbsforeninger og frysefirmaer med direkte leverance til forbrugerne. Denne distributionsform har dog kun mindre betydning i landsbyerne.

Indkøb af udvalgsvarer

Undersøgelsen belyser, udover køb af dagligvarer, også køb af tekstil og beklædning samt øvrige varer.

Hovedparten af tekstil- og beklædningsvarerne købes som ventet i kommune- og egnscentre. Kun 5-10% købes i de lokale butikker. Det er de mindre udvalgsprægede varer som strømper, undertøj, arbejdsskjorter m.v. Disse varer har altid været en del af varesortimentet i landsbyens brugs, men også mange købmænd er begyndt at føre disse varer.

Indkøbshyppighed og valg af transportmiddel

Undersøgelsen af landsbybeboernes indkøbsadfærd beskriver den enkelte indkøbstur med hensyn til det benyttede transportmiddel, hvornår indkøbsturen blev foretaget, om man foretog sig andre ting på indkøbsturen, om turen udelukkende havde indkøbsformål eller om man købte ind i forbindelse med bolig - arbejdsstedsrejsen. Ved at sammenkoble disse oplysninger med indkøbsadfærd den opnås et mere nuanceret billede af forbrugernes indkøb.

Valg af transportmiddel

En væsentlig del af adfærden i forbindelse med indkøb er valg af transportmiddel. Dette spørgsmål belyses i tre udvalgte landsbyer.

Indkøbstur til landsbybutik

Ved indkøbsture er gang eller cykling det mest almindelig til landsbyens butikker, hvis man bor i selve landsbyen. Til ca. en femtedel af indkøbsturene bruges dog bil.

Befolkningen i landdistriktet i afstanden 500-1500 m fra landsbyens centrum benytter bil til ca. 2/3 af indkøbsturene til landsbyens butikker. Cyklen anvendes af ca. 30%, mens kun meget få går til butikkerne.

Fra det fjerneste opland benyttes bil til 90% af indkøbsturene til landsbyens butikker. Mindre end 5% cykler til landsbyen, og praktisk talt ingen går.

Det er bemærkelsesværdigt, at kollektiv transport praktisk taget ikke benyttes.

Indkøbstur til supermarked

Ved indkøb i supermarkeder, hvor der alene købes dagligvarer, er bilen det dominerende transportmiddel med en andel på 80-90%. Knap en tiendedel af disse indkøbsture foretages med bus/rutebil. Mens knap 5% har fået kørelejlighed.

Indkøbshyppighed

I gennemsnit køber husstandene ind 3,5 gang pr. uge i landsbyens butikker. Det dækker dog over, at husstande bosat i selve landsbyen foretager 4 indkøb, mens husstande i oplandet foretager indkøb 3 gange om ugen.

Hyppigheden af indkøbsture til nærliggende byer, d.v.s. kommunecenter og provinsby, hvor formålet alene er indkøb, afhænger af flere forhold. For alle husstande var gennemsnittet 0,4 besøg pr. uge. Mens besøgshyppigheden var næsten dobbelt så stor, hvis der ikke fandtes dagligvarebutik i landsbyen. Husstande med bil, havde ca. dobbelt så høj besøgshyppighed som husstande uden bil.

Benzinprisens- betydning

Benzinprisens betydning for indkøbsadfærden blev også belyst. Knap 40% af de husstande, som benytter bil til indkøb, hævder, at de på analysetidspunktet har reduceret antallet af indkøbsture i bil i forhold til samme tid året før.

På den anden side svarede to tredjedele af husstandene nej til spørgsmålet, om man vil foretage færre indkøbsture til nærliggende byer, hvis benzinprisen steg til 6 kr. pr. liter. På interviewtidspunktet lå prisen på omkring 4,60 kr. pr. liter. Det må tolkes som en stærk modvilje mod at undvære bilen til indkøbsture.

Det er således vanskeligt at udlede noget om benzinprisens betydning for omfanget af ture til nærliggende byer. Hertil kommer, at husstanden kan ændre adfærd, så den på færre indkøbsture kan købe samme mængde varer.

Indkøbsadfærd i øvrigt

Køb på tilbud

Det nævnes ofte i debatten om landsbybutikkerne, at tilbudsvarer specielt i de større butikker som supermarkeder i de nærliggende byer trækker kunderne væk fra landsbybutikkerne. Konkurrence via tilbudskampagner har efterhånden fået et sådant omfang, at stort set alle dagligvarebutikker, også butikkerne i landsbyerne, fra tid til anden har en større del af deres varer på tilbud.

Det er imidlertid stadig vigtigt at få belyst, om salg på tilbud er styrende for valg af indkøbssted. Derfor er de personer, der køber ind blevet spurgt, om de på forhånd har planlagt at købe tilbudsvarer, når de køber ind i supermarkeder.

Mellem en sjettedel og en femtedel svarede, at de havde planlagt alle tilbudskøb i forvejen. Omkring halvdelen svarede, at de havde planlagt nogle af tilbudskøbene, mens en tredjedel overhovedet intet havde planlagt, men tog beslutning om køb af varer på tilbud, når de var i butikken.

Når to tredjedele havde planlagt alle eller nogle tilbudskøb i forvejen, må man antage, at tilbuddene i en vis udstrækning er styrende for indkøbsadfærden.

Selvforsyning

Traditionelt har husstande i landsbyer og landdistrikter selv produceret en del af de fødevarer, de konsumerer. Graden af selvforsyning har imidlertid stor betydning, idet selvforsyning forringer omsætningen i landsbyens butikker.

Undersøgelsen viser, som det måtte forventes, at husstandene i landdistriktet for en meget stor del er selvforsynende. Eksempelvis har knap 60% en selvforsyningsgrad med kødvarer på 75% eller mere. I landsbyens husstande er det tilsvarende tal knap 20%, mens 63% slet ikke er selvforsynende.

Begrundelser for indkøbsadfærd

Landsbyens butikker

Som ventet er den vigtigste begrundelse for at købe ind i landsbyens butikker, at de ligger nærmest boligen. Men en del giver også udtryk for en traditionel tilknytning til butikkerne.

Derimod er det kun få, der nævner forhold som lave priser, tilbud og stort udvalg. Forskellige former for service som vareudbringning og kredit blev nævnt af ca. 5% af husstandene som vigtigste begrundelse for at købe i landsbybutikker.

Supermarkeder m.v.

Der knytter sig en særlig interesse til begrundelserne for at købe i supermarkeder, varehuse og lavprisbutikker. Det viser sig ved, at "tilfældigt/kom alligevel forbi" er en meget hyppigt forekommende begrundelse. Det kan virke overraskende, men kan naturligvis hænge sammen med, at tilbuddene i stor udstrækning bestemmer indkøbsstedet. Denne antagelse understøttes af de relativt mange husstande, som angiver "lave priser/tilbud" som begrundelse.

Den tredje vigtigste begrundelse, for at købe ind i supermarkeder er, at de har et stort udvalg, og at man kan købe det hele. Derimod nævnes varenes friskhed kun af få husstande som begrundelse for køb i supermarkeder.

Forskellige varegrupper

For yderligere at belyse begrundelsen blev husstandene spurgt, hvor de køber det meste af deres forbrug af forskellige varegrupper, og hvorfor de køber netop der.

De væsentligste begrundelser for at købe i landsbybutikker er stort set ens for alle varegrupper. Det er forhold som, at butikkerne ligger nærmest boligen, at man har et tilknytningsforhold til butikkerne, samt til en vis udstrækning for nogle af ferskvarene, at varerne er friske/af høj kvalitet.

Når man køber det meste ind i supermarkeder, er de væsentligste begrundelser for alle varegrupper, at vareudvalget er stort, at varerne er friske eller af høj kvalitet samt at prisniveauet er lavt. At indkøbene kan foretages i forbindelse med bolig/arbejdsstedsrejsen er også nævnt af den del husstande.

For yderligere at give et indtryk af supermarkedernes betydning som indkøbssted, kan det nævnes, at ca. halvdelen af husstandene foretager indkøb i supermarkeder. En fjerdedel af disse kommer i supermarkederne mindst 1 gang om ugen. Hver ottende husstand foretager således indkøb i supermarkeder mindst 1 gang pr. uge.

Det er især de yngre husstande, som bor i selve landsbyen, der kommer oftest i supermarkederne, hvilket bl.a. har sammenhæng med, at disse husstande i større udstrækning har arbejdssted uden for lokalområdet.

Husstande, som bor i lokalområder uden butik i landsbyen, kommer lidt oftere i supermarkeder end de øvrige husstande.

Holdning til indkøbsmuligheder

Holdningen til indkøbsmulighederne, til indkøbsforhold og til lukning af sidstebutikken i landsbyen er også undersøgt i interviewanalysen.

Tilfredshed med landsbyens butikker

Hovedparten af husstandene er tilfredse med indkøbsmulighederne for dagligvarer i landsbyens butikker. Tilfredsheden stiger jo større landsbyen er. Det hænger sammen med, at der i større landsbyer er bedre mulighed for at skabe et godt butiksudbud.

Der er en tendens til, at yngre husstande er mere utilfredse end ældre (30% mod 6%). Husstande i lokalområder uden butik giver naturligvis udtryk for en væsentlig højere grad af utilfredshed, end husstande i landsbyer med butik.

Knap hver tiende husstand er utilfreds. Den væsentligste årsag til utilfredsheden er et for lille vareudvalg. Det nævnes af omkring halvdelen af husstandene fra landsbyer med butik. De øvrige begrundelser som ringe kvalitet, for høje priser, intet udbud af fersk kød, ønske om flere butikker nævnes hver især af godt 10% af husstandene i landsbyer med butik.

Landsby butikkens tiltrækningskraft

Husstandene er blevet spurgt, hvorledes de mener, landsbybutikkernes tiltrækningskraft har udviklet sig.

Stort set lige mange mente, at der ikke var sket nogen ændring i tiltrækningen og, at tiltrækningen var blevet større. Resten ca. 25%, mente, at det var blevet mindre tiltrækkende at handle i landsbyens butikker. Igen var det husstandene i de største landsbyer (300-500 indbyggere), som var mest positive.

De husstande, som svarede positivt, blev spurgt om grunden til, at de fandt butikkerne mere tiltrækkende. Den helt dominerende begrundelse var, at butikkerne var blevet moderniseret, at der var kommet flere varer i butikkerne, og at betjeningsformen var lagt om til selvbetjening. Meget tyder på, at udbygningen til butikker af minimarkedstypen, især begrunder den positive indstilling.

Opfattelsen af landsbyens butikker som mindre tiltrækkende blev især begrundet med nedlæggelse af specialbutikker som bagere og slagtere m.v., at vareudvalget i landsbyen var blevet mindre, og at varerne var dyrere.

Holdning til indkøbsforhold

Beboerne har bedømt en række generelle indkøbsforhold for dagligvarer efter, om de finder forholdet vigtigt, meget vigtigt eller uden betydning.

Det fremgår af besvarelsene, at forhold som god kvalitet og friske varer er særlig vigtige. Butikkens beliggenhed nær boligen, stort vareudvalg og lave priser betragtes som vigtige ejler meget vigtige af 75-90% af husstandene. Mens forhold som kredit, at varerne kan blive bragt ud, lang åbningstid ikke tillægges nogen større betydning.

De yngre husstande lægger større vægt på beliggenhed nær arbejdsplads, lang åbningstid og hurtig betjening end de ældre husstande.

Holdning til priser

Det faktiske prisniveau er blevet belyst i en særlig undersøgelse, der er refereret i kapitel 4, Landsbyernes dagligvareforsyning. Her redegøres for forbrugernes egen opfattelse af prisniveauerne, og om det har betydning for deres indkøbsadfærd.

Knap halvdelen af husstandene mener ikke, at dagligvarerne er dyrere i landsbyens butikker end i butikker i nærliggende større byer. Knap en tredjedel mener, at de er dyrere. Det er især beboerne i de mindste landsbyer, som mener, at varerne er dyrere i landsbyens butikker.

Godt halvdelen af de husstande, der køber i supermarkeder, mener, at prisniveauet er lavere der. Cirka en «tredjedel» mener, at prisniveauet er det samme, og nogle få procent synes, at priserne i supermarkeder er højere. Resten har svaret "ved ikke".

Vareudvalgets størrelse

Det begrænsede vareudvalg i de små butikker i landsbyen har været fremhævet som en væsentlig årsag til, at køb foretages i større butikker uden for lokalområdet. Hovedparten af de udsurgte personer mener ikke, at vareudvalget er for begrænset til, at man opgiver at købe de fleste af dagligvarerne i lokale butikker.

Men på den anden side tillægges vareudvalget stor betydning. Godt 40% mente, at man ville handle mere i landsbyens butikker, hvis udvalget var større. Knap en tredjedel ville ikke handle mere.

Kvalitet og holdbarhed

Der er stort set tilfredshed med kvalitet og holdbarhed af varerne i landsbyens butikker. Kun knap 10% mener, at kvalitet og holdbarhed er for ringe.

Mindre suppleringskøb

Et af problemerne for landsbybutikken er, at nogle af beboerne foretager større samlede indkøb f.eks. fredag/lørdag uden for lokalområdet, f.eks. i supermarkeder i nærliggende større byer. De køber kun varer, de har glemt, i lokalbutikken, eller foretager mindre suppleringskøb i løbet af ugen i landsbyens butikker.

En stor del af omsætningen i lokalbutikken er kioskagtige varer som tobak, øl og vand, vin og spiritus og blade. Disse varer indkøbes ofte, fordi man lige står og mangler dem. Problemet for lokalbutikken er, at disse varer har en lav bruttoavance.

Knap halvdelen af de udspurgte personer mener, at mange beboere i landsbyen eller landdistrikterne kun foretager små indkøb i lokale butikker. Godt en tredjedel deler ikke den opfattelse.

Lukketid

Butikkernes åbningstid blev generelt ikke tillagt betydning. Men husstande, som har deres arbejde uden for lokalområdet, føler dog lukketiderne i landsbyens butikker som et problem, da det kan være vanskeligt at nå hjem og købe ind i de lokale butikker.

Transportomkostninger

Forbrugernes vurdering af transportomkostningerne i relation til deres eventuelle besparelse ved køb uden for lokalområdet er ligeledes belyst. Baggrunden er den ofte fremførte påstand om, at forbrugere kører langt i bil for at spare penge ved indkøb uden at tænke på de reelle transportomkostninger.

To tredjedele mener ikke, at man sparer meget ved at handle i den nærliggende provinsby, når transportudgifterne blev indregnet. Det er i tråd med, at 60% afviser en påstand om, at man ikke tænker på, hvad det koster i transport, når man tager på indkøbsture til nærliggende byer.

Med de løbende, offentlige debatter om landsbyer og energibevidsthed er der grund til at påpege, at svarpersonerne kan være påvirket heraf i deres svar. Deres holdninger virker på den måde mere rationel end deres faktiske adfærd.

Transporttid

Transporttiden ved indkøb i den nærliggende provinsby indgår ikke med særlig stor vægt i forbrugernes valg mellem at købe lokalt i landsbyen eller i den nærliggende provinsby.

Holdning til lukning af sidstebutikken

Butiksløse landsbyer

Med de nuværende udviklingstendenser vil der være stor risiko for, at en lang række landsbyer vil miste deres sidste dagligvarebutik i løbet af de kommende år.

Det er vigtigt at få belyst, hvor bevidste beboerne er over for risikoen for at miste deres sidste, lokale dagligvarebutik.

Knap halvdelen af husstandene mener, at der er risiko for butiksløse landsbyer, mens en tredjedel ikke har denne opfattelse. I de største landsbyer (300-500 indbyggere) er det imidlertid 50-60%, som ikke mener, at der er risiko for nedlæggelse af den sidste butik. Dette hænger formentlig sammen med en tiltro til, at deres

egen landsby vil have et tilstrækkeligt kundeunderlag til en dagligvarebutik.

*Landsby butikken
eneste indkøbs-
mulighed*

Det belyses også, hvor afhængige beboerne i landsbyen og det omliggende landdistrikt er af butikkerne i landsbyen med hensyn til indkøb af dagligvarer. I analysen af de 40 landsbyer mener ca. en tredjedel af husstandene, at butikkerne i landsbyen stort set er deres eneste indkøbsmulighed.

Det fremgår i øvrigt af analyserne, at hovedparten af husstandene tillægger eksistensen af dagligvarebutikker i landsbyen stor betydning, og deler den opfattelse, at butiksløse landsbyer vil give stort besvær for mange mennesker.

*Butikken som
samlingspunkt*

Landsbybutikkerne har også en social funktion som stedet, hvor man på uforpligtende måde kan have et samvær og snakke med butikkens beskæftigede eller andre beboere. Af analyserne fremgår det, at godt halvdelen af alle husstande er enige i påstanden, at mange af landsbyens beboere ofte kommer i landsbyens butikker blot for at få en sludder eller se mennesker. Knap en tredjedel mener ikke påstanden er rigtig.

6. Udviklingen i butiksnettet 1980-2000 samt konsekvensbelysning

Indledning

Butiksstrukturen må forventes at blive underkastet store ændringer i perioden frem til år 2000.

Der kan forventes en stærk teknologisk udvikling i de kommende år, hvorfor der er knyttet stor usikkerhed til beskrivelse af en periode, der ligger mellem 12 og 20 år frem i tiden. Perioden er derfor opdelt, så konsekvenserne af den almindelige udvikling for dagligvareforsyningen i landsbyer og landdistrikter kun beskrives i 1985 og frem til 1992, mens situationen fra 1992 frem til år 2000 ikke behandles i betænkningen. Der henvises til beskrivelsen i Landsbykommissionens arbejdsrapport "Dagligvareforsyningen i landsbyer". Her findes også de grundlæggende beregninger og forudsætninger.

Den store usikkerhed, der er forbundet med vurderinger af den fremtidige udvikling i landsbyernes butiksstruktur, har givet anledning til, at Landsbykommissionen har valgt at tegne to billeder af fremtiden. Det ene billede forudsætter en udtynding af befolknings- og forbrugsgrundlaget i landsbyerne og de omgivende landdistrikter svarende til 1976-80-tendensen. Og det andet billede forudsætter et uændret befolkningsunderlag svarende til 1980-situationen.

Herved angives et spillerum, hvorimellem den sandsynlige udvikling må forventes at forløbe, ligesom det illustreres, hvor følsom den fremtidige butiksstruktur er overfor forskellige befolkningsunderlag.

*Udgangspunktet
for det frem-
tidige billede*

Situationen for dagligvarebutikkerne i landsbyerne er meget alvorlig. De senere års udvikling med en faldende indtjening, stigende omkostninger og en stærkt øget konkurrence har bragt mange butikker i en indtjenings-omkostningsklemme. De ville i dag have et negativt driftsresultat, hvis man skulle indregne normal forrentning af egenkapitalen og aflønne indehaver og eventuel ægtefælle på niveau med arbejdsmarkedets garantibetaling. Generationsskif-

tet vil i mange tilfælde virke som den udløsende faktor for en butiksnedlæggelse. Da mange købmænd er ældre, vil et stort antal butikker formentlig lukke de nærmeste år.

Forbrugsudviklingen kan ikke medvirke til at løse problemet, da dagligvareforbruget i de seneste år har været stagnerende og i nogle år endog faldende. Der må endda sættes spørgsmålstejn ved, om forbruget overhovedet kan opretholdes på det nuværende niveau.

Indtil i dag har nedlæggelserne af dagligvarebutikker i vid udstrækning alene betydet færre butikker i den enkelte landsby, og nedlæggelse af den sidste dagligvarebutik i mange mindre landsbyer under 200 indbyggere, men der er stadig et relativt tæt net af butikker. Og i de fleste tilfælde er standarden i den største butik i landsbyen ganske høj.

Det store problem for beboernes dagligvareforsyning opstår, når den sidste butik nedlægges.

Hvis der ikke skabes grundlag for at forbedre driftsforholdene for den sidste butik i landsbyen, vil de kommende år give en stærk stigning i antallet af butiksløse landsbyer. Omfanget samt de økonomiske og sociale konsekvenser belyses i dette kapitel.

Beregningsprincipper og valg af analyseområder

Tre kommuner

Under den forudsætning, at der ikke iværksættes offentlige støtteforanstaltninger, er der lavet en teoretisk beregning af landsbyernes butiksstruktur i 1985 og 1992 i tre udvalgte kommuner: Videbæk, Juelsminde og Nørre Alslev.

Otte kommuner

Dernæst er der foretaget et skøn over landsbyernes butiksstruktur i yderligere otte kommuner. Blandt andet på basis af en vurdering af butikkernes tiltrækningskraft, størrelse og beliggenhed i forhold til butikker i nærliggende byer. Vurderingen er endvidere baseret på erfaringerne fra de tre udvalgte kommuner.

De tre og de otte kommuner er udvalgt for at give et repræsentativt billede af butiksstrukturen og indkøbsforholdene i resten af landet. Der findes en mere detaljeret gennemgang af begrundelserne for valg af analyseområder og opregningsmetode i Landsbykommissionens arbejdsrapport "Dagligvareforsyningen i landsbyer

<i>Landsniveau</i>	På grundlag af de 11 stikprøvekommuner er der foretaget en opregning til landsniveau. Landsniveauet omfatter her alle 225 kommuner uden for hovedstadsregionen.
<i>Beregningsprincip</i>	I de tre analysekommuner opstilles for hver enkelt landsbybutik et skøn over driftsresultatet og det regnskabsmæssige resultat for 1985 og 1992.
<i>Driftsresultat</i>	Driftsresultatet indeholder en forrentning af hele den indskudte kapital inklusive egenkapitalen. Dette resultat lægges til grund, når det afgøres, om en købmandsbutik kan overleve, og dermed om den kan generationsskiftes.
<i>Regnskabsmæssigt resultat</i>	Brugsforeningerne er i besiddelse af en vis egenkapital. Der foretages derfor for brugernes vedkommende en korrektion af de beregnede renter, hvorved det regnskabsmæssige resultat fremkommer. På basis af forudsætningerne om udviklingen i omsætningsgrundlag samt i omkostninger og bruttoavance opstilles, for hver enkelt butik et regnskab, som viser, om butikken kan overleve.
<i>Byer med over 600 indbyggere er ikke truet</i>	Beregningen gennemføres ikke for butikker i byer med over 600 indbyggere pr. 1/1-1980, fordi de ikke anses for umiddelbart at være i fare for at miste den sidste dagligvarebutik.
<i>Forudsætninger for beregningerne</i>	Beregningen er ikke nogen prognose for den mest sandsynlige udvikling i antallet af butikker, men en beregning af levedygtigheden under nogle bestemte forudsætninger. Hvis forudsætningerne ændres, vil resultatet af beregningerne ændres. Ved valget af forudsætninger er det forsøgt at skønne så realistisk, som muligt med den nuværende viden. De nærmere beregninger og forudsætninger er beskrevet i arbejdsrapporten "Dagligvareforsyningen i landsbyer". De væsentligste forudsætninger skal kort nævnes. Butikslederens evne til at drive butik ligger på gennemsnittet. Han er altså hverken særlig god eller særlig dårlig til at drive en landsbybutik. Butikkerne skal kunne generationsskiftes. Denne forudsætning indebærer, at hvis regnestykket blev lavet for året 1980, ville en del butikker lukke, fordi de har et beregnet underskud. Endelig forudsættes det, at indehaveren eller uddeleren får en rimelig aflønning. Butikslederens eventuelle biindtægter, som ned-

sætter kravet til indtjening, indgår ikke i beregningen. Der er foretaget en differentiering, så købmandens løn antages at svare til garantibetalingen på arbejdsmarkedet, mens uddeleren får en lidt højere løn. Det skyldes de to gruppers forskellige situation. Købmandsparret antages at ville acceptere en lavere aflønning som følge af fordelene ved at være selvstændig, hvorved parret selv kan tilrettelægge og styre arbejdet.

Ved denne beregningsmåde indbygges forudsætninger om, at butiksejere aflønnes i forhold til arbejdsmarkedets garantibetaling, og at den investerede kapital forrentes (d.v.s. at købmandsbutikker skal kunne generationsskiftes med nyfinansiering). I virkeligheden eksisterer og vil der fortsat eksistere butikker, hvis ejere nøjes med en mindre aflønning eventuelt suppleret med andre indkomster, og butikker hvor lånene er betalt ud, eller hvor der tæres på egenkapitalen.

Landsby butikker i de tre kommuner De tre undersøgte kommuner må generelt siges at være relativt velforsynede med dagligvarebutikker i landsbysamfundene. Der er længere mellem byerne i Videbæk kommune set i forhold til de to andre kommuner. Til gengæld er beboelserne i Videbæk samlet i større og færre bebyggelser, hvilket forklarer det forholdsvis lave antal landsbyer med dagligvarebutik i 1980.

Antallet af landsbyer (med under 600 indbyggere pr, 1/1-1980) med dagligvarebutik i 1980 er i tabel 6.1. angivet for hver af de tre kommuner.

Tabel 6. 7. Antal landsbyer med dagligvarebutik 1980

Kommune	Folketal 1/1-1980 i kommunen	Antal landsbyer med dagligvare- butik
Videbæk	11.836	8
Juelsminde	14.615	22
Nørre Alslev	10.102	17

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1980)

Butikkernes kundeunderlag varierer betydeligt. Der er nogen få butikker, som kun har et opland på godt 100 personer. En lang række af butikkerne har et kundeunderlag på 200-300 personer, mens endnu flere har et større kundeunderlag. Almindeligvis vokser oplandet udenfor landsbyen med dennes størrelse.

Den del af dagligvareforbruget, der købes lokalt, varierer med dagligvareudbuddets størrelse. I landsbyer med flere butikker købes en større del af dagligvareforbruget lokalt end i landsbyer med kun én butik. Salgsarealernes størrelse har samme indflydelse. Butikker i landsbyer, der af vejføringsmæssige eller af topografiske årsager ligger isolerede i forhold til andre byer, vil ofte blive benyttet i højere grad, end butikkernes standard betinger, ligesom butikker beliggende ved hovedfærdselsårer også benyttes af personer, der ikke er bosat i lokalområdet. Disse butikker vil derfor have en relativ høj omsætning i forhold til det lokale kundeunderlag.

Bilag 1

Der findes en mere detaljeret beskrivelse af butiksstrukturen i 1980 i de tre analysekommuner i bilag 1.

Butiksstruktur 1985 og 1992 i tre analysekommuner med forlænget 1976-80-tendens

Med udgangspunkt i beregninger af de drifts- og regnskabsmæssige resultater for de enkelte kolonialbutikker og på basis af de tidligere nævnte forudsætninger er butiksstrukturen fremskrevet til 1985 og 1992 i de tre udvalgte kommuner.

Metode

Resultatet af beregningerne findes som nævnt i arbejdsrapporten "Dagligvareforsyninger i landsbyer". Her beskrives blot metoden, og et eksempel fra en enkelt kommune belyser, hvordan metoden kan bruges.

Folketallet i by og opland er opgjort for hver landsby. Beboerne i landsbyens opland kan have forskellig indkøbsadfærd afhængig af bopælens beliggenhed, hvorfor oplandet, hvis der gør sig særlige vejføringsmæssige forhold gældende, er delt i opland 1 og opland 2. Dagligvareforbruget pr. person er beregnet for hver by og hvert opland, ligesom det samlede dagligvareforbrug.

Den del af dagligvareforbruget, der købes i landsbyens butik(ker) er dernæst skønnet for den enkelte landsby og dens opland. Udgangspunktet har været en vurdering af butikkerne, deres størrelse, indretning, sortimentssammensætning m.v. De mindste butikker må antages at dække en noget større andel af dagligvareforbruget. Butikkernes sortiment sætter en øvre grænse for, hvor stor en del af dagligvareforbruget de kan dække.

Bopælens beliggenhed i oplandet vil medføre forskelle i den del af dagligvareforbruget, der købes lokalt. Ved vurderingen af ande-

lens størrelse er der, ud over de ovenfor nævnte forhold, taget hensyn til adgangen til nærmeste alternative dagligvareudbud. Desuden er resultater fra de gennemførte interviewundersøgelser af indkøbsadfærden brugt i vurderingerne af, hvor stor en andel af dagligvareforbruget, der købes lokalt.

På baggrund af de opstillede vurderinger er den enkelte butiks dagligvareomsætning beregnet for 1985.

Første gennemregning

Den beregnede dagligvareomsætning er udgangspunkt for en beregning af det drifts- og regnskabsmæssige resultat for hver enkelt butik i 1985.

Butiksstruktur i 1985

Anvendes denne metode på butikkerne i Videbæk kommune, fås det resultat som fremgår af tabel 6.2.

Tabel 6.2. Beregnet oplandsstørrelse og dagligvareomsætning i 1980-priser i Videbæk kommune i 1985

By	Personer 1/1-1985			Beregnet dagligvare- omsætning 1985 incl. moms (1.000 kr.)	Daglig- varebu- tik be- varet 1985	
	By	Opland I	I alt	1. gennem- regning	2. gennem- regning	
Egeris	80	131	211	672	0	
Rimmerhus	93	166	259	859	0	
Fiskbæk	130	266	396	1.202	0	
V. Herborg	264	195	459	1.567	2.048	x ¹⁾
Fjølstervang	488	462	950	4.192	4.192	x
Barde	537	271	808	3.541	3.782	x
Grønbjerg	422	382	804	3.559	3.559	x
Vorgod	581	367	948	4.376	4.857	x
Troldhede	819	634	-	-		x
Spjald	1.261	759	-	-		x
Videbæk	4.000	715	-	-		x

1) Bevaret i anden gennemregning. (D.v.s. efter tilførsel af omsætning fra de nedlagte butikker).

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981)

Forudsætningerne om de lokale købsprocenter, som er væsentlig for beregningerne, fremgår af tabel 6.3.

Tabel 6.3. Forudsætning om den lokale købsprocent i Videbæk kommune i 1985.

By	Andel af dagligvareforbrug købt i landsbyens butikker (procent)		
	By	Opland 1	I alt
Egeris	45	40	42
Rimmerhus	50	40	44
Fiskbæk	50	35	40
V. Herborg	45	40	43
Fjeldstervang	60	50	55
Barde	60	40	54
Grønbjerg	60	50	56
Vorgod	60	50	56
Troldhede	-	-	-
Spjald	-	-	-
Videbæk	-	-	-

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981)

Det ses af tabellen, at de lokale købsprocenter forudsættes at svinge fra 40% til 56%.

Ud fra beregningerne skønnes tre landsbyer at være uden butik i 1985, mens butikken i én landsby mangler forholdsvis lidt i at kunne eksistere i 1985.

Anden gennemregning

De tre butikker, der nedlægges, tilfører andre butikker et omsætningstilskud. Beregningen er vist i tabel 6.4.

Tabel 6.4. Omsætningsoverførsel ved butikslukninger

Butik nedlægges i resultatberegningen	Del af omsætning (excl. moms.) overføres til	
By	By	(kr. 1.000)
Egeris	Vorgod	200
Rimmerhus	Vorgod	200
	Barde	200
Fiskbæk	V. Herborg	400

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Vurderingen af, hvor stor en del af dagligvareomsætningen, der kan overflyttes til andre butikker, bygger på de andre butikkers beliggenhed og attraktion samt resultaterne af undersøgelser af beboernes dagligvareindkøb i landsbyer, der ikke længere har dagligvarebutikker. (Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger (1980)).

Det er ikke muligt at overflytte hele omsætningen fra en butik, der nedlægges, til andre landsbybutikker. En del vil tilfalde butikkerne i de større byer.

De landsbybutikker, der på denne måde får øget omsætningen, øger også indtjeningen, idet bruttoindtjeningen kun reduceres med de øgede lønomkostninger. Den forøgede indtjening ses i relation til resultatberegningerne, som afgør, hvorvidt butikkerne kan bevares i 1985. Beregningerne er vist i tabel 6.5.

Tabel 6.5. Forøget indtjening ved omsætnings tilførsel

By	Forøget omsætning (1.000 kr)	Forøget indtjening (1.000 kr)	Dagligvarebutik bevaret 1985
Vorgod	400	32	x
Barde	200	16	x
V. Herborg	400	32	x

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981)

Butiksnedlæggelsen i Fiskbæk giver butikken i V. Herborg så meget meromsætning, at den alligevel bevares.

Den samlede butiksstruktur i Videbæk kommune i 1985 vil blive som vist i tabel 6.2. De beregnede omsætningstal for de enkelte butikker fremgår også af tabel 6.2. i kolonnen "beregnet dagligvareomsætning incl. moms, 2. gennemregning".

Butiksstruktur i 1992

På tilsvarende måde foretages en beregning af udviklingen i butiksstrukturen fra 1985 til 1992. Udgangspunktet for beregningen er den beregnede butiksstruktur i 1985.

Fremgangsmåden for beregningen er identisk med beregningen for 1985. Resultatet er vist i tabel 6.6.

Tabel 6.6. Oplandsstørrelse og dagligvareomsætning i 1980-priser i Videbæk kommune i 1992

By	Personer 1/1-1992			Beregnete dag- ligvareomsæt- ning 1992 incl. moms (1000kr.) 1. gennem- regning	Dagligvare butik bevaret 1992
	By	Op- land 1	Op- land 2	Ialt	
V. Herborg	263	162	117	542	1.690
Fjelsestervang	618	384		1.002	4.393
Barde	746	225	58	1.029	4.376
Grønbjerg	418	317		735	3.143
Vorgod	624	305	117	1.046	4.559
Troldhede	828	527		-	-
Spjald	1.308	630		-	-
Videbæk	4.923	594		-	-

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Tabel 6.6. viser, at en enkelt landsby vil miste den sidste dagligvarebutik i perioden 1985-92 i Videbæk kommune.

Forudsætningerne om den lokale købsprocent er vist i tabel 6.7.

Tabel 6.7. Forudsætning om den lokale købsprocent i Videbæk kommune i 1992

By	Andel af dagligvareforbrug købt i landbyens butikker (%)			
	By	Opland 1	Opland 2	Ialt
V. Herborg	42	37	37	40
Fjelsestervang	58	48	-	54
Barde	57	37	37	52
Grønbjerg	57	48	-	53
Vorgod	58	48	40	53
Troldhede	-	-	-	-
Spjald	-	-	-	-
Videbæk	-	-	-	-

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Det fremgår af tabel 6.7, at de lokale købsprocenter forudsættes at svinge fra 40 procent til 54 procent.

Befolknings- forudsætningen

Butiksstruktur 1985 og 1992 i tre analysekommuner

En af forudsætningerne for beregningerne af den fremtidige butiksstruktur er antagelser om befolkningens fordeling inden for kommunen.

Der er som tidligere nævnt opstillet 2 befolkningsforudsætninger. Dels en forlænget 1976-80-tendens, som vil give en udtynding af landsbybutikkernes oplande. Dette gennemsnit dækker over en vækst i selve landsbyerne, men et større fald i landdistrikterne, som er oplande til landsbybutikkerne.

Dels en befolkningsforudsætning baseret på det samme folketal i 1985 og 1992 i butikkernes oplande, som der var i 1980.

To argumenter

Ved at lægge en forudsætning om uændret folketal fra 1980 til grund for beregningerne opnås to ting: Der tegnes et spillerum for den fremtidige udvikling. Men det bliver tillige muligt, at vurdere betydningen af udviklingen i de øvrige parametre, der indgår i beregningerne. Idet beregningerne i rendyrket form viser, hvad udviklingen i de butiksstrukturelle forhold betyder for udviklingen i den geografiske butiksstruktur.

Butiksstruktur i de tre kommu- ner, forlænget 1976-80-tendens

Den beregnede udvikling i antallet af landsbyer med dagligvarebutik i de tre kommuner vil med en forlængelse af 1976-80-tendensen i perioden 1980 til 1992 forløbe, som det fremgår af tabel 6.8.

Tabel 6.8. Butiksstrukturen i tre udvalgte kommuner 1980-92 (forlænget 1976-80-tendens)

Kommune	1980	1985	1992
Videbæk	8	5	4
Juelsminde	22	10	6
Nr. Alslev	17	9	5

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Omkring to tredjedele af butikkerne vil lukke i perioden 1980 til 1992. Mellem en tredjedel og halvdelen af butikkerne vil allerede lukke inden 1985.

Kundeunderlag

De opstillede forudsætninger stiller øgede krav til butikkernes rentabilitet. Det fremgår af det voksende krav til befolkningsunderlag. Den dagligvarebutik som i 1980 kunne eksistere på et beskeden befolkningsunderlag, som i visse tilfælde var nogle få hundrede personer i by + opland, kræver i 1985 et befolkningsunderlag på 425-500 personer i by + opland.

Kravet til befolkningsunderlaget for en dagligvarebutik vil i 1992 være øget til mindst 575-625 personer i by + opland. Det giver som minimum en dagligvareomsætning på 2¹/₄ til 3 mill.kr. incl. moms i 1980-priser.

Sammenligningen skal dog tages med det forbehold, at strukturen i 1980 er den faktisk eksisterende butiksstruktur, mens 1985 og 1992 situationerne er teoretisk beregnet under nogle ganske bestemte forudsætninger.

Butiksstruktur i de tre kommuner, uændret 1980 situation

Den beregnede udvikling i antallet af landsyer med mindst én dagligvarebutik i de tre kommuner vil med et uændret 1980-folketal i de enkelte delområder i 1985 og 1992 forløbe som vist i tabel 6.9.

Tabel 6.9. Butiksstrukturen i tre udvalgte kommuner 1980-92 (uændret 1980-befolkning)

Kommune	1980	1985	1992
Videbæk	8	5	4
Juelsminde	22	12	8
Nr. Alslev	17	10	7

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Tabellen viser, at mellem 40 og 45 procent af butikkerne vil lukke i perioden 1980-85. Yderligere vil knap en tredjedel af disse butikker, der eksisterer i 1985, efter beregningerne lukke i perioden 1985-92. Holder forudsætningerne stik, vil hele perioden 1980-1992 være karakteriseret ved, at knap 60 procent af landsbyerne i de tre kommuner under ét mister deres dagligvarebutik, selvom der forudsættes at være det samme befolkningsunderlag til de enkelte delområder i 1992, som der var i 1980.

Befolknings- forudsættningens betydning

Der er i tabel 6.10. lavet en sammenstilling af resultaterne fra beregningerne af butiksstrukturen under de to sæt befolkningsforudsætninger.

Tabel 6.10. Beregnet antal landsbyer med mindst én butik i 1985 og 1992 i 3 kommuner under de to alternative befolkningsforudsætninger

	Forlænget 1976-80-tendens			Uændret 1980-situationen	
	1980	1985	1992	1985	1992
Videbæk	8	5	4	5	4
Juelsminde	22	10	6	12	8
Nr. Alslev	17	9	5	10	7

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Tabellen viser, at en forlængelse af 1976-80-tendensen betyder, at godt 2/3 af landsbyerne mister deres sidste butik i perioden 1980-92. En uændret 1980-situation betyder, at i samme periode mister omkring 60% af landsbyerne deres sidste butik.

Langt den væsentligste årsag til udviklingen i landsbyernes butiksstruktur må derfor søges blandt andre faktorer end udtyndingen af befolkningsunderlaget for landsbybutikkerne.

Samfundsmæssige konsekvenser af udviklingen uden offentlige indgreb i de tre analysekommuner

For hver af de tre undersøgte kommuner er beregnet hvor mange husstande, der er butiksløse i 1980.

Beregningerne viser, at der ikke er stor forskel på antallet af butiksløse husstande i de to befolkningsalternativer. Derfor beskrives alene situationen med en forlænget 1976-80-tendens.

Afstandskriterierne for butiksløshed kan eksempelvis fastsættes under hensyntagen til, hvad der normalt anses for at være acceptable gang/cykelf afstande i forbindelse med dagligvareindkøb. Det er imidlertid et politisk valg at fastlægge, hvad der er en acceptabel afstand til nærmeste dagligvarebutik, og hvad man derfor forstår ved butiksløshed.

Butiksløshed

Der opereres i undersøgelsen med to definitioner på begrebet butiksløshed. Den ene forudsætter mere end 1½ km i vejafstand til nærmeste dagligvarebutik. Den anden mere end 3 km i vejafstand til nærmeste dagligvarebutik.

Butiksløsheden er i undersøgelsen også opgjort for forskellige befolkningsgrupper. Det drejer sig om antallet af butiksløse husstande uden bil, d.v.s. husstande med en lav mobilitet. Desuden husstande, som stilles særlig vanskeligt ved en lukning af sidstebutikken, nemlig pensionisthusstande uden bil.

Opgørelserne over butiksløshed omfatter alene husstandene uden for kommunecentret.

Situationen i 1980

Sammenfattende kan det siges, at med den valgte definition på butiksløshed kan kun relativt få husstande i 1980 karakteriseres som butiksløse. Hertil kommer, at bildækningen er meget høj i de tyndt befolkede områder, så det kun er få butiksløse husstande, der ikke er i besiddelse af en bil. Rådigheden over bil for hjemmearbejdende er dog mindre end gennemsnittet.

Blandt de billøse, der i 1980 bor mere end 1,5 km fra den nærmeste dagligvarebutik, er godt 60% pensionisthusstande. En pensionisthusstand er i beregningen defineret ved, at den, der køber ind, er 65 år eller mere. Denne sidste gruppe har som nævnt en særlig lav mobilitet, men udgør i hver af de tre kommuner under 30 husstande.

Udviklingen 1980-92

Udviklingen vil medføre, at antallet af butiksløse husstande med mindst 1,5 km til nærmeste dagligvarebutik, som i 1980 udgjorde 3-7% af husstandene uden for kommunecentret, i 1985 vil være vokset til 15-30%, mens tallet i 1992 er 23-24% af husstandene uden for kommunecentret.

Butiksløse husstande med mindst 3 km til nærmeste dagligvarebutik vil stige fra under 1% i 1980 til at udgøre 5-7% i 1985, mens de butiksløse husstande i 1992 vil udgøre 12-14% af husstandene uden for kommunecentret.

Gruppen af butiksløse pensionisthusstande uden bil med mere end 1,5 km til nærmeste dagligvarebutik udgjorde i 1980 under 1% af husstandene uden for kommunecentret. I 1992 vil denne gruppe udgøre 2-4% af husstandene.

Butiksstrukturen 1980 til 1992 på landsplan

På baggrund af de opstillede beregninger for udviklingen i antallet af landsbyer, der har mistet den sidste dagligvarebutik i 3 kommuner, er i det følgende skønnet, hvor mange landsbyer der vil

miste dagligvareforsyningen i yderligere 8 udvalgte kommuner i årene 1980-1992.

På dette grundlag skønnes det hvor mange landsbyer, der på landsplan vil miste den sidste dagligvarebutik. Ved opgangning til landsniveau overføres resultaterne fra de 11 stikprøvekommuner til kommunerne uden for hovedstadsregionen. Beregningen foretages for hele kommuner minus den største by. Beregningerne omfatter 225 kommuner.

Disse kommuner kan opdeles efter størrelsen af den største by i kommunen i 1976, så der dannes 4 grupper:

- A) Største by over 5.000 indbyggere (67 kommuner)
- B) Største by 2.500-5.000 indbyggere (64 kommuner)
- C) Største by 1.500-2.500 indbyggere (55 kommuner)
- D) Største by under 1.500 indbyggere (39 kommuner)

Det samlede resultat af disse beregninger vises i tabel 6.11.

Tabel 6.11. Antal landsbyer med dagligvarebutik 1980-92 i hele landet (excl. hovedstadsregionen)

	Uændret 1980-be- folkning		Forlænget 1976-80- tendens	
		%		%
1980	1748	100	1748	100
1985	1037	59	943	54
1992	736	42	621	36

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

*Uændret 1980-
folketal*

Med uændret folketal i landsbyerne og deres oplande vil ca. 700 landsbyer miste deres sidste dagligvarebutik frem til 1985, og yderligere 300 landsbyer vil miste dagligvarebutikken i perioden 1985-92. Således vil godt 1.000 landsbyer i perioden 1980-92 miste den sidste dagligvarebutik.

*Forlænget
1976-80-tendens*

Sker der en udtynding af befolkningsgrundlaget svarende til perioden 1976-80 vil 800 landsbyer miste sidstebutikken i 1985, og yderligere 300 landsbyer vil miste sidstebutikken i perioden 1985-92.

Sammenlignet med en uændret 1980-situation vil en forlængelse af 1976-80-tendensen betyde, at yderligere godt 100 landsbyer i

1992 vil miste deres sidstebutik. Det vil sige, at udtyndes befolkningsgrundlaget svarende til 1976-80-tendensen, vil godt 1.100 landsbyer miste den sidste dagligvarebutik i perioden 1980-92, og det svarer til en reduktion på to tredjedele.

En forlængelse af 1976-80-tendensen betyder, at befolkningen i landdistrikter og byer op til 600 indbyggere vil falde med omkring 160.000 personer i perioden 1980-92, svarende til et fald på ca. 15%. Et fald i befolkningsgrundlaget på omkring 15% betyder for butiksstrukturen, at yderligere 10-15% af landsbyerne mister deres sidste butik, sammenholdt med en situation, hvor befolkningsgrundlaget er konstant.

Samfundsmæssige konsekvenser på landsniveau

De samfundsmæssige konsekvenser, der belyses i det følgende, drejer sig om udviklingen i antallet af butiksløse husstande samt om udviklingen i transportarbejdet, målt dels ved antal personkilometer og dels ved transportomkostninger ved anvendelse af bil. Det er alene konsekvenserne af en forlænget 1976-80-tendens, der beskrives.

Tabel 6.12. Antal og relative andel butiksløse husstande 225 kommuner udenfor hovedstadsregionen (excl. kommunecenter)

År	Husstande i kommune ÷ kommunecenter				
	I alt	Butiksløse - afstand mindst 1,5 km		Butiksløse - afstand mindst 3 km	
1980	523.609	32.425	6,2%	9.290	1,8%
1985	524.463	107.685	20,5%	34.065	6,5%
1992	531.715	153.800	28,9%	80.245	15,1%

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981)

Butiksløse

Det fremgår af tabel 6.12., at antallet af butiksløse husstande stiger kraftigt, såvel husstande med over 1,5 km til nærmeste dagligvarebutik, som husstande med mindst 3 km til nærmeste dagligvarebutik.

I 1980 havde godt 6% af husstandene uden for kommunecentret mindst 1,5 km til nærmeste dagligvarebutik, mens knap 2% havde mindst 3 km.

Allerede i 1985 vil tallene være tredoblet, således at godt 20% af husstandene vil have mindst 1,5 km til den nærmeste dagligvarebutik, mens godt 6% vil have mindst 3 km at tilbagelægge til nærmeste dagligvarebutik.

I 1992 vil omkring 30% af husstandene uden for kommunecentret have mindst 1,5 km til nærmeste dagligvarebutik, og omkring 15% vil have mindst 3 km. Der er tale om en femdobling i perioden 1980 til 1992.

Tabel 6.13. Antal og relative andel af butik sløse husstande (1,5 km) uden bil fordelt efter indkøbspersonens alder i 225 kommuner (excl. kommunecenter)

År	Antal husstande			
	Indkøbsperson indtil 65 år		Indkøbsperson 65 år og derover	
1980	2.711	0,5%	4.423	0,8%
1985	8.184	1,6%	13.353	2,5%
1992	9.935	1,9%	16.211	3,0%

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Andelen af butiksløse pensionisthusstande (over 65 år) uden bil, stiger fra knap 1% i 1980 til ca. 3% i 1992. Denne sidste gruppe er indkøbsmæssigt særligt udsat på grund af høj alder hos den der køber ind.

Tabel 6.14. Antal og relative andel af butiksløse husstande (3 km) uden bil fordelt efter indkøbspersonens alder i 225 kommuner (excl. kommunecenter)

År	Antal husstande			
	Indkøbsperson indtil 65 år		Indkøbsperson 65 år og derover	
1980	777	0,1%	1.267	0,2%
1985	2.589	0,5%	4.224	0,8%
1992	5.184	1,0%	8.458	1,6%

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

I 1980 fandtes kun meget få husstande uden bil med mindst 3 km til nærmeste dagligvarebutik.

Antallet vil som nævnt stige. Især butiksløse husstande (3 km), hvor den der køber ind er fyldt 65 år, forøges til knap 1% af alle husstande uden for kommuncentrene i 1985 og godt 1,6% i 1992. Det er en knap så stor stigning, som hvis butiksløshed defineres ved mere end 1,5 km til en butik.

Transportarbejde

Der er også lavet beregning på transportarbejdet forstået som antal tilbagelagte personkilometer i forbindelse med dagligvareindkøb i de 11 stikprøvekommuner. Resultaterne er foretaget for årene 1980, 1985 og 1992.

På tilsvarende måde er transportomkostningerne opgjort, idet antallet af tilbagelagte kilometre i bil i forbindelse med indkøb af dagligvarer er multipliceret med kørselsomkostningen pr. km.

Det skal påpeges, at transportberegningerne kun er foretaget for indkøbsture, hvor hovedformålet er indkøb af dagligvarer. Indkøbsture foretaget i forbindelse med bolig-arbejdsstedsrejsen eller i pauser i arbejdstiden er ikke med i beregningerne. Endvidere skal det påpeges, at beregningerne alene omfatter de personer, som bor i landsbyerne og dissens oplande i udgangsåret 1980.

Tabel 6.15. Antal indkøbsture pr. uge pr. husstand med alle transportmidler

Rejsemål	Bopæl i Landsbyen		Bopæl i Omliggende landdistrikt	
	Med dagligvarebutikker i landsbyen	Uden dagligvarebutikker i landsbyen	Med dagligvarebutikker i landsbyen	Uden dagligvarebutikker i landsbyen
Landsbyen	3,0	-	2,5	-
Nærliggende landsbyer	-	1,5	-	2,0
Nærliggende byer	0,6	1,0	0,5	0,6

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Antallet af indkøbsture, som er vist i tabel 6.15., omfatter både bilture og ture med andre transportmidler.

Turhyppigheden målt som antal indkøbsture pr. uge pr. husstand er vist i tabel 6.15.

En væsentlig forudsætning for trafikberegningerne er antagelserne om den trafikale indkøbsadfærd. Det drejer sig om turhyppigheden, som udtrykker, hvor ofte en person køber ind. Og det drejer sig om valg af indkøbssted - supermarked eller landsbybutik - og dermed om afstanden til indkøbsstedet.

Antallet af indkøbsture med bil er vist i tabel 6.16.

Tabel 6.16. Antal indkøbsture pr. uge pr. husstand med bil

Rejsemål	Bopæl	Bopæl i Landsbyen		Bopæl i Omliggende landdistrikt	
		Med daglig- varebutik- ker i lands- byen	Uden daglig- varebutik- ker i lands- byen	Med daglig- varebutik- ker i lands- byen	Uden daglig- varebutik- ker i lands- byen
Landsbyen		1,0	-	2,2	-
Nærliggende landsbyer		-	1,4		1,6
Nærliggende landsbyer		0,5	0,9	0,5	0,6

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Disse to sæt forudsætninger om den trafikale adfærd i trafikberegningerne antages at være uændret i hele fremskrivningsperioden 1980-92. Beregningsresultaterne skal derfor tages med det forbehold, at de er meget følsomme over for ændringer i forudsætningerne om den trafikale indkøbsadfærd.

Beregningerne for hele landet uden for hovedstadsregionen viser, at transportarbejdet udtrykt i personkilometer øges fra 339 mio. km i 1980 til 370 mio. km i 1985. I 1992 er transportarbejdet 374 mio. km, således at stigningen i perioden 1980-92 udgør godt 10%.

Transportomkostningerne for husholdningerne (d.v.s. omkostninger incl. afgifter) udgør i 1980 218 mio. kr. Transportomkostningerne bliver i 1985 247 mio. kr. og i 1992 263 mio. kr., svarende til en stigning på ca. 20% i perioden 1980-92.

Opgøres transportomkostningerne excl. afgifter, udgør de i 1980 118 mio. kr. De udgør i 1985 131 mio. kr., mens de i 1992 bliver

138 mio. kr. I perioden 1980-92 stiger de årlige transportomkostninger uden offentlige indgreb således ca. 17% svarende til 20 mio. kr.

7. Målsætning

De foregående kapitler beskriver udviklingen i butiksstrukturen og i dagligvareforsyningen, og samtidig afdækkes nogle af de problemer, denne udvikling rejser for forbrugerne i landsbyerne og i landdistrikterne. Ligeledes er årsagerne til denne udvikling skitseret.

Dagligvareforsyningen i landsbyer og landdistrikter udgør et del-system af den samlede dagligvarehandel, og for ikke at foreslå forenkledede løsninger, der skal bidrage til at løse nogle af de problemer udviklingen i dagligvareforsyningen har rejst for landsbyboerne, og som i værste fald skader mere end de gavner, har Landsbykommissionen haft nogle principielle drøftelser om sammenhængen mellem problemområder og årsagsforhold samt mellem målsætninger og virkemidler.

Årsager til strukturudviklingen

Årsager til udviklingen

Kommissionen skal ifølge sit kommissorium analysere den hidtidige udvikling for landsbyerne, ligesom den skal undersøge, hvordan private og offentlige dispositioner har påvirket udviklingen. Hensigten med en sådan analyse er først og fremmest at få overblik over hvilke årsager, der kan forklare denne udvikling. Herved skabes tillige et grundlag, som kan bruges, når kommissionen skal pege på de virkemidler, der er bedst egnet til at påvirke udviklingen i en ønsket retning. Derfor er der opstillet en simpel analysemodel, der kan bruges til at forklare årsagerne til udviklingen i dagligvarehandelens struktur.

Beslutningsproces

I denne analysemodel betragtes strukturændringer i dagligvarehandelen i første omgang som et resultat af en beslutningsproces, hvori offentlige myndigheder, forbrugere samt producenter og grossister deltager sammen med detailhandelen.

*Strukturfaktorer
rammebetingelser*

Men årsagskæden kan føres en gang længere tilbage til en række strukturfaktorer, som er beskrevet i kapitel 2 om strukturudviklingen i dagligvarehandelen. Det drejer sig eksempelvis om ind-

komst, befolkning, bosætningsmønster og mobilitet. Disse faktorer er basale rammebetingelser, inden for hvilke de enkelte deltagere i beslutningsprocessen forsøger at tilpasse sig.

I denne analysemodel fremtræder ændringer i dagligvarehandelens struktur i første omgang som et resultat af beslutninger, de enkelte dagligvarehandlere tager for at nå bestemte mål. Men der er også andre deltagere i beslutningsprocessen. Detailhandelsstrukturen påvirkes af beslutninger hos producenter og grossister gennem salgsbetingelser og direkte indflydelse i form af finansiering og ejerforhold. På mange områder er der grund til at antage, at engrosleddets indflydelse er vokset i de senere år.

Forbrugerne påvirker strukturen ved den måde, de køber ind på, eksempelvis ved at benytte de nye lavprisdetailhandelsbutikker. Herved giver de feedback til detailhandelen om, hvor det kan betale sig at investere. Således er den største ændring i butikstrukturen gennem de seneste 10-20 år sket for at dække behovet hos ressourcestærke forbrugere med bil. Det er typisk familier, hvor begge voksne er i erhverv.

Det offentlige har foruden via lovgivningen, der direkte sigter på at regulere detailhandelen, påvirkningsmuligheder gennem den generelle økonomiske politik og den fysiske planlægning. Hidtil er denne påvirkningsmulighed kun benyttet i begrænset omfang, og de reguleringer, der er gennemført, har været generelle for alle butikstyper.

De enkelte deltagere i beslutningsprocessen forsøger inden for disse rammer at forfølge deres egne mål.

Interessegruppernes mål

De vigtigste interessegrupper er samfundet, forbrugerne, de ansatte og handelsvirksomhederne. Samfundet har en række mål som eksempelvis høj produktivitet, forsyningssikkerhed og lighed. Forbrugerne har en række ønsker til vareudvalg, pris, tilgængelighed og tidsforbrug ved indkøb. De ansatte har nogle ønsker om stabile arbejdspladser, et godt arbejdsmiljø og rimelige lønninger. Handelsvirksomhederne har et mål om et økonomisk overskud, sikkerhed for indtjening, virksomhedens overlevelse samt vækst i virksomheden.

I den opstillede analysemodel bliver udviklingen i dagligvarehandelens struktur således et resultat både af udviklingen i nogle grundlæggende strukturfaktorer, som de enkelte deltagere i be-

slutningsprocessen ikke kan påvirke enkeltvis, og et resultat af nogle beslutninger, som de enkelte deltagere træffer for at fremme egne målsætninger.

Ingen af beslutningsdeltagerne kan dog beslutte over alle de andre, men der er store forskelle mellem de forskellige deltageres vilje og evne til at påvirke udviklingen. Det gælder såvel mellem grupperne som inden for hver enkelt gruppe. Både blandt virksomhederne og forbrugerne kan man tale om ressourcestærke og ressourcesvage.

Målsætninger

Landsbykommissionen skal blandt andet formulere hvilken samfundsmæssig målsætning, der skal gælde for dagligvareforsyningen i landsbyerne, og afledt heraf om dagligvareforsyningen i landsbyerne og landdistrikterne er tilfredsstillende set med forbrugers øjne.

Dagligvarehandelens hovedfunktion

Dagligvarehandelens hovedfunktion er som tidligere nævnt at overføre varer fra producent til forbruger. I princippet har dagligvarehandelen ikke nogen "værdi i sig selv", og den er ikke et selvstændigt samfundsmæssigt mål, men et middel til at realisere overordnede samfundsmæssige mål.

Dagligvarehandelen indtager en særstilling i forhold til den øvrige detailhandel, fordi dagligvareservice må betragtes som en nødvendig nærservice, der kan ligestilles med f.eks. skoler, institutioner og postbetjening.

Overordnede mål for dagligvareforsyningen

Som overordnet samfundsmæssig målsætning skal dagligvarehandelen bidrage til at dække forbrugers behov og til at give forbrugervelfærd på langt sigt. Forbrugernes behov er at have adgang til et vareudvalg, som dækker husholdningernes ønsker. Desuden bør forbrugerne - også de mindre mobile - kunne få varerne hjem til boligen med en rimelig indsats af ressourcer. Indkøbsmiljøet bør tillige være indrettet således, at forbrugerne får de oplysninger om pris, kvalitet m.m. som er nødvendige for at kunne foretage et fornuftsbetonet indkøb. Dagligvarehandelen skal således bidrage til, at de forskellige forbrugergrupper får rimeligt lige muligheder, hvad angår sortiment, pris, service og tilgængelighed.

Set i samfundsmæssigt perspektiv bør dagligvarehandelens opga-

ver udføres til lavest mulige priser og med det lavest mulige forbrug af ressourcer, ligesom dagligvarehandelen bør give gode stabile arbejdspladser samt bidrage til samfundets ønsker om en vis geografisk fordeling af den økonomiske aktivitet.

Målkonflikter

I praksis vil der ofte være konflikt mellem forskellige mål. Som eksempel kan nævnes konflikten mellem den lavest mulige pris og sikring af en rimelig nærservice. Målsætningen om den lavest mulige pris på varerne medfører ofte store butikker med et ikke omkostningskrævende sortiment, mens en let tilgængelig nærservice ofte må føre relativt flere omkostningskrævende varer, hvor de lokale omsætningsmuligheder ofte er af en meget beskeden størrelse. Den kan derfor have svært ved at konkurrere på prisen. Samtidig vil et mål om lave priser ofte være til fordel for de ressourcesterke forbrugere med bil, som antagelig vil lægge vægt på en stor butik med stort vareudvalg. Derimod vil en ressourcесvag forbruger være nødt til at lægge vægt på, at butikken ligger tæt ved boligen. Et andet eksempel på målkonflikter er mellem ønsket om at bevare nærbutikken og at give en rimelig aflønning til indehaveren og de ansatte. En lav aflønning vil alt andet lige gøre butikken mere levedygtig.

I landsbysammenhæng er der især to målsætninger, som er relevante. Det drejer sig om tilgængeligheden til butikken og om vareudvalgets størrelse.

Tilgængelighed

Det ville være ønskværdigt, hvis beboerne i landsbyerne og de omgivende landdistrikter havde en dagligvareforretning inden for cykel/gangafstand. Men denne målsætning er næppe mulig at opfylde for de tyndt befolkede områder. Her vil det ofte være nødvendigt at bruge et andet transportmiddel end cykel.

I den svenske betænkning "Samhallet och distributionen" fra 1975 er der opstillet en målsætning for afstandskravet udtrykt i rejsetid for de tyndt befolkede områder (glesbygder). I ekstreme glesbygdområder bør en rejsetid på 30-45 minutter med kollektiv trafik betragtes som et absolut maksimum. I andre glesbygdområder bør den maksimale rejsetid være noget lavere svarende til 20-30 minutter. I Norge er kriteriet for tildeling af investeringsstøtte til en butik, at afstanden til den nærmeste dagligvarebutik skal være mindst 4 km.

Mindre mobile beboere

Mange mindre mobile beboere vil have vanskeligt ved at komme til en butik, selv om den ligger tæt på boligen. For disse befolk-

ningsgrupper vil der derfor være behov for at etablere særlige udbringningsordninger.

Vareudvalg

Landsbybutikkens udvalg af dagligvarer må være så bredt, at butikken kan fungere som et reelt alternativ til butikkerne i de større centre. Butikken bør derfor føre et rimeligt dagligvareudvalg, men det er næppe realistisk af forlange, at den skal føre et bredt sortiment, der dækker hele husholdningens dagligvarebehov.

Sammenfatning

På denne baggrund finder Landsbykommissionen, at det er en rimelig målsætning med et så fintmasket butiksnet i landsbyerne, at hovedparten af befolkningen i de tyndt befolkede områder har en dagligvarebutik inden for en rimelig afstand. Samtidig bør lokalbutikken føre et varesortiment, der dækker en rimelig andel af husstandenes dagligvarebehov.

Generelt om virkemidler

Virkemidler og mål

Ofte vil interessen for offentlige betænkninger samle sig om virkemiddelforslagene, fordi de opfattes som det vigtigste. Dette vil også tit være tilfældet, men det må efter Landsbykommissionens opfattelse ikke medføre, at virkemidlet får en værdi i sig selv. Det burde være en selvfølge, at virkemidler anvendes for at realisere bestemte mål eller ønsker, men det glemmes ofte i debatten.

Da kommissionens redegørelse desuden skal danne grundlag for en videre debat, er det valgt at give en relativt grundig beskrivelse af virkemidler.

Der er en række forhold, som kan gøre det vanskeligt at vælge mellem forskellige virkemidler, og det er

- at de opstillede mål er meget generelle,
- at målene kan være i indbyrdes konflikt,
- at sammenhængen mellem mål og midler ofte er kompliceret,
- at mange virkemidler har sidevirkninger, således at virkemidler, der understøtter visse mål, kan modarbejde andre mål.

Disse forhold kan gøre det vanskeligt i praksis at vurdere, om den samlede virkning af et virkemiddel er positiv eller negativ.

Kriterier for valg af virkemidler

Ønsker samfundet at iværksætte nogle virkemidler for at afhjælpe eller forebygge nogle uheldige konsekvenser af en udvikling, skal der træffes et valg, og der må opstilles nogle kriterier for at dette valg kan blive bedst muligt:

1. Virkemidlet skal bidrage til at realisere overordnede samfundsmæssige målsætninger samt til at realisere de mere konkrete målsætninger inden for det område, som virkemidlet skal påvirke.
2. Virkemidlet skal bidrage til at nå målene på den mest effektive måde. Det betyder, at der må foretages en samlet vurdering af omkostningerne samt af virkningen i relation til målene, og at positive og negative sidevirkninger også må belyses.
3. Endelig skal virkemidler vinde politisk accept.

Årsag-virkning og virkemidler

Tilpasningen i dagligvarehandelen kan som nævnt forklares ved en årsagskæde, der i sidste instans kan føres tilbage til udviklingen i samfundet. Det vil sige, at mere grundlæggende forandringer i samfundet som f.eks. stigning i velstand, ændringer i bosætningsmønster, øget mobilitet, og teknologiske ændringer vil påvirke dagligvarehandelens arbejdsbetingelser.

Ønsker samfundet at påvirke udviklingen i dagligvareforsyningen, kan der påvirkes på principielt tre forskellige steder i årsag-virkningskæden. Til hvert af disse påvirkningspunkter svarer en bestemt type af virkemidler.

Virkemiddeltype I sigter på at forandre mere fundamentale forhold i samfundet for på den måde at opnå en ønsket udvikling i detailhandelen. Som eksempel kan nævnes fundamentale ændringer i markedssystemet (administrativt fastsatte priser) eller eliminering af konkurrencen. Disse virkemidler, som ville have meget store virkninger på andre dele af samfundet, har Landsbykommisjonen ikke behandlet nærmere.

Virkemiddeltype II har til hensigt at ændre dagligvarehandelens direkte arbejdsbetingelser. Eksempler på sådanne virkemidler er lovfæstet etableringskontrol og lokaliseringsvejledning samt restriktioner i region-, kommune- og lokalplaner. Disse virkemidler har en generel virkning på dagligvarehandelen, og påvirkningen på andre sektorer i samfundet er inddirekte. De griber i modsætning til virkemiddeltype III også ind i årsagsforhold, og virkningen vil indtræde forholdsvis hurtigt, fordi de påvirker dagligvare-detailhandelens tilpasningssituation mere direkte.

Virkemiddeltype III sigter ikke i første række på at ændre årsagsforholdene, men alene at formindske ikke-ønskede konsekvenser af strukturudviklingen. Det er en form for symptombehandling, og som eksempler kan nævnes driftsstøtte, finansieringsstøtte og

tilskud til vareudbringning. Disse tiltag har en hurtig og målrettet virkning, uden at de indirekte virkninger er særlig store.

På basis af en problembeskrivelse samt af en analyse af årsagerne til problemerne kan der opstilles forskellige virkemidler. Valget mellem de forskellige virkemidler kan herefter ske dels på basis af de førnævnte kriterier om effektivitet, administrerbarhed m.v. og dels afhængigt af, om man ønsker en hurtig "symptombehandlende" virkning eller en mere langsigtet strukturel effekt.

8. Virkemidler

Fremgangsmåde

Landsbykommissionen har valgt at beskrive en bred vifte af virkemidler, der har til formål at give forbrugerne i landsbyerne og landdistrikterne en dagligvareforsyning, der dækker deres behov og ønsker til rimelige priser, og som er rimeligt tilgængelige. Kommissionen finder, at de beskrevne virkemidler bør overvejes nærmere, men har ikke taget stilling til, hvilke af virkemidlerne, der bør iværksættes.

Der er opstillet 4 hovedgrupper af virkemidler:

- information
- økonomisk støtte
- restriktioner
- andre virkemidler

Desuden beskrives planlægningen, der må anses for at være et redskab, som gør det muligt at anvende de øvrige virkemidler mere hensigtsmæssigt og effektivt.

Konkrete eksempler

Kommissionen har givet konkrete eksempler på, hvordan det enkelte virkemiddel kunne udformes, hvis det blev iværksat. Hermed er det ikke tilstræbt, at virkemidlet skal have en udformning, der i detaljer svarer til eksemplet, men snarere at anskueliggøre én mulig udformning blandt flere.

De enkelte virkemidler er beskrevet i lyset af det eller de problemer, de tilsigter af afhjælpe. Samtidig er deres effekt for tre typiske landsbybutikker belyst. Herudover er det tilstræbt at vurdere fordele og ulemper ved de enkelte virkemidler, ligesom det er påpeget, hvis et virkemiddel har positive eller negative sidevirkninger på andre virkemidler.

Grundlaget for drøftelserne

Drøftelserne i Landsbykommissionen har fundet sted på grundlag dels af analysen af den nuværende situation i dagligvareforsyningen i landsbyerne, og dels af det billede der tegner sig i de kommende år, hvis der ikke iværksættes initiativer for at påvirke dagligvareforsyningen i landsbyerne.

I kommissionens overvejelser er tillige indgået beskrivelser af virkemidler, der er taget i brug i andre nordiske lande og Holland. De er resumeret i bilag 4.

Hertil kommer den beskrivelse af en række forskellige virkemidler og af deres effekt, som findes i arbejdsrapporten fra Landsbykommissionen "Dagligvareforsyningen i landsbyer".

Administrationsgrundlag

Landsbykommissionen finder, at der bør opstilles et grundlag eller nogle kriterier for tildeling af støtte til de enkelte butikker, hvilket vil være en forudsætning for, at visse af virkemidlerne kan fungere i praksis. Formålet med at opstille et administrationsgrundlag er dels at afdække arten og omfanget af de problemer, som virkemidlet skal løse og dels at gøre virkemidlet så effektivt som muligt.

Lovhjemmel

De fleste af de skitserede virkemidler vil kræve, at der tilvejebringes en egentlig lovhjemmel, før de kan iværksættes. Det er f.eks. ikke en lovlig kommunal opgave at yde støtte ved tilskud og garanti eller på anden måde støtte dagligvareforretninger. Ligeledes er kommunal overtagelse og efterfølgende udlejning af en ejendom til en privat virksomhed ikke lovlig.

Forslag og anbefalinger

Landsbykommissionen foreslår derfor, at det overvejes hvilke virkemidler, der mest effektivt bidrager til at sikre dagligvareforsyningen for befolkningen i landsbyerne og landdistrikterne. I de tilfælde, hvor virkemidlet kræver lovændring, finder Landsbykommissionen, at den fornødne lovmæssige hjemmel bør tilvejebringes.

Som sagt har kommissionen valgt ikke at pege på et enkelt virkemiddel, men peget på en vifte af virkemidler. Imidlertid er en planlægning af vareforsyningen en forudsætning for, at de øvrige virkemidler kan fungere bedst muligt. Landsbykommissionen finder derfor, at der bør etableres en egentlig vareforsyningsplanlægning i første omgang på dagligvareområdet, fordi dagligvareforsyningen har så stor umiddelbar betydning for landsbybeboernes levevilkår.

Information

Den lokale købsprocent, som er den andel af forbruget, der købes i lokale butikker, har som tidligere nævnt vist en faldende tendens gennem de sidste ti år, men den ligger dog fortsat på et relativt højt

niveau. Hvis der etableres et virkemiddel, som kan bidrage til at øge den lokale købsprocent, vil omsætningen og dermed indtjeningen i butikken stige, hvorved overlevelseschancerne øges.

Informationskampagne

Et sådant virkemiddel kunne være en informationskampagne over for forbrugerne gennem annoncer, plakater, foredrag ved forbrugerkonsulenter, husstandsomdelte pjecer samt studiekredse, som har til formål at øge bevidstheden om fordelene ved at købe dagligvarer i lokalområdets butikker. Informationskampagnen skal pege på behovet for, at beboerne selv bidrager ved at købe lokalt, for derved at undgå at den sidste butik lukker.

For at opnå den størst mulige effekt bør medievalget primært være TV, radio og provinsdagblade med en stor dækningsgrad i landområderne. TV-aktuelt, O.B.S. og Landet Rundt - samt lokalradioen synes også egnede som programmuligheder. Forbrugersiderne i dagbladene bør ligeledes overvejes.

Informationskampagnen bør også henvende sig til de lokale handlende, som må gøres opmærksomme på værdien af, at der samtidig sker fysiske forandringer i butikken, så den gøres mere attraktiv for forbrugerne.

Erfaringer fra Norge

I Norge gennemførtes i 1976/77 en informationskampagne, der havde til formål at øge landbefolkningens køb i nærbutikkerne, og man satsede her især på en kombination af to faktorer - kundemotivation og bedre butiksstandard. Ved at foretage moderniseringer af butikkerne blev det nemmere at motivere kunderne til i højere grad at anvende lokalbutikkerne. En vurdering af informationskampagnens effekt viste, at nærbutikkernes omsætning steg målt i faste priser på kort sigt, og at det nye omsætningsniveau blev opretholdt. Da informationskampagnen ikke blev anvendt som et isoleret virkemiddel, er det ikke muligt direkte at udlede, hvor stor en del af omsætningsstigningen, der kan henføres alene til informationskampagnen.

Effekt

Hvis en informationskampagne har et budget på ca. 5 mio. kr. (1980-priser), skønnes det, at den lokale købsprocent i gennemsnit (den andel af dagligvareforbruget, der indkøbes lokalt) for en butik vil øges med 2%-point i såvel by som opland i en periode på op til to-tre år efter informationskampagnens afslutning, forudsat at butikken samtidig moderniseres. Herefter må effekten forventes at aftage.

Effekten vil afhænge af det niveau, den lokale købsprocent befinder sig på, før informationskampagnen indledes, idet en købsprocent, der i forvejen er høj, er vanskeligere at øge end en lav.

Ligeledes skønnes prisudviklingen på transport at være af betydning. Fortsætter udgifterne ved privat bilkørsel at stige, må en informationskampagne formodes at få større effekt, end den ellers ville.

Resultatet i de tre typiske landsbybutikker af en stigning på 2%-point i den lokale købsprocent er vist i tabel 8.1.

Tabel 8.1. Skøn over effekten af en informationskampagne i tre typiske landsbybutikker)*

	Butik nr. 1 (60 m ²)	Butik nr. 2 (80 m ²)	Butik nr. 3 (100 m ²)
Forøget omsætning i kr.	54.000	76.500	99.000
Do excl. moms i kr.	44.906	63.617	82.328
Bruttoavance i %	14,95%	15,90%	16,80%
Øget bruttoindtjening i kr.	6.713	10.115	13.831

*) Der findes en kort beskrivelse af de tre typiske landsbybutikker i bilag 2.

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Omsætningen kan i visse tilfælde udløse ekstra omkostninger, hvis eksempelvis kapaciteten må udvides, ligesom en forøget omsætning f.eks. kan kræve en udvidet anvendelse af udefra kommende arbejdskraft, men dette behøver dog ikke altid at være tilfældet. Forudsættes informationskampagnen fuldt ud finansieret af offentlige midler, vil den øgede bruttoindtjening direkte forbedre butikkernes økonomiske resultat.

Økonomisk støtte

Forskellige økonomiske støtteordninger til opretholdelse af dagligvareforsyningen i tyndt befolkede områder er iværksat i de andre nordiske lande. I denne betænkning skal omtales forskellige forslag til gunstige finansieringsordninger såsom lavt forrentede eller langfristede lån, tilskud, driftsstøtte, garantiordning for lån til andelsbutikker, offentlig overtagelse af butiksejendom til videre

udlejning og transportstøtte til vareudbringning. Desuden nævnes tilskud til konsulenthjælp og til efteruddannelse.

Finansiering

De undersøgelser, Landsbykommissionen har iværksat, viser, at hovedparten af de butikker, der er nedlagt gennem de seneste 10 år, er specialbutikker - bager, grønthandler og slagter. Herved er der ofte skabt omsætningsgrundlag for en enkelt mere levedygtig butik med et relativt stort vareudvalg. Denne butik har ofte investeret i moderniseringer, så den virker tiltrækkende på kunderne.

Der er dog stadig et stort antal dagligvarebutikker, som må moderniseres og udvides, hvis de skal kunne bevare tiltrækningskraften og dermed overleve på længere sigt. Samtidig skal et stort antal købmandsbutikker snart generationsskiftes. Det rejser som tidligere beskrevet ganske specielle problemer at skaffe den fornødne kapital for den nye ejer samt at forrente og afdrage den.

Landsbykommissionen har på denne baggrund overvejet forskellige finansieringsordninger for at lette finansieringsbetingelserne for ejere af små butikker i forbindelse med modernisering og om- og tilbygning samt i forbindelse med ejerskifte. Finansieringsordningerne kan samles i tre hovedgrupper, som virker ved:

at sænke renten (under markedsrenten)

at forlænge løbetiden

at forøge lånemuligheden

Der vil i praksis være en glidende overgang mellem de forskellige finansieringsformer. Men hovedsigtet er at tilvejebringe en langfristet kredit for generationsskiftede butikker samt for butikker, som har til- eller ombygget.

I det følgende beskrives ved regneeksempler de forskellige støtteordningers effekt på 3 typiske landsbybutikker.

Tre typiske landsbybutikker

De tre typiske landsbybutikker er nærmere beskrevet i bilag 2. Her skal blot resumeres hovedtallene, som vises i tabel 8.2.

Lån til lav rente

Til butikker, som opfylder bestemte kriterier, gives lån til 10 procent p.a. til at finansiere ombygning, tilbygning og modernisering af butikken samt til varelagerforøgelse.

Tabel 8.2. Tre typiske landsby butikker

	Butik 1	Butik 2	Butik 3
Salgsareal ¹⁾	60 m ²	80 m ²	100 m ²
Investering i:			
bygninger i kr.	90.000	90.000	0
inventar i kr.	40.000	50.000	40.000
varelagerforøgelse i kr.	7.000	8.000	3.400
Investering i alt i kr.	137.000	148.000	43.400

1) Før udvidelse

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer 1980.

Forudsættes markedsrenten at være 18 procent p.a., og forudsættes hele finansieringsbehovet i de tre typiske butikker dækket med de lavt forrentede lån, bliver resultatet som vist i tabel 8.3.

Tabel 8.3. Effekt af ydelse af lån til 10% p.a. i tre typiske landsby-butikker

Årlige ydelser på lån i kr. r = 10% p.a.	Butik nr. 1 (60 m ²)	Butik nr. 2 (80 m ²)	Butik nr. 3 (100 m ²)
Bygninger (20 år)	10.350	10.350	-
Inventar (10 år)	6.400	8.000	6.400
Varelagerforøgelse	700	800	340
Ialt årlige ydelser	17.450	19.150	6.740
Lettelser p.g.af inflation	4.500	4.500	-
Nettoydelser	12.950	14.650	6.740
Årlige ydelser "normale vilkår"	22.210	24.590	9.412
Lettelse af ydelse ialt p.a.	9.260	9.940	2.672

Anm.: Markedsrenten forudsættes at være 18%.

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Med en investering i bygninger, inventar og varelagerforøgelse og dermed med et finansieringsbehov i de to mindste butikstyper på

henholdsvis 137.000 kr. og 148.000 kr. (jfr. bilag 2) vil en rentesækning til 10 procent p.a. give en lettelse i ydelsen på mellem 9.000 og 10.000 kr. I den største butikstype, som kun behøver at nyinvestere i inventar og varelagerforøgelse, og som derfor kun får et finansieringsbehov på 43.400 kr., falder ydelsen med knap 3.000 kr.

Forlængelse af lånets løbetid

En anden måde at reducere de årlige ydelser på de optagne lån kan være at forlænge afdragstiden.

Såfremt løbetiden på lån til bygningsudvidelse forøges fra 20 til 25 år, samtidig med at lån til inventar får øget løbetiden fra 10 til 15 år, fås et resultat som vist i tabel 8.4.

Det skal dog bemærkes, at løbetiden for lån til inventarkøb formentlig er urealistisk lang i forhold til afskrivningsperioden, idet inventar under normale forhold ikke kan holde til 15 års brug.

Tabel 8.4. Effekt af forlængelse af løbetid på lån for tre typiske landsbybutikker

Årlige ydelser på lån i kr. ($r = 18\%$ p.a.)	Butik nr. 1 (60 m ²)	Butik nr. 2 (80 m ²)	Butik nr. 3 (100 m ²)
Bygninger (25 år)	16.470	16.470	-
Inventar (15 år)	7.800	9.750	7.800
Varelagerforøgelse	1.260	1.440	612
Ialt årlige ydelser	25.530	27.660	8.412
Lettelser p.g.af inflation	4.500	4.500	-
Nettoydelser	21.030	23.160	8.412
Årlige ydelser "normale vilkår"	22.210	24.590	9.412
Lettelse af ydelse ialt p.a.	1.180	1.430	1.000

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Ved forøgelsen i lånenes løbetid med 5 år formindskes kravet til likviditet i alle tre butikker med godt 1.000 kr., hvilket det offentlige skal yde ved virkemidlets iværksættelse.

Det vil næppe være et problem for butiksindehaveren at stille den

nødvendige sikkerhed for de langfristede lån, fordi det må formodes, at butikken tillige får en forøget attraktivitet, der i sig selv giver den fornødne stigning i indtjeningen.

Investerings-tilskud

Et tredje eksempel på finansieringsbistand kan være en kombination af et lån på normale finansieringsvilkår og noget, der svarer til det man i Sverige kalder afskrivningslån. Da det er "lån", der ikke forrentes eller afdrages og ikke kræves tilbagebetalt med mindre butikken nedlægges eller sælges til andet formål inden for en vis årrække, er der reelt tale om et tilskud.

En sådan tilskudsordning kendes også fra Norge og Finland, hvor ordningen ligesom i Sverige er begrænset til at gælde for tyndt befolkede områder (Sverige: Glesbygd og Norge: spredtbygde stræk og mindre tettsteder). Kombination kan eksempelvis udformes således, at der gives et lån til udvidelse, ombygning eller modernisering på 70% af udgifterne, som forrentes og afdrages på normale vilkår (d.v.s. bygninger over 20 år, inventar over 10 år samt en permanent driftsgaranti - alt til 18%). De resterende 30% ydes som et tilskud (på lignende vilkår som de svenske "afskrivningslån"). Forudsættes tilskuddet først og fremmest at dække investeringen i inventaret, sekundært i bygningsudvidelsen får støtten en størrelse som vist i tabel 8.5.

Tabel 8.5. Størrelse af investering og afskrivningslån

	Butik nr. 1	Butik nr. 2	Butik nr.3
Investering i alt i kr.	130.000	140.000	40.000
Afskrivningslån i kr.	39.000	42.000	12.000

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Konsekvensen for de tre typiske landsbybutikker er vist i tabel 8.6.

Tabel 8.6. Effekt af afskrivning sl  n

	Butik nr. 1	Butik nr. 2	Butik nr. 3
Investering i kr.			
Bygninger	90.000	90.000	
Inventar	1.000	8.000	28.000
Varelagerforøgelse	20.000	25.000	10.000
��rlige ydelser på l��n ($r = 18\%$) i kr.			
Bygninger (20 ��r)	16.650	16.650	
Inventar (10 ��r)	220	1.760	6.160
Varelagerforøgelse	1.260	1.440	612
l��t årlige ydelser i kr.	18.130	19.850	6.772
Lettelser p.g.af inflation i kr.	4.500	4.500	
Nettoydelser i kr.	13.630	15.350	6.772
��rlige ydelser "normale vilkår" i kr.	22.210	24.590	9.412
Lettelse af ydelse ialt p.a. i kr.	8.580	9.240	2.640

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Ved ovennævnte kombination nedbringer butik 1 og 2 ydelsen med kr. 8.000-9.000, mens butik nr. 3 mindsker ydelsen med godt 2.500 kr.

Det offentlige   ngangstilskud andrager omkring 40.000 kr. for de to første butikker og godt kr. 10.000 for den sidste butik.

St  tteformer kan selvfølgelig udformes på andre måder, end de der er beskrevet ovenfor. Man kunne f.eks. forestille sig kombinationer, herunder hel eller delvis garanti enten fra det offentlige (eller måske fra detailhandelens organisationer) til den del af investeringen, der ikke er dækket af tilskud og fordelagtige l  n. Det kunne ske, hvis den øvrige del af finansieringen ikke kan fremskaffes på grund af forretningens beliggenhed, men hvor det offentlige interesse i at bibeholde butikken er tilstrækkelig stor.

Om en butik skal kunne opnå støtte, må i det hele taget afhænge af flere forskellige forhold herunder:

- at nedlæggelse af butikken vil give en gruppe forbrugere en urimelig lang afstand mellem bopæl og butik
- at investeringen medfører en forbedring af butikken - både hvad angår indretning og sortiment - således, at den lokale købsprocent må forventes at stige, og
- at det er sandsynligt, at forretningen efter investeringens gennemførelse vil kunne overleve i hvert fald i en vis årrække.

Garantiordning for andelsbutikker

I visse situationer vil der ske det, at en butik kan bringes op til en standard og en tiltrækning, hvor den vil kunne overleve på længere sigt, men hvor problemet alene er at stille den fornødne garanti for de nødvendige lån til om- og tilbygning samt til modernisering.

Søges dagligvareforsyningen opretholdt gennem etablering af andelsbutikker med en offentlig lånegaranti i landsbyer, der ellers bliver butiksløse, kan følgende beregning foretages:

Andelsbutikkerne kræver arbejdskraft såvel som kapital. Arbejdskraften forudsættes rekrutteret blandt landsbyens beboere, hvilket kan øge landsbybeboernes lyst til at benytte andelsbutikken. For at etablere en andelsbutik kræves en startkapital, som må anslås til kr. 160.000,- og landsbybeboerne forudsættes selv at indsamle halvdelen svarende til kr. 80.000, hvorefter kommunen yder kaution for et tilsvarende beløb.

Eksempelvis kan ydelse af kommunegaranti til oprettelse af 300 andelsbutikker, svarende til 1 ÷ 2 butikker pr. kommune, hvoraf 25% ikke kan klare de lånemæssige forpligtelser, betyde, at det offentlige pådrager sig en udgift på $75 \times 80.000 \text{ kr.} = 6 \text{ mio kr.}$ Såfremt halvdelen af de etablerede andelsbutikker ikke kan klare de betalingsmæssige forpligtelser, er det offentliges udgifter $150 \times 80.000 = 12 \text{ mio kr.}$

Kan andelsbutikkerne klare de betalingsmæssige forpligtelser, er kautionsordningen selvsagt en billig form for offentlig støtte.

Beboer-engagement gennem andelsbutikker kan være med til at sætte ekstra liv i landsbyens kulturelle hverdag, hvilket på længere sigt kan spare det offentlige for mange udgifter, ikke mindst på det sociale område. Det vil dog ikke være muligt konkret at opgøre, hvor store besparelserne kan blive.

Da garantiordningen for andelsbutikker indebærer, at det offentlige i visse tilfælde kan få en udgift, og da en sådan ordning, hvor

en enkelt butik i et område bevares, vil kunne påvirke hele butiksstrukturen, må der opstilles nogle kriterier for, hvornår garantien kan gives. Det kan være en mindsteafstand til nærmeste butik eller en kommunel vareforsyningsplan.

Da en række af de foreslåede støtteordninger indebærer enten et tilskud fra det offentlige eller en garanti fra det offentlige, forudsættes det, at de sædvanlige regler for kommunernes tilsyn med tilskudsmodtagende institutioner anvendes.

Driftsstøtte

Som det er påvist i kapitlet om udviklingen i butiksstrukturen 1980-2000 er en lang række butikker i landsbyerne nedlæggelses-truede og vil opleve stigende vanskeligheder med indtjeningen i de kommende år.

I den forbindelse kan butikkerne opdeles i to typer:

- butikker som har en lav indtjening på grund af hård konkurrence fra andre butikker.
- butikker som har en lav indtjening, fordi de har et permanent for lille kundeunderlag på grund af vejføringsmæssige eller topografiske forhold.

Investeringsstilskud må antages at have en positiv virkning for den første type butikker, fordi de sættes i en bedre konkurrenceposition. For den anden type butikker vil et eventuelt investeringsstilskud kun have en lille effekt.

Har butikken stor betydning for lokalsamfundet, og vil forbrugerne få langt til alternative indkøbssteder, hvis butikken nedlægges, kan det være en mulighed at tildele butikken driftsstøtte.

En sådan ordning kendes fra Norge og Sverige, hvor nedlæggelse af den sidste butik i et område kan få store uheldige konsekvenser for befolkningen i området. Den geografiske struktur i Norge og Sverige afviger overordentlig meget fra Danmarks, hvor man næppe vil få så store afstande til alternative indkøbssteder ved butiks-lukning som i de to andre lande.

Hertil kommer, at en driftsstøtteordning er vanskelig at administrere, fordi der må stilles visse krav til butikkens sortiment, åbningstid, afstand til alternativt indkøbssted m.v. Ordningen vil til-lige ofte kunne virke konkurrenceforvridende.

Det vil dog næppe generelt være hensigtsmæssigt at etablere en driftsstøtteordning i Danmark.

En udløsende faktor ved mange butiksnedlæggelser er, at butikken skal generationsskiftes. Herved får den nye ejer et stort kapitaludlæg, som det kan være vanskeligt at forrente og afdrage, selv om omsætningen i butikken stiger.

Har en butik væsentlig betydning for et områdes dagligvareforsyning, kan det specielt i forbindelse med et generationsskifte være en mulighed, at kommunen køber butiksejendommen samt eventuelt også den tilknyttede bolig. Den nye forretningsdrivende kan herefter leje lokalerne af kommunen, eventuelt til en pris under markedslejen. Herved lettes den nye forretningsdrivende for det samtidige behov for at finansiere butiks- og boligovertagelse, og anlægsomkostningerne reduceres betydeligt.

Huslejebetalingen til kommunen kan fastsættes variabelt, således at huslejen pr. m² salgsareal (og pr. m² boligareal) gradueres efter butikkens beliggenhed og stand. Huslejen kan også gøres til en andel af omsætningen.

Som eksempel er konsekvenserne for de tre tidligere viste butikker belyst i tabel 8.7.

Tabel 8. 7. Besparelse i huslejeudgiften til butik ved kommunal eje af butiksejendom (i kr.)

	Butik nr. 1 (60 m ²)	Butik nr. 2 (80 m ²)	Butik nr. 3 (100 m ²)
Ejendomsværdi (kontantpris)	350.000	400.000	400.000
13% forretning af kontantpris	45.500	52.000	52.000
Tilbygningslån - årlig ydelse ÷ lettelse p.g.af inflation	12.150	12.150	-
Bruttoomkostnin ger p.a.	57.650	67.150	52.000
Husleje til kom- munen p.a.	20.000	32.000	43.000
Besparelse p.a.	37.650	35.150	9.000

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

I tabellen er huslejebetalingen til kommune fastsat til 2% af omsætningen excl. moms. Andelen kan eventuelt gradueres, således at den procentuelt falder med en stigende omsætning. Da butiksejendommen overtages af kommunen, skal investeringer i tilbygning ikke betales af detailhandleren, men af kommunen.

Forrentningen af ejendomsværdien er sat til 13% p.a. i lighed med de andre gennemførte beregninger. Butik nr. 1 og nr. 2 skal yde godt 35.000 kr. mindre pr. år i forhold til en situation, hvor butik sindehaveren eller andelsforeningen selv ejede butiksejendommen, mens butik nr. 3 skal yde 9.000 kr. mindre pr. år.

Det vil desuden være væsentligt lettere for en forretningsdrivende at etablere en dagligvarebutik ved kommunalt eje af butiksejendommen, idet ejendomsinvesteringen undgås. Ordningen kan ses som en parallel til ordningen vedrørende industrihuse.

De kommunale omkostninger og indtægter er opgjort i tabel 8.8.

Tabel 8.8. Kommunale omkostninger og indtægter ved kommunalt eje af butiksejendom (i kr.)

	Butik nr. 1 (60 m ²)	Butik nr. 2 (80 m ²)	Butik nr. 3 (100 m ²)
Købspris-ejendom	350.000	400.000	400.000
Årlige ydelser løbetid 20 år r = 18%	64.750	74.000	74.000
Lettelser p.g.af inflation (5% af købspris)	17.500	20.000	20.000
Nettoydelser	47.250	54.000	54.000
Tilbygningslån: Årlige ydelser ÷ lettelse p.g.af inflati- on	12.150	12.150	-
Udgifter p.a.	59.400	66.150	54.000
Indtægt ved udlej- ning p.a.	20.000	32.000	43.000
Nettoudgift p.a.	39.400	34.150	11.000

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

For butik nr. 1 og nr. 2's vedkommende vil kommunens årlige udgift være 35.000 - 40.000 kr., mens butik nr. 3 "kun" giver en udgift på 11.000 kr. årligt.

Effekten for den enkelte butik af kommunalt eje af butikkerne kan være af betydelig størrelse, alt efter hvordan huslejen beregnes. De kommunale investeringer i ejendomme vil afhænge af ejendommenes beliggenhed og stand. I visse tilfælde kan en ejendom, fordi den indeholder en butik, være vanskelig at få solgt, og derfor kan kommunen måske erhverve ejendommen til en relativ fordelagtig pris.

Kommunal overtagelse af butiksejendomme vil betyde, at detailhandleren ikke kan stille ejendommen som sikkerhed for driftslån.

Tilskud til konsulenthjælp

Den strukturtilpasning, der må forventes at blive nødvendig for at lokalbutikken kan overleve på længere sigt, forudsætter, at ejerne af og ansatte i butikkerne sættes i stand til bedst muligt at klare denne situation. Desuden vil det være af stor betydning for at få en effektiv udnyttelse af en række andre virkemidler, at butiksindehaveren får en vejledning i, hvordan han kan indrette sin butik, så den bliver attraktiv for forbrugerne.

En konsulenthjælp med tilskud fra det offentlige kan, ligesom iværksættelse af en efteruddannelse af butikkernes ejere og ansatte have en positiv virkning. Konsulenttjenestens formål skal være at udnytte investeringer i de enkelte butikker bedst muligt og at ruste butiksindehaveren til at klare fremtidige strukturændringer.

Tilskuddet kan eksempelvis udgøre 75 procent af konsulenthonoraret. Det forudsættes anvendt både ved generationsskifte og ved moderniseringer.

Ved generationsskifte

Hvis der årligt foretages generationsskifte i ca. 10% af butikkerne (brugsforeningerne undtaget) og antallet af brugser, købmænd, slagtere og bagere i de berørte områder anslås at være 3.000-3.500, vil det svare til ca. 300 butikker pr. år, der har behov for konsulenthjælp.

Erfaringer fra de eksisterende konsulenttjenester viser, at der pr. butik anvendes ca. 15 timer til besigtigelse, undersøgelse, analyse-ring og rapportering, svarende til et mandtimeforbrug på $300 \times 15 \text{ timer} = 4.500 \text{ timer}$. Ansættes den effektive tid til at udgøre 65%, svarer arbejdsindsatsen til ca. 7.000 timer eller 3^1A mandår.

Ved modernisering

Foretages der årligt modernisering i ca. 300 butikker, kan arbejdsindsatsen skønnes. Om- eller tilbygning samt inventarudskiftning vil normalt kræve ca. 6 konsulent- besøg af Vi dags varighed, hvor arbejdet vil bestå i løsning af følgende opgaver:

- Analyse af købekraft og omsætning i området.
- Planlægning og skitsering af bygnings- og inventarændringer.
- Udarbejdelse af budgetter.
- Behandling af finansieringsforhold, myndighedsforhold m.v.
- Gennemførelse af sagen.
- Efterbehandlingen (follow-up).

Tidsforbruget kan skønnes til 6 besøg pr. butik $\times$ 300 butikker, og det svarer til 900 dage. Forudsættes konsulenterne at anvende $3\frac{1}{2}$ dag pr. uge på butiksbesøg, kan de 900 dage omregnes til ca. 260 uger $\times$ $3\frac{1}{2}$ dage, og antages den effektive tid at udgøre 45 uger pr. år, vil arbejdsindsatsen svare til ca. 6 mandår.

Konsulentarbejdet i forbindelse med generationsskifte og modernisering kan således skønnes til 9¹A mandår pr. år. Regnes bruttoomkostningen pr. konsulent/år at være kr. 250.000, bliver den årlige omkostning på 2.375.000 kr. Ydes en refusion på 75%, svarer dette til en udgift for det offentlige på knap 1,8 millioner kr. pr. år i 1980-priser for tilskud til konsulenthjælp ved generationsskifte og modernisering.

Tilskud til efteruddannelse

Et andet virkemiddel er statstilskud på 100% til kurser på eksempelvis Institut for Købmandsuddannelse og Andelsskolen samt et statstilskud til løn i kursustiden på 50% af arbejdsmarkedets garantibetaling. Dette virkemiddel må skønnes at øge tilgangen til efteruddannelsesvirksomhederne.

Formålet med virkemidlerne skal være at øge den faglige viden gennem efteruddannelse og at lette tilpasningen af arbejdskraftens kvalifikationer til driftsforholdene i de strukturtilpassede butikker.

Ultimo september 1980 er udgifterne ved afholdelse af kurser på Andelsskolen og Institut for Købmandsuddannelse således:

- Forplejning og ophold: 200 kr. pr. dag pr. deltager.
- Undervisere: 2.000 kr. pr. dag (incl. forberedelse).
- Undervisningsmateriale: 75-100 kr. pr. deltager.
- Handlingsprogram: Udarbejdelse af undervisningsmateriale, program, manualer m.v. ca. 100.000 kr.

Forudsættes der afholdt et hovedkursus af 4 dages varighed samt et opfølgningskursus på 2 dage, giver det i alt 6 dages kursus, og kursusafgiften vil da udgøre ca. kr. 1.300 pr. deltager. Dertil kommer honorar til undervisere samt udgiften til udarbejdelse af undervisningsmateriale.

Antages det, at 300 personer årligt gennemgår kurserne, vil den samlede årlige udgift til uddannelse blive ca. 590.000 kr. Hertil kommer et offentligt tilskud på 50% af arbejdsmarkedets garantibetaling som løn i kursusperioden, hvilket skønnes at give en udgift for det offentlige på små 300.000 kr. Beregningerne er mere udførligt beskrevet i arbejdsrapporten "Dagligvareforsyningen i landsbyer".

Det må på dette grundlag skønnes, at iværksættelse af en efteruddannelsesordning for nærbutikkernes personale og butiksindehavere med offentlig støtte vil give en udgift på knap 900.000 kr. pr. år.

Udbringning af varer Et særligt problem i landsbyerne og landdistrikterne er de butiksløse husstande, som ikke har rådighed over bil. Særligt ældre og handicappede uden bil kan have svært ved at købe ind.

Landsbykommissionen har drøftet muligheden for at tilgodese disse beboere ved at etablere en ordning med udbringning af varer. Udbringningsordningen kan etableres på flere måder. Det kan ske ved udbringning direkte fra butik til forbruger, hvor kommunen yder et økonomisk tilskud. Det kan også ske gennem en kommunal udbringningsordning, hvor hjemmehjælpere eller kommunalt ansatte vareudbringere køber ind for de vanskeligt stillede husstande.

Endelig kan det ske ved at benytte landpostbudet som vareudbringere.

Det offentliges udgifter ved at etablere en ordning med tilskud til privat vareudbringning kan skønnes. Sættes tilskuddet eksempelvis til kr. 10 pr. varelevering for max. 20 kunder ved to ugentlige vareture, er den maksimale udgift for det offentlige pr. butik kr. 400 pr. uge. På årsbasis bliver udgiften 20.800 kr.

Såfremt en butik allerede foretager vareudbringning til en kundekreds, der mindst omfatter 20 kunder, vil tilskuddet direkte øge indtjeningen. Skal der oprettes en vareudbringning, må beløbet si-

ges at være beskedent i forhold til omkostningerne ved anskaffelse og drift af varebil m.v.

En vareudbringning har såvel positiv som negativ effekt på en butiks indtjening. Dels kan udbringningen medvirke til at bibeholde en omsætning, der ellers ville bortfalde. Dels betyder vareudbringningen, at kunder, der får varerne bragt, kommer et færre antal gange i butikken, hvorved impulskøb fra denne kundegruppe mindskes.

En udbringningsordning har såvel fordele som ulemper set med forbrugernes øjne. Fordelen er, at vareindkøbet kræver en mindre ressourceindsats, og at der derfor ofte vil blive købt ind hyppigere. Ulempen er, at det kan være svært for forbrugeren at overskue vareudvalg og pris, når forbrugeren ikke kommer i butikken. Der er derfor behov for hjælpemidler i form af informationsmateriale m.v., så forbrugeren kan få et rimeligt overblik til brug for valget af varer.

Restriktive virkemidler

Analysen af årsagerne til landsbybutikkernes problemer viser, at de ofte er i en konkurrencesituation med andre butiksformer. Det kan derfor være hensigtsmæssigt at etablere nogle restriktive virkemidler over for disse butiksformer, hvis mange nærbutikkers overlevelse trues. Det er ofte de ressourcestærke forbrugergrupper med gode indkomster og med bil, der benytter de store detailhandelsenheder, mens nærbutikkens bortfald vil betyde mest for de ressourcetsvage forbrugere - de ældre og de billøse.

Der er skitseret to restriktive virkemidler. Det drejer sig om restriktioner på arealanvendelsen efter den fysiske planlægnings bestemmelser. Det gælder en bevisbyrde, der pålægges store enheder, så de skal påvise, at en given lokalisering ikke har urimelige konsekvenser.

Regionplanretningslinier om store detailhandelsenheder

Effekten for landsbybutikkerne af etablering af store dagligvarebutikker med en regional trækraft kan være betydelig. En undersøgelse, der er offentliggjort i planstyrelsens Regionplanorientering nr. 10: "Rapport om lavprisvarehus" viser, at beboere bosat ca. 20 km fra et lavprisvarehus køber op til 10% af dagligvarerne i lavprisvarehuset, mens beboere i en afstand af 45-50 km fra lavprisvarehuset køber 2-4% af dagligvareforbruget. Selv i tilfælde, hvor den umiddelbare effekt på omsætningen i landsbybutikker er

lille, kan etablering af større dagligvarebutikker påvirke konkurrenceforholdene i regionen så meget, at landsbybutikkernes prisniveau må reduceres, og dermed forringes landsbybutikkernes bruttoavancer.

Alle regionplanforslagene har som mål for bymønsteret, at styrke de mindre byer og de egne i regionen, der er underforsynet med bl.a. privat service. Med henblik på at støtte den lokale butiksforsyning indeholder forslagene forskellige retningslinier, der begrænser mulighederne for etablering af detailhandelsbutikker. Flere regionplanforslag indeholder et generelt forbud mod etablering (og i et enkelt tilfælde også mod udvidelse) af lavprisvarehuse. Det gælder således Storstrøms, Fyns, Sønderjyllands og Vejle.

I Storstrøms, Fyns, Århus, Viborg, Ringkøbing og Nordjyllands amtskommuner er der fastsat regionplanretningslinier om maksimal størrelse for etablering af nye store detailhandelsbutikker. Der er her fastsat bestemmelser om, at amtsrådet skal udøve et konkret skøn, hvis der ønskes etableret detailhandelsbutikker, som er større end 1500-3000 m².

Andre regionplanretningslinier om dagligvarebutikker

Maksimumsgrænse for store enheder sikrer dog ikke i sig selv en butiksforsyning i de mindre samfund. Discountbutikker og forbrugermarkeder ligger under de maksimale m²-grænser, men har ofte samme virkning som lavprisvarehusene, ganske vist i et mindre opland. Vinder disse butikformer frem, kan de øge antallet af butiksnedlæggelser i de tyndt befolkede områder og dermed forringe befolkningens dagligvareforsyning på det lokale plan i landsbyerne.

For at opfylde regionplanens bymønster-målsætning samt forbedre mulighederne for opretholdelse af en lokal dagligvareforsyning i landsbyerne har flere amtskommuner i udformningen af den regionale centerstrukturplan fastsat regionplanretningslinier, der indebærer yderligere begrænsninger med hensyn til størrelse og placering af butikstyper, som har en regional effekt.

Omvendt bevisbyrde

Også kommunerne regulerer detailhandelens arbejdsbetingelser gennem den fysiske planlægning. Det skete tidligere gennem byplanvedtægter, og det sker nu i lokalplaner.

Der findes flere eksempler på, at store lavprisbutikker og engros-lignende butikker har etableret sig i områder, der oprindeligt var byplanlagt til produktionsvirksomhed. De har haft en meget uhel-

dig påvirkning af nærbutikkerne i omegnen, herunder af landsbybutikkerne.

Et virkemiddel, hvor der pålægges sådanne detaljenheder over en vis størrelse en slags omvendt bevisbyrde, vil bidrage til at undgå de uheldigste virkninger af disse etableringer. En bygherre til disse butikker skal kunne sandsynliggøre over for kommunen, at der er positivt behov for et butiks anlæg af den pågældende størrelse gennem analyser af købekraftsgrundlag, indkøbsmønstre, konkurrencefaktorer og lignende.

Andre virkemidler

Foruden virkemidler som information, økonomisk støtte og de restriktive virkemidler har kommissionen drøftet en række andre virkemidler. De beskrives i det følgende.

Offentlige tillægsfunktioner

Ved at placere en række offentlige tillægsfunktioner enten i landsbybutikken eller i nærheden af den kan man opnå to ting. For det første at øge landsbybutikkens tiltrækningskraft, fordi kunderne kan klare flere ærinder på en tur. For det andet vil landsbybutikkens indtjening øges, fordi visse tillægsfunktioner giver et positivt tilskud til den øvrige butiksdrift.

De offentlige tillægsfunktioner, kommissionen har drøftet, drejer sig om postekspedition samt om placering af visse kommunale funktioner, der kan tilbydes nogle få gange om ugen i nærheden af eller i selve butikken.

Postekspedition

Ved at etablere postekspeditioner i butikken øges serviceniveauet for de lokale beboere, og butikken bliver mere attraktiv, fordi kunderne kan klare flere ærinder på en gang, hvorved kundestrømmen øges med påfølgende større muligheder for en bedring i butikkens økonomi. Postfunktionen kan antage forskellige grader fra alene frimærkesalg og postkassetømning over pakkeindlevering til egentlig postekspedition.

Som betaling for udførelsen af postfunktionerne aflønnes butiksindehaveren efter antallet af ekspeditioner. Den mindste betaling udgør pr. 1.1.1980 29.744 kr. for en egentlig postekspedition. Dette er dog en bruttoindtægt, hvorfra omkostningerne ved at drive den pågældende tillægsfunktion skal trækkes. Dækningsbidraget til butiksdriften kan derfor variere meget.

De tre typiske butikker kan herefter skønnes at opnå en direkte øget indtjening som det fremgår af tabel 8.9.

Tabel 8.9. Indtjening ved udførelse af postfunktioner i 3 typiske landsbybutikker

Butik nr. 1	Butik nr. 2	Butik nr. 3
kr. 29.744	ca. kr. 31.000	ca. kr. 35.000

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Hvis butikken er i besiddelse af ledig kapacitet, giver tillægsfunktionen fuldt økonomisk udbytte. Er dette ikke tilfældet, må øgede udgifter til en kapacitetsudvidelse fratrækkes de anførte tal over indtjeningen.

Ved placeringen af postekspeditioner som tillægsfunktioner må der tages særligt hensyn til lokalområder, som har langt til den nærmeste postekspedition.

Kommunale tillægsfunktioner

I visse tilfælde vil kommunen kunne øge landsbybutikkens tiltrækning, hvis kommunen etablerer et områdekonto f.eks. for teknisk og social forvaltning, som har åbent en gang om ugen.

Er der ledig kapacitet i butikken, vil kommunen kunne benytte en del af butikkens lokaler mod at betale husleje og derved bidrage til, at butikkens økonomi forbedres.

Kommunale indkøb

Kommunen kan derudover bibringe dagligvarebutikken i landsbyen et omsætningstilskud, hvis den foretager indkøb til de kommunale institutioner i landsbybutikken.

Private tillægsfunktioner

Ud over de offentlige tillægsfunktioner er der også en række private tillægsfunktioner, som vil kunne styrke dagligvarebutikken i landsbyen. De mest givtige er håndkøbsudsalg/medicinudlevering samt forhandling for Dansk Tipstjeneste, Men også andre funktioner kan komme på tale, f.eks. pengeinstitutservice og lotterikollektion.

Håndkøbsudsalg

Håndkøbsudsalg for et apotek kan etableres på forskellige måder, men en kontrakt om etablering af håndkøbsudsalg bliver i alle tilfælde opstillet mellem den enkelte apoteker og den enkelte butiksindehaver. Det enkelte udsalg skal godkendes af de offentlige myndigheder, idet opbevaring af visse medikamenter skal ske un-

der fastlagte vilkår. Kontrakten er som regel en standardkontrakt udarbejdet af apotekerforeningen, og aflønningen udregnes efter faste procentdele af omsætningen af de forskellige dele af apoteksvarerne (receptmedicin, håndkøbsmedicin m.v.).

De nugældende regler for aflønningen skal ikke gennemgås nærmere her, men det kan tilføjes, at aflønningsformen ifølge Sundhedsstyrelsen giver store variationer i indtjeningen for de forskellige håndkøbsbestyrere. Det er meget få, der aflønnes med under 5.000 kr., om året, men dette kan skyldes, at håndkøbsudsalgene fortrinsvis etableres i områder, hvor befolkningsunderlaget er relativt stort, som oftest over 1.000 personer.

Ved etablering af håndkøbsudsalg i de tre typiske butikker, skønnes indtjeningen årligt at være som det fremgår af tabel 8.10.

Tabel 8.10. Indtjening ved håndkøbsudsalg i 3 typiske landsby butikker

Butik nr. 1	Butik nr. 2	Butik nr. 3
ca. kr. 4.000	ca. kr. 5.000	ca. kr. 6.000

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Det vil formentlig kun være ganske få butikker ud over de butikker, der allerede i dag har håndkøbsudsalgsfunktioner, som vil kunne få sådanne, idet etablering af håndkøbsudsalg fordrer et vist kundeunderlag. Ydermere overvejes det for tiden, hvorvidt håndkøbsudsalgene delvis skal erstattes af udbringningsordninger for medicinalvarer. Dette virkemiddel omtales i delbetænkning 2 om befolkning og offentlig service under lægemiddelforsyningen.

Tipsforhandling

Undersøgelsen af butikker i 24 landsbyer afdækkede, at de butikker, der havde tipsforhandling, tjente mellem 3.000 og 10.000 kr. om året.

Åbningstider

Kommissionen har også drøftet, om den nugældende lov om butikstid giver anledning til bemærkninger. Den almindelige åbningstid er på hverdage fra kl. 6 til kl. 17.30 og på lørdage fra kl. 6 til 12. Loven giver i modsætning til tidligere love butiksindehaveren større muligheder for selv at bestemme åbningstiden. Han kan således uden for den almindelige åbningstid fordele 6 timer på maksimalt 3 dage pr. uge.

Hvis loven udnyttes fuldt ud, har personer med arbejdssted uden for lokalområdet bedre muligheder for at købe ind lokalt.

På denne baggrund finder kommissionen ikke behov for at ændre den gældende lov om butikstid.

Men set i lyset af de konstaterede problemer, som personer med arbejde uden for lokalområdet har med at købe ind, inden lokalbutikken lukker, kan det overvejes at gøre de lokale handlende opmærksomme på de muligheder der er for en senere lukketid op til tre gange om ugen. De kan så eventuelt holde middagslukket.

*Handel ved omførsel
(om kring kørende
vogne)*

Det hedder i næringsloven, at varer kun må afsættes fra fast forretningssted. Der er dog en række undtagelser herfra. Den væsentligste i relation til landsbybutikkerne er, at handel ved omførsel (d.v.s. fra omkringkørende vogne) godt må finde sted, når det drejer sig om

"naturalprodukter af jordbrug, husdyrhold og fiskeri, sådanne naturalprodukter, der er konserveret ved frysning, røgning eller saltning, samt brød, mælk, fløde, konsumis, ost, smør og margarine"

(§12, stk. 1, litra a i næringsloven af 1975).

Etableres et virkemiddel, hvorefter salg af dagligvarer fra omkringkørende vogne forbydes i landsbyen og i en afstand af 1,5 km fra denne, vil landsbyens butikker ikke få mindsket omsætningsgrundlaget ad denne vej.

Det skal imidlertid bemærkes, at salg fra omkringkørende vogne ikke på længere sigt kan forventes opretholdt på grund af generationsskiftebesvær og høje kørselsomkostninger. Desuden kan ordningen være vanskelig at administrere.

Effekten af det skitserede forbud afhænger bl.a. af, hvilke varer, der hidtil er blevet omført. Nogle af varerne findes ofte ikke i landsbyens butikker, hvorfor et bortfald af udbuddet fra en salgsvogn direkte kan have en negativ effekt både for forbrugerne og butikken, hvis landsby beboerne tager til større byer for at købe de pågældende varer, eksempelvis kød. Oftest vil de omførte varegrupper dog også være repræsenteret i landsbyens dagligvareudbud, og bortfaldet af konkurrencen fra de omkringkørende salgsvogne vil da betyde en vis øgning i omsætningsmulighederne for landsbybutikkerne.

Hvor meget omsætningen kan øges i de lokale butikker afhænger af hvilke varer, der sælges, men analyserne i arbejdsrapporten om "Landsbybeboernes indkøbsadfærd og - holdninger" viser, at salget fra omkringkørende vogne svinger fra 0 til 15% af dagligvareforbruget i forskellige områder. Der er altså foretaget dagligvareindkøb hos omkringkørende vogne med op til 1.300 kr. pr. person årligt målt i 1980-priser. I områder med megen handel gennem omkringkørende vogne kan restriktioner over for disse derfor give et betydeligt omsætningstilskud til de lokale butikker.

Detailhandels- organisationer

De forretningsdrivende selv og deres organisationer påvirker gennem mange af deres dispositioner landsbybutikkernes overlevelsesmuligheder.

Kommissionen finder derfor, at detailhandelens organisationer gennem deres virke blandt andet ved efteruddannelse af butikspersonale og gennem deres konsulentordninger kan bidrage **til**, at landsbybutikkernes tiltrækningskraft og konkurrenceevne styrkes, og dermed til at deres indtjeningssevne forbedres. Det forudsættes naturligvis at ske på almindelige forretningsmæssige principper.

Planlægning

Danmark har en blandingsøkonomi, der i princippet er baseret på fri konkurrence og for prisdannelse, men hvor det offentlige i en vis udstrækning regulerer samfundslivet. I dag fungerer den offentlige oversigtlige planlægning til en vis grad som et styringsmiddel for de offentlige investeringer og den offentlige service, ligesom visse former for erhvervsinvesteringer må indpasses efter planlægningen. Det gælder eksempelvis særlig miljøbelastende aktiviteter. Den fysiske planlægning kan spille en vigtig rolle som et overordnet og sammenfattende virkemiddel, der lægger visse rammer, indenfor hvilke de øvrige virkemidler må bruges.

Det er derfor et spørgsmål, om ikke en velfunderet og grundig planlægning af dagligvareforsyningen på samme måde vil kunne bruges som et redskab til i god tid af afdække og tage højde for uheldige konsekvenser af strukturudviklingen i dagligvareforsyningen.

Det skal understreges, at en offentlig planlægning af dagligvareforsyningen stiller store krav til viden og indsigt i de komplicerede årsagssammenhænge, der er gældende på området. Tillige er dagligvareforsyningen en del af en samlet serviceforsyning, hvorfor en

planlægning på dette område med fordel kan samordnes med planlægningen af andre aktiviteter. Forsyningen med dagligvarer er ligeså nødvendig og grundlæggende som skole, postbetjening og sundhedsvæsen.

Der finder allerede nu i et vist omfang en planlægning sted af detailhandelen i region-, kommune- og lokalplaner.

Regionplaner

Som nævnt har de fleste amtskommuner beskæftiget sig med etablering af store detailhandelsenheder i regionplanforslagene. Det drejer sig både om lavprisvarehuse og om andre store detailhandelsenheder.

Efter det hovedprincip, der er gældende for arbejdsdelingen mellem region- og kommuneplaner, vil spørgsmålet blive behandlet i regionplanlægningen, når den pågældende detailhandelsenhed har regionale virkninger, hvilket vil sige virkninger, som berører flere kommuner.

Kommuneplaner

Tidligere har enkelte kommuner lavet centerstrukturanalyser til brug for deres planlægning.

I lov om kommuneplanlægning i § 3, stk. 2 hedder det, at "Kommunens hovedstruktur, herunder bymønstret og centerstrukturen med angivelse af oplande, fastlægges ved en sammenfattende planlægning ...".

For at dette kan ske på et velfunderet grundlag nævner § 5, at

"Kommuneplanen skal ledsages af oplysninger om planens forudsætninger, herunder om, hvorledes planen forholder sig til: 7) eksisterende forhold, herunder befolknings- og erhvervsstrukturen samt landskabs- og bebyggelsesforholdene i kommunen".

Centerstrukturplan

Forudsætningsdelen af kommuneplanen skal således indeholde en centerstrukturplan, som for hele kommunen registrerer størrelsen, beliggenheden og karakteren af centre. Også en enkelt dagligvarebutik beliggende i en landsby kan betragtes som et center, hvis den fører et bredt dagligvaresortiment, så landsbyens og oplandets befolkning kan få dækket størsteparten af deres dagligvareforbrug i butikken.

Det offentliges nuværende muligheder for at medvirke til en virke-

liggørelse af en eventuel målsætningsdel i centerstrukturplanen er alene af restriktiv og tilrettelæggende karakter.

Kommunen kan inden for rammerne af den gældende planlægning ved hjælp af lokalplaner, f.eks. forbyde etablering af butikken i visse områder og/eller fastsætte begrænsninger med hensyn til deres størrelse og kategori. Derimod kan kommunen ikke give påbud om eller støtte til etablering eller opretholdelse af butikker, ligesom der ikke er etableret andre virkemidler, der kan medvirke til at bevare en butik eller få oprettet en ny butik.

Fordelene ved en centerstrukturplan er, at den blandt andet kortlægger dagligvareforsyningen og dermed kan afdække de problemer, som eksempelvis landsbybeboerne har på dette punkt. I den forbindelse må det forudsættes, at centerstrukturplanen tillige indeholder en målsætning for, hvordan kommunernes borgere skal forsynes med dagligvarer.

Vareforsyningsplan

Landsbykommissionens undersøgelser viser, at markedsmekanismen og de hidtidige offentlige reguleringer kun i begrænset omfang har kunnet sikre de befolkningsgrupper, som lever i de tyndt befolkede områder, en rimelig dagligvareservice.

Hvis dette skal ske, vil en mere detaljeret vareforsyningsplan, som tager udgangspunkt i befolkningens servicebehov i alle kommunens områder, kunne bidrage **til**, at der tilvejebringes et beslutningsgrundlag med sigte på at sikre hele kommunens befolkning en rimelig vareforsyning. Specielt i situationer med svigtende kundeunderlag, begrænset forbrugsstigning, dyrere energi og store interne omkostninger for detailhandelen er en samlet langsigtet plan for befolkningens dagligvareforsyning vigtig.

Formålet med en sådan vareforsyningsplan er at skabe et langsigtet beslutningsgrundlag, hvad angår detailhandelen i kommunen, og specielt at danne grundlag for en vurdering af de afledte virkninger af ændringer i butiksforsyningen.

En vareforsyningsplan bør som minimum indeholde en analyse af befolkningens behov for dagligvarer i hele kommunen for en periode, der svarer til kommuneplanperioden. I denne analyse kan også inddrages efterspørgslen fra fælleshusholdninger som eksempelvis plejehjem.

Tages der yderligere hensyn til bosætnings- og erhvervslokalise-

ringsudviklingen, er det muligt at lave en enkel fremskrivning af forbrugsudviklingen i kommunens delområder.

Disse behov må sammenstilles med den faktiske butiksstruktur, idet der også ses på butikkernes overlevelseshancer fremover.

På dette grundlag kan der udarbejdes en ramme for størrelsen af dagligvarebutikkerne. Denne ramme vil give grundlag for at beregne butiksarealbehovet.

Planen bør samtidig indeholde en målsætning for, hvordan de enkelte dele af kommunen skal dagligvare forsynes, ligesom kommunen bør pege på eventuelle restriktive virkemidler.

Til sidst skal det nævnes, at en sådan vareforsyningsplan bør revideres med jævne mellemrum, fordi den stærke strukturudvikling inden for dagligvarehandelen ellers hurtigt vil gøre den uaktuel.

Serviceplan

Hvis befolkningens servicesituation skal sikres, er det imidlertid ikke nok med en vareforsyningsplan. Den må integreres i den øvrige serviceplanlægning af skoler, institutioner m.v., som finder sted i den fysiske planlægning, da vareforsyningen kun er en del af befolkningens levevilkår. Herved kan hele den private- og offentlige service inddrages samlet i den kommunale planlægning.

Det forudsættes, at de forskellige befolkningsgrupper og andre interessegrupper inddrages i planlægningsprocessen.

Forslag

Kommissionen finder, at der i de kommuner, der har behov for det, bør etableres en egentlig vareforsyningsplanlægning. Det kan i første omgang ske på dagligvareområdet, fordi dagligvareforsyningen har så stor umiddelbar betydning for landsbybeboernes levevilkår, og det kan gøres til en betingelse for tildeling af støtte, at der er udarbejdet en vareforsyningsplan. Denne vareforsyningsplanlægning bør i kommuneplanlægningen samarbejdes med den øvrige kommunale serviceplanlægning.

Administrationsgrundlag

De virkemidler, som indeholder økonomisk støtte til landsbybutikkerne, forudsætter, at der opstilles nogle kriterier for, hvilke butikker, der kan få andel i støtten. Grunden til at opstille sådanne kriterier for tildeling af støtte er blandt andet, at denne ikke må virke urimeligt konkurrenceforvridende, ligesom støtten alene bør tildeles de steder, hvor der er et reelt behov.

Der må derfor stilles en række krav til de økonomiske virkemidler. I den konkrete situation må der naturligvis foretages en afvejning mellem disse krav.

De vigtigste krav er

at virkemidlet skal være effektivt

at virkemidlet skal være rimeligt nuanceret og fleksibelt, så det kan tilpasses de situationer, som findes i praksis,

at virkemidlets negative sidevirkninger skal være mindst mulige,

at virkemidlet også skal virke positivt, når det etableres samtidig med andre virkemidler.

at virkemidlerne skal være praktisk gennemførlige og give mulighed for en tilstrækkelig samfundsmæssig kontrol.

På dette grundlag kan der skitseres nogle tildelingskriterier.

*Afstand til
nærmeste butik*

For det første skal afstanden til nærmeste dagligvarebutik være over en vis mindsteafstand. Dette kriterium er blandt andet nødvendigt, hvis støtten ikke skal virke urimeligt konkurrenceforvridende. Lå der eksempelvis to eller flere butikker i en landsby, og afstandskriteriet ikke gjaldt, kunne det være vanskeligt at vælge, hvilken butik der skulle støttes, og blev den givet til begge, ville der blive etableret en konkurrence baseret på offentlige støttemidler. Begge situationer ville virke lige uheldigt.

Sortiment

For det andet må butikken dække en rimelig del af behovet for dagligvarer blandt lokalområdets forbrugere, hvorfor den må have et vist mindsteudvalg af varer.

*Overleve en
vis årrække*

For det tredje må der være udsigt til, at lokalbutikken efter tildelelse af støtte vil kunne overleve en vis årrække. Der må derfor opstilles et budget for butikken, der sandsynliggør, at drift af forretningen vil være økonomisk rentabel nogle år frem i tiden. Det kan blandt andet medføre, at der må stilles krav om, at butikken ikke fører et for stort og omkostningskrævende sortiment.

*Butikken i for-
vejen levedygtig*

For det fjerde vil det virke urimeligt og give en ineffektiv anvendelse af offentlige midler, hvis butikken kan overleve uden det økonomiske virkemiddel. En måde at operationalisere det tredje og fjerde kriterium kan være at opstille en minimums- og maksimumsgrænse for dagligvareomsætningen i butikker, der tildeles støtte.

Åbningstid

Endelig kan det være et kriterium, at der stilles rimelige krav til

butikkens åbningstid, så forbrugerne får mulighed for at benytte butikken på de tidspunkter, hvor de har størst behov for det.

Administrationsgrundlag

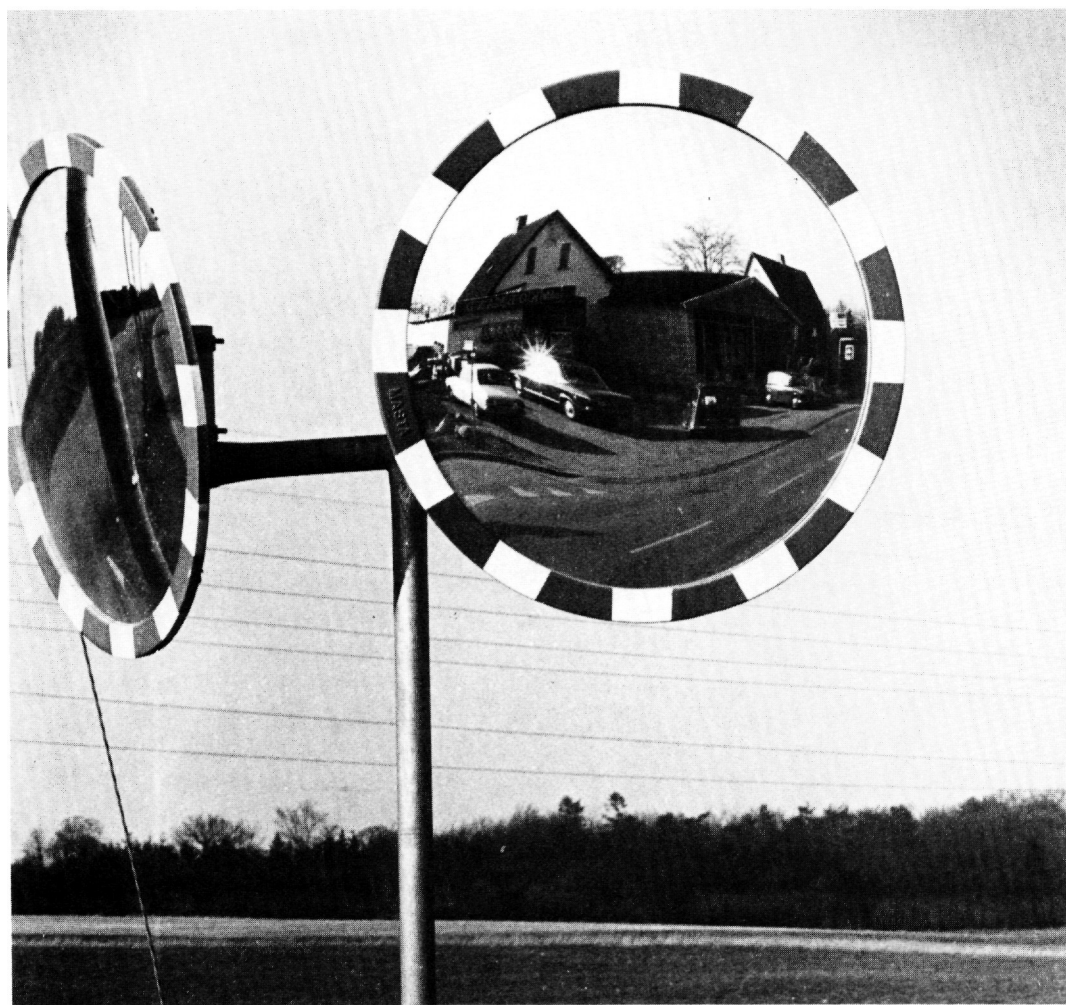
Disse kriterier kan sammenfattes og administreres på to principielt forskellige måder. Ved den ene måde gøres kriterierne anvendelige ved, at der fastlægges en bestemt afstand (f.eks. 3 km) til nærmeste butik, at butikkens dagligvareomsætning skal ligge i et bestemt interval (f.eks. en dagligvareomsætning excl. moms på mindst 0,75 mio og højst 2,5 mio kr.) samt at butikken fører et vist mindstesortiment. På dette administrationsgrundlag foretages støttetildelingen.

En principielt anden fremgangsmåde er, at disse hensyn indgår og anvendes i en kommunal vareforsyningsplan, hvor det afgøres, hvilke butikker det er væsentligst at bevare i lokalområderne. Herved øges den lokale medbestemmelse, ligesom der kan tages hensyn til særlige lokale forhold som topografi og vejføring, turisme, øernes særlige problemer m.v.

Fordelen ved at anvende en vareforsyningsplan som administrationsgrundlag er, at den kommunale forvaltning har større lokal-kendskab end en central forvaltningsenhed. Hertil kommer, at vareforsyningsplanen skulle sikre, at der ikke etableres en urimelig konkurrence mellem kommunerne.

Administrationsgrundlaget kan ligeledes udformes som en kombination af foranstående, så en vareforsyningsplan danner hovedadministrationsgrundlaget for støttetildelingen, men med afstandskriterier og minimums omsætningsstørrelser som begrænsende restriktioner.

9. Samfundsøkonomiske og andre konsekvenser

Kapitel 8 beskriver en række virkemidler, som hver for sig har til formål at forbedre dagligvareforsyningen for landsbybeboerne. For hvert af disse virkemidler er effekten for tre typiske landsbybutikker beskrevet. Herved tages der imidlertid kun hensyn til den isolerede virkning på en enkelt butiks omsætning og omkostninger, mens den afledede virkning på andre landsbybutikker i det samme område ikke belyses. Kapitlet belyser heller ikke de samfundsøkonomiske og andre konsekvenser.

*To virkemiddel-
kombinationer og
butiksstrukturen*

Der er imidlertid foretaget sådanne beregninger i Landsbykommissionens arbejdsrapport "Dagligvareforsyningen i landsbyer" der beskrives to alternative virkemiddelkombinationers indflydelse på det samlede butiksnet i 1985 og 1992 i tre udvalgte kommuner: Videbæk, Juelsminde og Nørre Alslev. På denne baggrund skønnes butiksnettets udseende i yderligere otte kommuner, hvorefter disse resultater fra elleve kommuner opganges til landsniveau.

*De samfundsøkonomiske
konsekvenser*

Tillige skønnes de direkte og afledede samfundsøkonomiske konsekvenser samt en række andre konsekvenser, under forudsætning af at disse to virkemiddelkombinationer iværksættes.

Det skal understreges, at sammensætningen af de to virkemiddelkombinationer A og B ikke er udtryk for nogen prioritering af virkemidlerne fra Landsbykommissionens side. Det har alene været hensigten at opstille en metode, der kan belyse den samlede virkning på butiksstrukturen i landsbyerne i en given kommune samt de samfundsøkonomiske konsekvenser, når der iværksættes flere virkemidler samtidig.

Desuden skal det nævnes, at der i virkemiddelkombination B indgår som virkemiddel, at de til en hver tid gældende pris- og avancetoplove lempes for landsbybutikker. Som bekendt blev loven delvis ophævet i starten af 1981, men beregningen kan i den form, den har fået, alligevel bruges, fordi den også illustrerer, hvad det betyder for landsbybutikkens overlevelsessevner, hvis den har højere priser end andre butikker.

Virkemiddelmodel A Den ene kombination af virkemidler, som i det følgende kaldes virkemiddelmodel A, består af to virkemidler:

- Etablering af en låneordning til ombygning, tilbygning eller modernisering af butikker, som er af væsentlig betydning for opretholdelse af en rimelig dagligvareforsyning i tyndt befolkede lokaliteter. Lånet forrentes med 10% p.a.
- Informationskampagne til 5 mill.kr. fordelt over 2½ år over for brugerne og lokale handlende med det formål at hæve den lokale købsprocent i nærbutikkerne.

Såvel moderniseringen af landsbybutikken som informationskampagnen må antages at have en positiv virkning på butikkens overlevelsesmulighed. Informationskampagnen skønnes at give en forøgelse på 1½%-point i den andel af dagligvareforbruget, der købes i landsbybutikker, hvor der ikke er behov for at investere i modernisering eller udvidelse, fordi butikken i forvejen har en indretning, som svarer til de krav, der må stilles, for at den virker rimeligt attraktiv på brugerne. Mens informationskampagnen i de butikker hvor der er investeret skønnes at give en forøgelse på 2%-point.

Lånefinansieringen af modernisering m.v. vil give et fald i butikens omkostninger svarende til forskellen mellem markedsrenten og renten på moderniseringslånet.

Virkemiddel model B Den anden kombination - Virkemiddelmodel B - består af fem virkemidler:

- Etableringen af låneordning ved modernisering af butikker, som er af væsentlig betydning for opretholdelse af en rimelig dagligvareforsyning i tyndt befolkede lokaliteter. Lånet forrentes med 7% p.a.
- Informationskampagne til 5 mill.kr. fordelt over 2½ år for brugerne og de lokale handlende med det formål at hæve den lokale købsprocent.
- Dispensation fra avanceloven for landsbybutikker, så bruttoavance kan hæves med 3%, hvilket svarer til en prisforhøjelse på ca. ½%, (Alternativt kunne virkemidlet være: priserne er 1% højere i landsbybutikkerne).
- Placering af offentlige tillægsfunktioner i dagligvarebutikker i landsbyer, hvor brugerne har lang vej til de pågældende funktioner, således at provenuet giver 10.000 kr. pr. butik. Det forudsættes, at tillægsfunktionerne kun placeres i butikker, der ifølge beregningen kan eksistere i 1985, hvis virkemidlerne iværksættes.

- Kommunal overtagelse og efterfølgende udlejning af butiksejendom, hvor butikken har en væsentlig betydning for lokalområdet. Huslejen fastsættes variabelt som 2,5% af dagligvareomsætningen excl. moms.

En dispensation fra avancelovgivningen (højere priser i landsbybutikker) skønnes som gennemsnit at give landsbybutikkerne mulighed for at hæve priserne med ca. ½%, hvorved bruttoavancen som gennemsnit vil stige med 3%. Butikker, der er udsat for en stærk priskonkurrence fra andre butikker, vil næppe kunne drage fordel af dette virkemiddel.

Offentlige tillægsfunktioner i landsbybutikken, som eksempelvis postbetjening og visse kommunale funktioner, forudsættes placeret i de landsbybutikker, hvor befolkningen har langt til den pågældende funktion.

Kommunal overtagelse og udlejning af butiksejendomme forudsættes anvendt i egne, hvor nedlæggelse af den sidste butik i området vil medføre en uacceptabel forringelse i dagligvareforsyningen af områdets beboere.

Tildelingskriterier

Der er opstillet fire kriterier (jfr. kapitel 8) for at kunne konkretisere virkemiddelmodel A og B i de udvalgte kommuner. Tre kriterier er ens i de to virkemiddelmodeller, mens ét afviger i de to modeller:

De tre *fælles* kriterier er:

- Dagligvareomsætningen i butikker, der tildeles støtte, skal være mindst 0,75 mill.kr. og højst 2,5 mill.kr. excl. moms årligt (i 1980-priser).
- Butikken skal være rentabel ifølge beregningen i fremskrivningsåret efter iværksættelsen af virkemidlerne, for at den kan få tildelt støtte.
- Butikken skal have et varieret dagligvaresortiment, som dækker en rimelig del af forbrugernes forbrug i lokalområdet samt have en rimelig butiksindretning og attraktivitet for områdets beboere.

Afstandskriteriet *varierer* i de to virkemiddelmodeller.

I virkemiddelmodel A er kriteriet udformet således:

- Afstanden til nærmeste dagligvarebutik fra den butik, der kan opnå støtte, skal være mindst 3 km.

Og i virkemiddelmodel B:

- Afstanden til nærmeste dagligvarebutik fra den butik, der kan opnå støtte, skal være mindst 1,5 km.

Det skal bemærkes, at hvis disse tildelingskriterier anvendes, vil en række butikker få støtte, selvom de ville overleve uden offentlig støtte. Det drejer sig om de butikker, der ifølge beregningerne i kapitel 6 skønnes at overleve fremover uden offentlige indgreb. Et mere fintmasket net af tildelingskriterier vil formentlig kunne målrette støtten mere. Det kunne eksempelvis ske, hvis der var udformet centerstrukturplaner eller vareforsyningsplaner, som beskrevet i kapitel 8.

Butiksstrukturen 1985 og 1992

I det følgende beskrives udviklingen i butiksstrukturen under den forudsætning, at de to virkemiddelkombinationer iværksættes hver for sig, ligesom der foretages en sammenligning med en situation, hvor der ikke er etableret nogen støtteordning (jfr. kapitel 6).

Udgangspunktet for vurderingerne af butiksstrukturen i de tre undersøgelseskommuner er beregninger af de drifts- og regnskabsmæssige resultater for de enkelte kolonialbutikker. De generelle forudsætninger om befolkning, forbrug, omkostninger m.v. er de samme, som er anvendt i kapitel 6 til at beskrive en situation, hvor der ikke iværksættes offentlige støtteordninger. Beregningsforudsætningerne er beskrevet nærmere i arbejdsrapporten "Dagligvareforsyningen i landsbyer". Her er kun udvalgt en enkelt kommune, Videbæk, for at illustrere beregningsmetoden.

Model A-Videbæk

Konsekvensen for butiksstrukturen ved iværksættelse af virkemiddelmodel A er belyst i tabel 9.1.

Kun butikkerne i Fiskbæk og V.Herborg er støtteberettigede. Butikken i Fiskbæk skal ikke udvides for at opnå den standard, der er forudsat nødvendig for at være tilstrækkelig attraktiv for brugerne. Derfor får kun butikken i V.Herborg gavn af rentesækningen til 10% p.a. ved låneoptagelse i forbindelse med butiksudvidelse.

Det offentliges direkte omkostninger til rentelettelser vil i Videbæk kommune årligt andrage kr. 10.000,- svarende til et lån på kr. 168.000.

Tabel 9.1. Effekt af virkemiddelmodel A i Videbæk kommune i 1985 og 1992

Landsby	Øget årlie ind- tjening (kr.) (1980-priser)	Dagligvarebutik bevaret	
		1985	1992
Egeris	2.894		
Rimmerhus	3.557		
Fiskbæk	5.688		
V.Herborg	-1.513	x	
Fjelsestervang	-	x	x
Barde	-	x	x
Grønbjerg	-	x	x
Vorgod		x	x

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Informationskampagnen øger omsætningen i alle landsbybutikkerne. Når en dagligvarebutik i en landsby nedlægges, så overføres en del af omsætningen til andre landsbyer, og den andel af omsætningen, der overføres, må antages at være lidt højere på grund af informationskampagnen. Denne omsætningsstigning er imidlertid ikke beregnet for butikker, som ville overleve uden offentlige indgreb.

Omkostningerne ved butiksudvidelsen er alligevel større end indtjeningsøgningen som følge af informationskampagnen. Derfor er butiksstrukturen i 1985 og 1992 med indsættelse af disse virkemidler identisk med butiksstrukturen uden offentlige indgreb. Ingen butikker reddes af model A.

Model B Videbæk

Effekten af model B i Videbæk kommune vises i tabel 9.2.

Butiksejendommene i Fiskbæk og V.Herborg overtages af det offentlige, fordi de anses som væsentlige for dagligvareforsyningen af forbrugerne i området. Butikkernes ejendomsværdi er hver på 350.000 kr. Butikken i Fiskbæk får derudover tillægsfunktioner for det offentlige, mens butikken i V.Herborg udbygges med 30 m² med en investering på 195.000 kr. Endvidere øges indtjeningen som følge af informationskampagnen og bruttoavanceforhøjelsen.

Tabel 9.2. Effekt af virkemiddelmodel B i Videbæk kommune i 1985 og 1992

Landsby	Øget årlig indtjening (kr.) (1980-priser)	Dagligvarebutik bevarer	
		1985	1992
Egeris	5.353		
Rimmerhus	6.700		
Fiskbæk ⁰⁾¹⁾	40.796	(x)	
V.Herborg ⁰⁾	22.770		(x)
Fjølstervang		x	x
Barde		x	x
Grønbjerg	-	x	x
Vorgod		x	x

⁰⁾ Offentlig overtagelse af butiksejendom

¹⁾ tillægsfunktion

(x) butikken nedlægges i ikke-indgrebsmodellen

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Det offentlige omkostninger (ud over informationskampagnen) bliver årligt kr. 69.000 i Videbæk kommune.

I forhold til situationen uden indgreb fra det offentlige bevares butikken i Fiskbæk i 1985, men på trods af offentlig overtagelse af butiksejendommen bevares den ikke i 1992. Butikken i V.Herborg bevares i 1992. Ved afhændelse af ejendommen i Fiskbæk kan der opstå et tab for kommunen.

Sammenfatning

Samlet for de tre udvalgte kommuner - Videbæk, Juelsminde og Nørre Alslev - vil et forløb uden offentlige indgreb betyde, at mellem halvdelen og to tredjedele af de landsbyer, der idag har en dagligvarebutik, mister den sidste butik.

Virkemiddelmodel A, som består af en informationskampagne samt en finansieringsordning, vil ikke ændre ret meget på denne tendens.

Virkemiddelkombination B består af en informationskampagne, en finansieringsordning, højere priser på varerne i landsbybutikker, placering af offentlige tillægsfunktioner i visse dagligvarebutikker samt kommunal overtagelse af butiksejendommen med henblik på efterfølgende udlejning. Denne virkemiddelkombination skønnes, som det fremgår af tabel 9.3., at medvirke til, at der i 1985 vil være mellem en femtedel og en halv gang flere butikker

end i et forløb uden offentlige indgreb. I 1992 vil der være mellem en fjerdedel og en halv gang flere butikker.

Tabel 9.3. Antal landsbyer med mindst een butik i tre analysekommuner i tre alternative udviklingsforløb: uden offentlige indgreb samt med virkemiddelmodel A og B.

Kommune	Uden indgreb			Model A		Model B	
	1980	1985	1992	1985	1992	1985	1992
Videbæk	8	5	4	5	4	6	5
Juelsminde	22	10	6	11	6	13	13
Nr. Alslev	17	9	5	9	6	13	9

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Virkemiddelkombination B bevirker, at 16 landsbybutiksejendomme overtages af det offentlige til udlejning. Imidlertid vil 5 af disse butikker ikke kunne overleve på længere sigt, og de skønnes at lukke i perioden 1985 til 1992.

Tabel 9.4. Antallet af offentligt ejede butiksejendomme i tre analysekommuner i 1985 og 1992 under et udviklingsforløb med virkemiddel model B.

Kommune	1985		1992	
	Antal landsbyer m.butikker	Heraf offentlige ejendomme	Antal landsbyer m.butikker	Heraf offentlige ejendomme
Videbæk	6	2	5	1
Juelsminde	13	6	13	6
Nr. Alslev	13	8	9	4

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Det fremgår af tabel 9.4., at det vil være et relativt stort antal butiksejendomme, der overtages af det offentlige til udlejning i virkemiddelmodel B. I flere tilfælde er det omkring halvdelen af det totale antal landsbyer.

Hertil kommer, at af disse 16 butiksejendomme, som overtages af det offentlige til udlejning, vil 5 butikker få tillægsfunktioner.

Butiksstruktur på landsniveau

På baggrund af resultaterne fra de tre kommuner skønnes de to virkemiddelmodeller at påvirke butikkerne i yderligere otte stikprøvekommuner således, at landsbybutikker med samme karakte-

ristika som de støtteberettigede i de tre primære komuner, herunder afstand til nærmeste dagligvarebutik, butikkens sortiment, størrelse og udseende, anses for at være støtteberettigede i de øvrige stikprøvekommuner. Herefter opganges resultaterne til landsniveau, som dækker de 225 kommuner uden for hovedstadsregionen. Beregningen er vist i arbejdsrapporten "Dagligvareforsyningen i landsbyer".

Lands tal

Resultaterne er vist i tabel 9.5. for virkemiddelmodel A og B.

Tabel 9.5. Effekt af virkemiddelmodel A og B målt ved antal landsbyer med dagligvarebutik 1985 og 1992 i hele landet uden for hovedstadsregionen (Forlænget 1976-80-tendens).

	Antal landsbyer med dagligvarebutik		
	1980	1985	1992
Model A	1.748	1.017	637
Model B	1.748	1.222	930
Uden indgreb	1.748	943	620

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Som det fremgår af tabellen, vil kun få landsbyers dagligvareforsyning være sikret, hvis virkemidlerne i model A iværksættes sammenlignet med situationen uden offentlige indgreb.

Sammenlignet med situationen uden offentlige indgreb bevarer virkemiddelmodel B dagligvareforsyningen i 279 landsbyer i 1985 og i 310 landsbyer i 1992. Dette svarer til, at dagligvarebutikken bevares i yderligere 50% af de tilfælde, hvor landsbyen uden offentlige indgreb var blevet butiksløse.

Som før nævnt er der også foretaget en beregning, som er baseret på en alternativ befolkningsforudsætning. Den viser konsekvenserne for den fremtidige butiksstruktur, hvis befolkningstallet i landsbyerne og deres oplande er det samme som i 1980, hvor den ovennævnte beregning forudsætter en befolkningsudtynding svarende til perioden 1976-80.

Butiksstrukturen i hele landet, forudsat uændret folketal i landsbyerne og landdistrikterne, er vist i tabel 9.6.

Tabel 9.6. Effekt af virkemiddelmodel A og B målt ved antal landsbyer med dagligvarebutik i 1985 og 1992 i hele landet excl. hovedstadsregionen (Uændret 1980-folketal).

	Antal landsbyer med dagligvarebutik		
	1980	1985	1992
Model A	1.748	1.094	812
Model B	1.748	1.236	1.035
Uden indgreb	1.748	1.037	736

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Det fremgår af tabel 9.5. og 9.6., at i en situation med uændret folketal bevarer 10-15% flere landsbyer deres dagligvarebutik, sammenholdt med en situation, hvor der sker en udtydning af folketallet i landsbyerne og landdistrikterne på ca. 15%, hvilket svarer til en forlængelse af 1976-80-tendensen.

Det må derfor siges, at ændringer i befolkningsunderlaget inden for et realistisk spillerum har meget lille betydning for landsbybutikkernes overlevelsesmulighed sammenlignet med konsekvenserne af udviklingen i de butiksstrukturelle faktorer.

Samfundsmæssige konsekvenser

Der er beregnet en række konsekvenser af iværksættelse af de to virkemiddelkombinationer. Beregningerne er beskrevet mere detaljeret i arbejdsrapporten "Dagligvareforsyningen i landsbyer". De konsekvenser det drejer sig om er:

- direkte udgifter for det offentlige
- antallet af butiksløse husstande
- transportomkostninger
- andre konsekvenser (beskæftigelse, sparede investeringer m.v.)

Direkte udgifter for det offentlige

De virkemidler, som de to virkemiddelkombinationer A og B består af, vil medføre en direkte og umiddelbar udgift for det offentlige, hvis de gennemføres. Der vil også komme en række afledede virkninger for de offentlige kasser, som ligger ud over den direkte effekt. Det kan for eksempel være ændring i skatteindtægterne som følge af ændringer i butiksindehavernes indkomster. Men disse afledede virkninger er ikke vurderet nærmere. Der er heller ikke taget hensyn til de udgifter, det offentlige vil få ved at administrere de forskellige virkemidler.

De årlige udgifter for det offentlige ved iværksættelse af virkemiddelmodel A kan for låneordningernes vedkommende skønnes til knap 640.000 kr. Hertil kommer informationskampagnen, hvorved de samlede offentlige udgifter bliver ca. 2,64 mill.kr. pr. år, når informationskampagnen løber.

Desuden kan de årlige udgifter for det offentlige anslås til omkring 15,5 mill.kr., hvis virkemidlerne i virkemiddel B iværksættes for alle 225 kommuner uden for hovedstadsregionen. Hertil kommer en årlig udgift på 2 mill.kr. når informationskampagnen kører.

Butiksløshed

En butiksløs husstand er en husstand, som har mere end et vist antal kilometer til den nærmeste butik. Det er naturligvis et politisk valg at fastlægge denne afstand, og valget vil formentlig svinge fra egn til egn afhængigt af traditioner og indkøbsvaner.

For at illustrere sammenhængen mellem antallet af lokaliteter med dagligvarebutik og befolkningens adgang til denne form for privat service er det valgt at lægge to afstandskriterier. Den ene afstand er 1½km og den anden er 3 km. På dette grundlag er beregnet, hvor mange husstande i landsbyer og landdistrikter, der har mere end 1½ km eller mere end 3 km til nærmeste dagligvarebutik i 1980, 1985 og 1992, hvis de to virkemiddelkombinationer iværksættes.

Udviklingen i antallet af butiksløse husstande er vist i tabel 9.7.

Tabel 9. 7. Antal butiksløse husstande i 225 kommuner (excl. kommunecenter) udenfor hovedstadsregionen

Model	1980		1985		1992	
	Afstand mindst 1,5 km	Afstand mindst 3,0 km	Afstand mindst 1,5 km	Afstand mindst 3,0 km	Afstand mindst 1,5 km	Afstand mindst 3,0 km
			-----	%	-----	
Uden indgreb	6,2	1,8	20,5	6,5	28,9	15,1
Virkemiddel- model A	6,2	1,8	19,5	6,1	28,7	15,0
Virkemiddel- model B	6,2	1,8	16,6	5,4	23,7	11,8

Anm.: Tallene er opgjort som procent af samtlige husstande.
Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Iværksættes virkemiddelmodel B, vil antallet af butiksløse husstande falde med ca. en femtedel såvel i 1985 som i 1992 sammenlignet med et forløb uden offentlige indgreb. Effekten af virkemiddel A er derimod begrænset.

En gruppe, der rammes særlig hårdt ved butikslukning, er pensionisthusstande uden bil. Her har virkemiddelmodel A ikke ret stor virkning, mens derimod iværksættelse af virkemiddelmodel B sammenholdt med et forløb uden indgreb reducerer antallet af butiksløse med omkring en femtedel i 1992. Selvom virkemiddelmodel B gennemføres, vil antallet af butiksløse pensionisthusstande i perioden 1980-92 stige fra 0,8% til 2,5% af samtlige husstande ved en mindsteafstand af 1,5 km og fra 0,2% til 1,2% ved en mindsteafstand på 3 km.

Transport

Konsekvenserne for transportarbejdet og transportomkostningerne i de forskellige forløb for butiksstrukturen er også belyst ved et regneeksempel. Trafikberegningerne og deres forudsætninger findes i arbejdsrapporten "Dagligvareforsyningen i landsbyer".

Det skal understreges, at en af de centrale forudsætninger for beregningen er, at der antages uændret indkøbsadfærd for de forskellige turtyper i fremskrivningsperioden. Hvis adfærden ændres, vil resultaterne ligeledes ændres.

Transportarbejdet og transportomkostningerne er opgjort som det samlede antal tilbagelagte personkilometer i forbindelse med dagligvareindkøb. Antallet af kørte kilometer i bil multipliceret med kørselsomkostningen pr. km er også beregnet.

Beregningerne er lavet i to tempi. Først beregnes det samlede transportarbejde i 1985 og 1992 for den befolkning, som i 1980 boede i landdistrikterne og byer med under 600 indbyggere men med den nye butiksstruktur. Herved fås et rendyrket billede af den betydning, som udviklingen i butikstrukturen har for trafikarbejdet. Dernæst tages der hensyn til den anvendte befolkningsforudsætning, som lader folketallet dale i de undersøgte områder.

Hvor transportarbejdet pr. person i ikke-indgrebsmodellen målt i personkilometer pr. år skønnes at stige med ca. 35% fra 1980 til 1992, så vil en iværksættelse af virkemiddelmodel B betyde, at transportarbejdet i samme periode kun vil stige med ca. 18%.

Tages der hensyn til, at folketallet i de undersøgte områder forud-

sættes at falde i fremskrivningsperioden, hvorved de fraflyttede får en mindre gennemsnitlig transportafstand til indkøbsstedet i tilflytningsområderne, så stiger det samlede transportarbejde for befolkningen i landdistrikter og landsbyer med op til 600 indbyggere med ca. 10%, hvis der ikke foretages offentlige indgreb, mens det ligefrem falder med ca. 3% i virkemiddelmodel B.

Udviklingen i biltransportomkostningerne pr. person ved dagligvareindkøb er også beregnet. Her gør sig imidlertid to tendenser gældende. Dels stiger transportarbejdet, og dels anvendes der bil på flere ture og cykel, gang m.m. på færre ture, fordi de bliver længere. Transportomkostningerne pr. person incl. afgifter skønnes at stige med ca. 47% fra 1980 til 1992, hvis der ikke foretages offentlige indgreb, og med ca. 26% i virkemiddelmodel B.

Andre konsekvenser Bevaring af landsbybutikker får selvfølgelig den virkning, at der vil være flere beskæftiget i landsbyerne, fordi der bevares omsætning i landsbybutikken. Men arbejdsrapporten "Dagligvareforsyningen i landsbyer" skønner, at der totalt set ikke vil være nogen samlet beskæftigelsesmæssig effekt ved at bevare flere landsbybutikker.

Det er ligeledes et spørgsmål, om bevarelse af landsbybutikken vil betyde, at et bestående kapitalapparat i form af bygninger m.v. stadig kan benyttes fremfor at der må investeres i nye butikker andre steder. Eller om der alligevel skal foretages store investeringer i om- og tilbygning samt i modernisering, for at landsbybutikken kan klare sig fremover.

Opstilles der en række forudsætninger, kan der laves en beregning, som belyser spørgsmålet, og det er sket i arbejdsrapporten "Dagligvareforsyningen i landsbyer". Hvis de opstillede forudsætninger holder stik, vil iværksættelse af virkemiddelkombination B alt andet lige betyde, at der i perioden 1980-92 netto kan undgås investeringer i dagligvarebutikker for omkring 56 mill. kr. sammenlignet med et forløb uden offentlig indgreb.

Det skal understreges, at holder den centrale forudsætning for regnestykket ikke, men at supermarkeder m.v. derimod kan klare en meromsætning uden at udvide salgsarealet, så vil nettobesparelsen falde bort.

Sammenfatning

Fortsætter den hidtidige udvikling uden offentlige indgreb frem til 1992 vil godt to tredjedele af landsbyerne med butik miste den sidste butik. Iværksættelse af virkemiddel A vil ikke ændre ret meget på dette billede, mens derimod virkemiddelmodel B medfører, at det kun er knap halvdelen af landsbyerne med butik, der mister den sidste butik.

Et forløb uden offentlige indgreb vil give omkring en fordobling i antallet af butiksløse husstande med mere end 1,5 km til butik, mens iværksættelse af virkemiddelmodel B sammenlignet hermed vil reducere antallet af butiksløse husstande med omkring en femtedel.

Desuden kan det nævnes, at lukkes den sidste butik i landsbyen, vil landsbyen miste et sted, der ofte fungerer som et socialt samlingspunkt. Her mødes man med andre landsbybeboere og får fortalt om store eller små hændelser. Her får man mulighed for at høre nyt om andre personer eller familier, og her lærer de forskellige aldersklasser hinanden at kende, ligesom der aftales møder, selskabeligt samvær m.m. Her annonceres fællesaktiviteter, og man kan aflevere post, vasketøj, nøgle til sit hus m.m.

Alle disse funktioner opleves af landsbybeboerne som værdifulde og selvfølgelig. Forsvinder de, opleves det ofte som et tab for landsbybeboerne.

De væsentligste økonomiske konsekvenser af udviklingen i butiksstrukturen i landsbyerne er de transportmæssige virkninger, samt de direkte konsekvenser for det offentlige ved at finansiere virkemidlerne i de to modeller.

Hvis der i opgørelsen over de offentlige udgifter i hver af modellerne indgår et årligt tilskud til konsulenthjælp på 1,8 mio.kr., et årligt tilskud på 0,9 mio.kr., i forbindelse med uddannelse af butikspersonale samt et beløb på 2 mio.kr., anvendt til informationskampagne, vil de offentlige udgifter årligt være på 5,3 mio.kr. i virkemiddelmodel A, og på 20,2 mio.kr. i virkemiddelmodel B.

Biltransportomkostninger excl. afgifter i forbindelse med indkøb ligger i situationen uden offentlige indgreb ca. 9 mio.kr. højere i 1985 og ca. 19 mio.kr. højere i 1992 sammenlignet med situationen, hvor virkemiddelmodel B iværksættes.

Bilag 1

Butiksstrukturen i 1980 i 3 udvalgte kommuner

I dette bilag beskrives de 3 udvalgte analyseområder med hensyn til udvælgelse, butiksstruktur og kundeunderlag samt lokal købsprocent.

Udvælgelseskriterier

Analyseområderne er kommuner, der er udvalgt efter følgende kriterier:

- Geografisk placering i landet

Vestjylland

Østjylland

Vestsjælland/Lolland-Falster

- Bymønster

Kommunecenter med 2.000-3.500 indbyggere samt en repræsentation af alle bystørrelser mellem 100 og 800-1.000 indbyggere.

- Afstand til større provinsby

Kommunen skal være beliggende således, at beboerne i den nærmeste del har 7-10 km til provinsbyen og i den fjerneste del 20-25 km.

- Bruttoindkomst pr. indbygger

Kommunen skal være repræsentativ i forhold til kommuner i landets 11 amter uden for hovedstadsregionen fratrukket de 39 bykommuner, hvor den største by har mere end 10.000 indbyggere. Det er primært i disse kommuner, at der allerede findes eller kan forventes dagligvareforsyningsproblemer på landet.

- Beskæftigede i landbrug, fiskeri m.v. i forhold til alle beskæftigede

Kommunen skal være repræsentativ i forhold til kommuner i landets 11 amter uden for hovedstadsregionen fratrukket de 39 bykommuner, hvor der er byer med mere end 10.000 indbyggere.

De 3 udvalgte kommuner er:

- Videbæk kommune i Ringkøbing amt
- Juelsminde kommune i Vejle amt
- Nørre Alslev kommune i Storstrøms amt

Butiksstruktur og kundeunderlag

Kunderne til den enkelte landsbys butikker bor dels i selve landsbyen, dels i omegnen af landsbyen. Nedenfor vises antallet af personer bosat i hver enkelt landsby samt i landsbyens opland. Beboerne i landsbyens opland kan have forskellig indkøbsadfærd efter bopæls beliggenhed. Landsbyens opland vil derfor i nogle tilfælde være opdelt i opland 1 og opland 2 som en følge af topografiske eller vejføringsmæssige forhold.

For at opnå den bedst mulige afgrænsning af oplandet til den enkelte landsby blev indehaveren eller uddeleren i den største dagligvarebutik i hver landsby i Nørre Alslev bedt om at bistå ved gennemførelsen af en undersøgelse.

Tabel 1.1, Videbæk kommune 1980

By	Personer 1/1-1980			Antal dag- ligvare- butikker
	By	Opland 1	Opland 2	
Egeris	90	147		1
Rimmerhus	104	186		1
Fiskbæk	146	299		2
V. Herborg	260	218		2
Fjelsestervang	404	517		1
Barde	416	303		3
Grønbjerg	417	428		5
Vorgod	542	411		2
Troldhede	797	710		7
Spjald	1.204	850		5
Videbæk	3.381	800		16

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Hvorledes den konkrete afgrænsning af oplandet i analysekommunerne er foretaget, er beskrevet nærmere i Landsbykommissionens arbejdsrapport "Dagligvareforsyningen i landsbyer".

Foruden landsbybutikkernes kundeunderlag er tillige beskrevet antallet af dagligvarebutikker i hver landsby. Det skal tilføjes, at der også ligger få butikker uden for byerne, men at de ikke er medtaget i opgørelsen.

Tabel 1.2. Juelsminde kommune 1980

By	Personer 1/1-1980			Antal dagligvarebutikker
	By	Opland 1	Opland 2	
Ravnholt	34	227	330	1
Gammelby	42	160	165	1
Vesterby	67	238		2
Staksrode	67	34		1
Vrigsted	73	244		1
Åstrup	73	67		1
Skjold	79	164		1
Belle	98	92		1
Gramrode	112	104		1
Barrit	126	174		1
Klejs	162	95	142	1
Bråskov	200	252	110	1
Rårup	219	420	392	3
Hosby	240	64	53	2
Kirkholm Overby	258	160		1
Snaptun	298	33		3
Stenderup	323	266	228	1
Sønder Bjerre	406	319		3
Klakring	410	126	56	2
Stouby	567	358	50 ^{x)}	5
Glud	585	764	142 ^{x)}	5
As Vig	854 ^{x)}	188		1
Barrit Skovby m.v.	912	450		5
Hornsyld	1.133	452		8
Juelsminde	2,518	600	950 ^{x)}	15

x) Sommerhuse

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Tabel 1.3. Nørre Alslev kommune 1980

By	Personer 1/1-1980			
	By	Opland 1	Opland 2	
Sørup	57	94	135	1
Torkilstrup	57	105	220	1
Byskov	85	82	91	1
Klodskov	85	74		1
Gåbense	99	107		1
Sundby	102	119		1
Lillebrænde	113	212		1
Lundby	113	311		1
Alstrup	127	164	263	1
Skovby	142	221	100 ^{x)}	1
Gundslev	175	147	221	1
Guldborg, del af	108	127	370	1
Nørre Vedby	200	139		1
Ø. Kippinge	218	323		3
Vålse	282	308		4
Orehoved	460	343		2
Ønslev	497	241		1
Eskildstrup	1.082	394		7
Nørre Alslev	2.086	463	360	9

^{x)} Sommerhuse

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Lokal købsprocent

I de tre undersøgelseskommuner er det opgjort, hvor stor en del af dagligvareforbruget der indkøbes i den enkelte by. Dagligvareforbruget i 1980 er skønnet for hvert enkelt område (by + opland). Ved at vurdere dagligvareomsætningen for butikkerne i hvert område fås to størrelser, der kan sammelignes. Herved kan den andel af dagligvareforbruget, der købes lokalt, findes.

Ud over en opgørelse for hver enkelt by er endvidere foretaget en total opgørelse for hver af de tre kommuner.

Tabel 1.4. Videbæk kommune, andel af dagligvareforbruget købt lokalt (1980)0

By	Daglig- vareforbrug (1000 kr.)	Dagligvare- omsætning (1000 kr.)	Andel af dagligvare- forbruget købt lokalt
Egeris	1.702,6	1.195	70%
Rimmerhus	2.064,8	1.100	53%
Fiskbæk	2.892,4	1.595	55%
V. Herborg	3.469,6	1.815	52%
Fjeldstervang	7.083,6	4.180	59%
Barde	4.888,1	3.355	69%
Grønbjerg	6.442,8	4.738	74%
Vorgod	7.332,8	4.290	59%
Troldhede	12.170,5	10.700	88%
Spjald	16.694,0	13.300	80%
Videbæk	33.696,6	35.400	105%
Kommunen ialt	98.437,8	81.668	-
— dobbelt medtaget	1.772,2	-	-
Dagligvareforbrug i "landevejs- købmand"	96.665,6	330	
Iskiosker + omførsel		1.400	
Total	96.666	83.398	86,3%

(De anførte tal er incl. 20,25% moms)

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Frysefirmaers og indkøbsforeningers andel af det totale dagligvareforbrug i kommunen skønnes ud fra dagbogsregistreringerne i forbindelse med analysen i "Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger" (1980) at være på 2%. Det betyder, at godt 10% af kommunens dagligvareforbrug indkøbes uden for kommunen. Skønt der i forbrugsberegningerne er taget højde for et vist forbrug af egne varer, kan Videbæk kommunes forbrug af egne varer være højere end det gennemsnitlige forbrug. Herved hæves lokalforsyningsgraden i forhold til det viste.

Kun Videbæk by har en lokalforsyningsgrad på mere end 100%, hvilket skyldes udbuddet i kommunecentret, der naturligt nok er kommunens bedste. Troldhede, Spjald og til en vis grad Grønbjerg har også høje lokalforsyningsgrader, hvilket tilsvarende skyldes et varieret, lokalt dagligvareudbud.

Tabel 1.5. Juelsminde kommune, andel af dagligvareforbruget købt lokalt (1980)

By	Dagligvare- forbrug (1000 kr.)	Dagligvare- omsætning (1000 kr.)	Andel af dagligvare- forbruget købt lokalt
Ravnholt	5.387,8	3.080	57%
Gammelby	3.087,0	1.705	55%
Vesterby	2.605,9	1.265	49%
Staksrode	871,9	385	44%
Vrigsted	2.709,1	1.650	61%
Åstrup	1.204,6	440	37%
Skjold	2.081,3	1.100	53%
Belle	1.653,6	585	35%
Gramrode	1.880,0	990	53%
Barrit	2.605,2	1.400	54%
Klejs	3.489,5	2.035	58%
Bråskov	4.929,4	3.080	62%
Rårup	9.077,4	6.820	75%
Hosby	3.208,3	1.385	43%
Kirkholm Overby	3.755,8	1.035	28%
Snaptun	2.975,7	3.600	121%
Stenderup	5.253,5	4.290	82%
Sønder Bjerre	6.533,7	4.930	75%
Klakring	5.439,8	3.115	57%
Stouby	8.684,3	9.180	106%
Glud	12.879,1	9.310	72%
As Vig	5.516,2	2.200	40%
Barrit Skovby m.v.	10.317,2	9.530	92%
Hornsyld	14.578,6	17.300	119%
Juelsminde	31.436,0	32.100	102%
Kommune ialt	152.160,9	122.510	-
- dobbelt medtaget	11.181,6	-	-
Dagligvareforbrug 1 "landevejs- købmand"	140.979,3	330	
Iskiosker + omførsel		4.500	
Total	140.979	127.340	90,3%

(De anførte tal er incl. 20,25% moms)

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Som nævnt skønnes frysefirmaers og indkøbsforeningers andel af det totale dagligvareforbrug at udgøre ca. 2%, således at dagligvareindkøb foretaget uden for kommunen svarer til 7-8% af dagligvareforbruget.

Snaptun har en meget høj lokalforsyningsgrad, hvilket skal ses på baggrund af, at byen ligger i tilknytning til en havn, der i sæsonen besøges af et stort antal lystsejlere. Byens købmandsbutik ligger direkte i forbindelse med havnepladsen, hvorfor en stor del af salget stammer fra besøgende til havnen.

Hornsyld har også en høj lokalforsyningsgrad. Den lokale brugs er imidlertid for nylig blevet udvidet til over det dobbelte salgsareal, hvorved butikken har fået karakter af et supermarked (510 m² salgsareal). Det varierede dagligvareudbud i byen i øvrigt kan sammen med butiksudvidelsen forklare den høje lokalforsyningsgrad.

Stouby har en lokalforsyningsgrad på lidt over 100%. Denne må ses på baggrund af, at byen foruden 3 specialbutikker inden for dagligvarehandelen har såvel en brugs som en købmandsbutik med salgsarealer omkring 175 m².

Endvidere har Barrit Skovby m.v. og Juelsminde høje lokalforsyningsgrader, hvilket kan tillægges et relativt attraktivt og varieret dagligvareudbud.

Endelig kan nævnes, at der i kommunen ligger omkring 2.000 sommerhuse. De indgår i beregningerne med et årligt dagligvareforbrug på kr. 4.500,- pr. sommerhus.

Tabel 1.6. Nørre Alslev kommune, andel af dagligvareforbruget købt lokalt (1980)

By	Daglig- vareforbrug (1000 kr.)	Dagligvare- omsætning (1000 kr.)	Andel af dagligvare- forbruget købt lokalt
Sørup	2.335,3	1.320	57%
Torkilstrup	3.105,5	1.595	51%
Byskov	2.203,6	610	28%
Klodskov	1.346,3	900	67%
Gåbense	1.760,1	1.815	103%
Sundby	1.863,2	980	53%
Lillebrænde	2.763,9	1.540	56%
Lundby	3.595,5	1.650	46%
Alstrup	4.586,5	2.930	64%
Skovby	3.497,6	1.420	41%
Gundslev	4.631,2	2.530	55%
Guldborg, del af	5.439,0	2.310	42%
Nørre Vedby	2.939,8	1.870	64%
Ø.Kippinge	4.675,2	3.620	77%
Vålse	5.032,8	3.930	78%
Orehoved	7.044,6	3.910	56%
Ønslev	6.596,8	3.300	50%
Eskildstrup	13.340,6	7.800	58%
Nørre Alslev	24.597,8	36.500	148%
Kommunen ialt	101.355,3	80.530	-
- dobbelt medtaget	11.378,8	-	-
Dagligvareforbrug	89.976,5		
2 "landevejs- købmænd"		800	
Iskiosker + omførsel		1.500	
Total	89.977	82.830	92,1%

(De anførte tal er incl. 20,25% moms)

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Dagligvareindkøb gennem indkøbsforeninger og frysefirmaer skønnes at udgøre ca. 2% af dagligvareforbruget, således at dagligvareindkøb foretaget uden for kommunen svarer til 5-6% af dagligvareforbruget. En del af omsætningen i Nørre Alslev kommunes dagligvarebutikker stammer fra indkøb foretaget af perso-

ner bosat uden for kommunens grænser, hvorfor kommunens beboere køber mere end 5-6% af dagligvareforbruget uden for kommunen. Det er dog ikke undersøgt, hvor meget disse indkøb andrager, men det skønnes dog ikke at overstige 2% af den totale omsætning i kommunen.

Nørre Alslev by har et varieret udbud af specialbutikker inden for dagligvarehandelen foruden købmandsbutikkerne og de 2 supermarkeder. Det er på denne baggrund den høje lokalforsyningsgrad må ses.

Gåbense har kun en enkelt mindre dagligvarebutik, men på trods heraf er lokalforsyningsgraden på godt 100%. Forklaringen skal søges i, at butikken er placeret ved et vejkryds i tilknytning til hovedvejen, som er tidligere lokalisering for en tankstation.

Bilag 2

Tre typiske landsbybutikker

For at anskueliggøre den økonomiske effekt af et isoleret virkemiddel er der konstrueret tre typer af landsbybutikker. De tre butikker er forskellige med hensyn til kundeunderlag. Men alle tre butikker forudsættes bragt op til en sådan standard med hensyn til areal, sortiment og butiksudstyr, at de på længere sigt kan fungere som attraktive lokalbutikker. Det forudsættes, at alle butikkerne er landsbyens sidste dagligvarebutik. Dagligvareforbruget pr. person er sat til kr. 9.000,- (1980-priser).

Opgørelse af de tre butikkers driftsresultater er foretaget på baggrund af en forrentning af egenkapitalen, hvorved grundlaget for et generationsskifte skulle være til stede. Butikkernes driftsresultater er opgjort i 1985 (i 1980-priser) i tabel 2.1.

Driftsresultaterne for hver butik af den pågældende størrelse er beregnet under 2 forskellige forudsætninger, nemlig af der er tale om en brugs henholdsvis en købmandsbutik. Forskellene i resultaterne skal ses på baggrund af, at købmandsparret forudsættes at kunne acceptere en lavere aflønning end brugsuddelerparret. Købmandsparret aflønnes i beregningen med 123.809 kr., mens uddelerparret aflønnes med 150.000 kr. Den forskellige aflønning begrundes med, at købmandsbutikkens indehavere har en række fordele som selvstændige. For den mindste butik bliver driftsresultatet dog det samme, uanset om butikken er en brugs eller købmandsbutik. Dette skyldes, at aflønningen af uddelerparret i den lave omsætningsklasse svarer til købmandsparrets aflønning.

Den andel af dagligvareforbruget, der købes lokalt i butikkerne, forudsættes at være forskellig for de tre butikker. Det skyldes butikkernes forskellige størrelser og kundeunderlag. I de største butikker er der mulighed for et bredere sortiment, hvilket øger den lokale købsprocent.

Før gennemgangen af de enkelte virkemidler, vises i tabel 2.1., hvor store udgifter de skitserede investeringer medfører i årlig ydelse for hver af de tre butikker.

Tabel 2.1. Tre "typiske" landsby-butikker (alle priser er 1980-prisniveau)

Butik nr.	Salgsareal for udvidelse	Kundeunderlag (personer)		Investeringer		Andel af dagligva- reforbrug indkøbt i landsby- butik	Dagligvareomsæt- ning inden ind- sættelse af virkemidler (incl. moms)	Dritsresultat
		Landsby	Opland i land- distrikt	Salgsareal	Inventar			
1	60 m ²	125	175	+20 m ² á 4.500 kr. = 90.000 kr.	40.000 kr.	45%	1.215	Brugs Købmand ÷ 70 ÷ 70
2	80 m ²	200	225	+20 m ² á 4.500 kr. = 90.000 kr.	50.000 kr.	50%	1.913	÷ 65 ÷ 40
3	100 m ²	250	300		40.000 kr.	52%	2.574	÷ 45 ÷ 20

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

De investeringer, der foretages i de tre viste butikker, forudsættes alle fuldt ud at skulle finansieres ved optagelse af lån. Renteniveauet forudsættes at være identisk, hvad enten lånene optages som realkreditlån eller banklån. Derfor er en investering, som normalt skulle finansieres ved en kombination af realkredit og banklån, her vist under ét. I butik nr. 1 og nr. 2 udvides salgsarealet. Der forudsættes investeret i tilbygninger for at opnå en højere attraktivitet, der kan sikre butikkens overlevelse. Under hensyntagen til inflationen reguleres den årlige ydelse med et beløb, der i gennemsnit svarer til 5% af bygningsinvesteringen, altså 4.500 kr. Investeringerne i inventar finansieres ved 10-årige lån. Efter tilbagebetalingen af disse lån sættes værdien af inventaret til 0 kr., således at inflationen svarer til afskrivningerne.

Tabel 2.2. Butik nr. 1

Investering i bygninger	kr. 90.000
Investering i inventar	kr. 40.000
Investering i varelagerforøgelse	kr. 20.000

Ved "normale vilkår" er de årlige ydelser på lånene:

Bygninger	rente løbetid årligyldelse	18% p.a. 20 år (18,5%)	kr. 16.650
Inventar	rente løbetid årlig ydelse	18% p.a. 10 år (22%)	kr. 8.800
Varelagerforøgelse	rente årlig ydelse	18% p.a. (18% af kr. 7.000) ^x	kr. 1.260
lait	årlig ydelse		kr. 26.710
Gennemsnitlig årlig lettelse		5% af kr.	
på grund af inflation		90.000	kr. 4.500
Resultat			kr. 22.210

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

^x anmærkning: Det er kun 1/3 af varelagerforøgelsen, der forrentes, altså 7.000 kr. i afrundede tal. Årlig annuitet og uden afdrag.

Tabel 2.3. Butik nr. 2

Investering i bygninger	kr. 90.000
Investering i inventar	kr. 50.000
Investering i varelagerforøgelse	kr. 25.000

Ved "normale vilkår" er de årlige ydelser på lånene:

Bygninger	rente løbetid årlig ydelse	18% p.a. 20 år (18,5% p.a.)	kr. 16.650
Inventar	rente løbetid årlig ydelse	18% p.a. 10 år (22%)	kr. 11.000
Varelager- forøgelse	rente årlig ydelse	18% p.a. (18% af kr. 8.000) ^x	kr. 1.440
Ialt	årlig ydelse		kr. 29.090
Gennemsnitlig årlig lettelse på grund af inflation		5% af kr. 90.000	kr. 4.500
Resultat			kr. 24.590

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

^x anmærkning: Det er kun 1/3 af varelagerforøgelsen, der forrentes, altså 8.000 kr. i afrundede tal. Årlig annuitet og uden afdrag.

Tabel 2.4. Butik nr. 3

Investering i bygninger	kr.	0
Investering i inventar	kr.	40.000
Investering i varelagerforøgelse	kr.	10.000

Ved "normale vilkår" er de årlige ydelser på lånene:

Inventar	rente	18% p.a.	kr. 8.800
	løbetid	10 år	
	årlig ydelse	(22%)	
Varelager- forøgelse	rente	18%	kr. 612
	årlig ydelse	(18% af kr. 3.400) ^x	
Ialt	årlig ydelse		kr. 9.412

Kilde: Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

^x anmærkning: Det er kun 1/3 af varelagerforøgelsen, der forrentes, altså 3.400 kr. i afrundede tal. Årlig annuitet og uden afdrag.

Bilag 3

Danske kautions- og konsulentordninger Indledning

Der findes ikke nogen støtteordninger, der direkte sigter på detailhandelen i Danmark.

Tidligere fandtes der en detailhandelslåneordning, der trådte i kraft i 1953. Formålet var at give lån til omdannelse af eksisterende detailhandelsforretninger til selvbetjeningsforretninger samt i ganske særlige tilfælde til indretning af nye selvbetjeningsbutikker. Men som led i regeringens forenkling af erhvervsstøtten i Danmark har man besluttet, at der fra den 1. januar 1980 ikke længere skal udbetales lån fra produktivitetsfonden. Når alle udlånene er tilbagebetalt, skal loven ophæves.

Strukturændringerne i distributionssektoren har imidlertid stillet store kapitalkrav. I PP-II har man anslået, at de samlede handelsinvesteringer pr. år var steget fra ca. 650 mill.kr. i 1961 til ca. 2 mld. kr. i 1972. Heraf udgjorde investeringerne i detailhandelen lidt under halvdelen, d.v.s. ca. 900 mill. kr. i 1972.

Det stigende behov for kapitaltilførsel har medført en ændring i detailhandelens finansieringsmønster. Detailhandelens selvfinansieringsgrad er faldende samtidig med, at kapitalstærke virksomheder som f.eks. forsikringsselskaber, pensionskasser m.fl. i stigende omfang har overtaget finansieringen af butiksbyggeriet. Dette gælder i særlig grad de større centerbyggerier, som detailhandelen selv har vanskeligt ved at finansiere.

Disse kapitalindskydere vil i reglen ikke være interesseret i selv at drive butikscentrene, men udlejer lokalerne til branchekyndige. I PP-II anslås det således, at næsten 90% af detailhandlerne i byerne i 1960'erne har lejet sig ind i nyopførte butikker.

De ændrede finansieringsvilkår for fast ejendom, med kortere løbetid for lån og krav om større egenkapital samt den kraftige prisudvikling på velbeliggende grundarealer vil yderligere vanskeliggøre

gøre detailhandelens muligheder for selv at finansiere ny- og ombygninger af butikker.

Kooperationen og de større egentlige kæder vil i reglen ikke have vanskeligt ved at skaffe fremmedkapital til finansiering af butiksudvidelser og -moderniseringer. Derimod har den fritstående detailhandler ikke de samme muligheder for at få tilført risikovillig kapital.

Kautionsordninger

Derfor er der inden for "garantiordning for finansieringsinstitutter for virksomheder inden for håndværket og den mindre industri, handel, vognmandserhvervet og andre serviceerhverv" oprettet finansieringsinstitutter for detailhandelen. Lovgrundlaget er lov. nr. 565 af 1. december 1976.

Ordningens formål er at yde bistand ved etablering, sammenlægning, overdragelse, ombygning og modernisering. Denne bistand skal fortrinsvis tage sigte på investeringer som er af særlig betydning for effektiviteten. Bistanden ydes ved garanti af statskassen for de forpligtelser, der indgås af finansieringsinstitutter, der er eller bliver oprettet af landsomfattende sammenslutninger inden for de pågældende erhverv.

Ifølge bemærkninger til lovforslaget er formålet med finansieringsinstitutterne at medvirke til tilvejebringelse af supplerende kapital i tilfælde, hvor den ansøgende virksomhed enten ikke selv råder over tilstrækkelige midler eller ikke er i stand til at stille den sikkerhed, der normalt vil blive krævet for optagelse af lån i private pengeinstitutter. Finansieringsinstitutterne vil derfor som oftest ikke være bundet til de sædvanlige krav om sikkerhed. Men må træffe afgørelsen ud fra en samlet vurdering af ansøgerens økonomiske, tekniske og administrative kvalifikationer og en analyse af virksomhedens fremtidsmuligheder og stå som kautionist for lån i private pengeinstitutter.

Intentionerne bag den nuværende ordning har været at skabe forøgede finansieringsmuligheder for de berørte erhverv specielt for de mindre virksomheder. Derved skulle det være muligt af fremme en effektiv strukturudvikling, ikke blot med hensyn til en snæver produktivitetssynsvinkel, men også for f.eks. detailhandelens vedkommende ud fra en mere forbrugervenlig spredning af indkøsmulighederne - nærbutikker.

Af finansieringsinstitutter kan nævnes Købmændenes finansie-

ringsinstitut og Instituttet for købmandsfinansiering samt Slagtermestrenes Kautionsinstitut og Bagernes Kautionsinstitut. Som eksempel på formålet kan nævnes at de 2 købmandsinstitutter har følgende formål: Finansiering af større og mindre moderniseringer samt nyetablering af købmandsejede minimarkeder og supermarkeder og finansiering af bygninger og mindre butikcentre, indeholdende købmandsejede minimarkeder og supermarkeder.

Ifølge loven ydes støtten som garanti af statskassen med en løbetid på 20 år og skal nedbringes inden for løbetiden. Statsgarantien må som hovedregel ikke overstige finansieringsinstitutts egenkapital. I særlige tilfælde kan garantien dog ydes med indtil 150% af egenkapitalen for det pågældende institut. Da det tilsigtes at undgå statslig medvirken i institutternes administration, har man fundet det hensigtsmæssigt, at garantien ydes i form af en art "tab-skauktion". Statens garanti træder kun i kraft i det omfang, instituttets kapital i øvrigt ikke kan dække dets forpligtelser.

Et finansieringsinstituts adgang til at påtage sig forpligtelser vil, ifølge bemærkningerne til lovforslaget, normalt efter aftale med de private pengeinstitutter, være begrænset i forhold til finansieringsinstitutts egenkapital. For de eksisterende institutter er begrænsningen fastsat til mellem 4 og 10 gange egenkapitalen. Da statsgarantien indgår som et supplement til egenkapitalen, vil finansieringsinstitutterne således kunne påtage sig yderligere forpligtelser i størrelsesordenen 4 til 10 gange statsgarantien.

Størrelsen af finansieringsinstitutternes enkeltengagementer fastsættes normalt efter aftale med de private pengeinstitutter, men skal endvidere godkendes af Direktoratet for egnsudvikling, der administrerer loven. Den største enkeltkaution, som kan ydes af de eksisterende finansieringsinstitutter, er 2 mill. kr.

Til illustration af ordningernes betydning har købmændenes kautionsinstitutter en samlet kautionskapacitet på godt 350 mill.kr., hvoraf dog kun knapt 94,9 mill. kr. var udnyttet i 1980.

KONSULENTORDNINGER

Industriministeriet har en konsulentordning, der administreres af Teknologistyrelsen. Baggrunden for ordningen er de midler fra Marshall-hjælpen, der blev stillet til rådighed for nogle af byerhvervenes organisationer til opbygning af konsulentvirksomhed.

I 1962 blev der ved lov nr. 207 om teknologiske institutter og

konsulentvirksomhed skabt et selvstændigt og bredere grundlag for støtte til konsulentvirksomhed inden for byerhvervene. Den ordning, der hermed blev etableret, er et tilbud til erhvervslivets fortsatte udvikling, baseret på hjælp til selvhjælp og tænkt som et incitament for arbejdsmarkedets og erhvervenes organisationer til inden for egne rammer at ansætte konsulenter, som kan bistå erhvervslivets virksomheder i deres arbejde på at fremme effektiviteten og eksporten.

Det anses for nødvendigt, at organisationerne selv på en række områder beskæftiger konsulenter med en dybtgående specialviden, specielt inden for arbejdsmarkedets og handelens organisationer.

I overensstemmelse med industriministeriets bekendtgørelse nr. 251 af 9. juni 1980 om statstilskud til konsulentvirksomhed gælder følgende betingelser for ydelse af tilskud til konsulentvirksomhed:

- A. Der skal være tale om en konsulent, der er heltidsansat af en af arbejdsmarkedets organisationer eller en erhvervsorganisation/institution inden for industri, håndværk, anlægsvirksomhed, transport, handel og omsætning i øvrigt.
- B. Konsulentens opgave skal være at yde kollektiv og/eller individuel vejledning, herunder undervisning og uddannelse vedrørende effektivitets- og/eller eksportfremmende foranstaltninger.
- C. Der vil kunne fastsættes særlige krav med hensyn til alder, teoretisk uddannelse og praktisk arbejde samt supplerende uddannelse i ansættelsestiden for personer, der skal virke som konsulenter.

Det af industriministeren nedsatte konsulentudvalg, der bistår ved administrationen af ordningen, har på denne baggrund bl.a. til opgave at tage stilling til følgende:

- Organisationens karakter af arbejdsmarkeds- eller erhvervsorganisation inden for lovens rammer samt organisationens interne opbygning m.v.
- Konsulentprogrammets indhold og gennemførelse.
- Konsulentens kvalifikationer og videreuddannelse.

Vurdering af den konsulentvirksomhed, der søges tilskud til, vil blive vurderet ud fra, hvorledes den opfylder ordningens formål,

både med hensyn til den overordnede, samfundsmæssige valuta- og beskæftigelsesmålsætning og med hensyn til målsætningen om bistand til virksomhedernes fortsatte udvikling og bestandig tilpasning til nye vilkår.

Bilag 4

Virkemidler i andre lande

Indledning

Landsbykommissionen har anset det for vigtigt at få en gennemgang af udenlandske støtteordninger, der kunne virke inspirerende for opstilling af et katalog af virkemidler, samt hvilke ændringer og tilpasninger, der er sket i løbet af den periode, virkemidlerne har været i kraft. Endelig har man søgt at få en evaluering af de enkelte støtteordningers effekt.

Gennemgangen er koncentreret om Danmarks nabolande, lande som Danmark almindeligvis sammenlignes med i socio-økonomiske forhold, dvs. de andre nordiske lande, Tyskland og Holland. Sidstnævnte er valgt som repræsentant for et tætbeholdt land med korte afstande i modsætning til de nordiske lande.

Tyskland er ikke medtaget i gennemgangen, da der ikke fandtes egentlige støtteordninger der. For at lette sammenligningen mellem de enkelte landes støtteordninger, er alle beløb omregnet til danske kroner (kurs 19. januar 1981). Omregningskursen er anført ved hvert land. Gennemgangen bygger dels på oplysninger fra de ministerier og styrelser der administrerer ordningerne i de respektive lande, dels på udredninger og undersøgelser af almen tilgængelig karakter. I sidstnævnte tilfælde er kildeangivelse anført.

Norge

Indledning

Geografisk struktur

Der er basale geografiske forskelle mellem Danmark og Norge. Således er folkemængden pr. km² i Norge kun 12 mod Danmarks 118. Befolkningens relative fordeling mellem by- og landkommuner er stort set den samme. De store forskelle opstår i landdistrikterne på grund af de lange afstande og den vanskelige tilgængelighed som følge af naturforholdene. Disse forhold bevirker, at produktions- og erhvervsgrundlaget i landdistrikterne i Danmark og Norge er ret forskellige.

Butiksstruktur

Dagligvarehandelen i Norge har i endnu højere grad end i Danmark været præget af små butikker med lav omsætning.

Tabel 4.1. Detaljhandel med nærings- og nytelsesmidler. Antall bedrifter i 1963, 1968 og 1973 og prognose for 1975.

	1963	1968	1973	1975 ¹⁾
Nærings- og nytelsesmidler.	21 560	19 367	16 515	16 760
Kolonialvarehandel	6 088	5 657	4 760	5 101
Landhandel	6 576	6 102	5 399	5 494

Kilder: NOS, Bedriftstelling 1963
NOS, Varehandelsstatistikk 1968,1973

1) Arndt, J.: Norsk detaljhandel frem til 1980.
Tanum, Oslo,1972.

Kilde: NOU Dagligvareservice i utkantområder. 1975.

Der er, som det fremgår af tabel 4.1., sket en betydelig nedlæggelse af butikker i perioden 1963-1973. En udvikling, der har været accelererende, men nedlægningstakten i landdistrikterne er nu aftaget kraftigt.

Udviklingen i dagligvaresektoren har medført en betydelig omlokalisering af butikkerne. Der er, som det fremgår af tabel 4.2., sket en betydelige nedlæggelse af butikker i spredt bebyggede områder, samtidig med at nyetableringen har været væsentlig mindre her end i de stærkt bebyggede områder.

Tabel 4.2. Bestanden av dagligvareforretninger i ulike kommunetyper.

Kommunetype etter andelen av befolkning i tettbebygde strøk i 1970	Antall dagligvarebedrifter			Andelen nedlagte bedrifter i present av 1968	Andelen nyetbl. i prosent av 1968
	1968	1973	% endring i bestanden 1968-1973		
0-50.	5 194	4 693	- 9,5	16,3	6,7
50-90.	3 633	3 169	- 12,8	21,7	9,0
90-100.	2 932	2 356	- 19,7	31,8	12,0
Totalt	11759	10218	- 13,1	21,8	9,0

Kilde: Upublisert materiale fra Fondet for markeds- og distribusjonsforskning.

Kilde: NOU: Dagligvareforsyning i utkantområder, 1975.

En undersøgelse af serviceudbuddet i regionen Vesteråen (NOU: Dagligvareservice i utkantområder, 1975) viste, at antallet af dagligvareforretninger var blevet redusert med 28% i perioden 1960-70. Nedgangen var ca. 40% i spredt bebyggede områder og i byer med mindre end 1.000 indbyggere, mens der var sket en stigning på 5% i byer med mere end 1.000 indbyggere.

For forbrukerne betød denne utvikling, at mens tilgengeligheten (målt i tidsafstand) blev forbedret for de fleste servicetilbud i perioden 1960-70, blev den forværret for den lokale service, spesielt for dagligvarer.

Tabel 4.3. Kolonial- og landhandelsbedriftene fordelt etter omsetningsklasser i 1963, 1968 og 1972.

Næringsgruppe	År	Omsetningsklasse i 1.000 kr.				Total oms.i mill.kr.	Antall bedr.	Gj.sn omsetn. i 1.000 kr.
		Under 500	500-999	1000-1999	Over 2000			
Kolonialvarehandel	1963	4 309	1 304	381	89	2 804	6 088	460
	1968	2 783	1 844	727	302	4 197	5 657	742
	1972	1 810	1 639	1 381 ¹⁾	134 ²⁾	5 388	4 964	1 085
Landhandel	1963	4 697	1 371	429	79	2 880	6 576	438
	1968	3 428	1 721	696	257	3 881	6 102	636
	1972	2 597	1 671	1 195 ¹⁾	70 ²⁾	4 545	5 533	821

1) Omsetningsklasse 1000-4999 tusen kroner

2) Omsetningsklasse over 5000 tusen kroner

Anmärkning beløbene her i norske kroner.

Kilder: NOS, Bedriftstelling 1963 + NOS, Varehandelsstatistikk 1968, 1973

Kilde: NOU Dagligvareservice i utkantområder. 1975.

For dagligvarer blev tidsafstanden i Vesteråen således øget med over 30% i perioden. I 1960 var der 115 servicesteder med lokalt udbud af dagligvarer (her defineret som en eller flere dagligvareforretninger på stedet med en indbyrdes afstand på mindre end 1 km), mens tallet i 1970 var reduceret til 83.

Volumenmæssigt er der sket en klar vækst i omsætningen. Den øgede omsætning er i stigende grad foregået gennem butikstyper, der bygger på stordrift såsom supermarkeder. Forskydningen over mod større butikstyper har tillige medført en geografisk koncentrationsproces, dels i overordnede centre, dels på lokalt niveau som det fremgår af tabel 4.4.. Beløbene er omregnet til danske kroner (kurs 118,13).

Tabel 4.4. Endringer i total omsetningsandel og markedsandel for storbedrifter i dagligvarehandelen på kommunetyper 1905- 1973

	Omsetningsandel		Markedsandel for storbedrifter	
	1968	1973	1968	1973
Usentrale landbrukskommuner	8.1	7.4	8.4	21.7
Usentrale blandede landbruks- og industrikomm.	11.6	10.8	6.9	21.6
Sentrale blandede landbruks- og industrikomm.	4.7	4.5	9.1	30.2
Fiskerikommuner	4.2	3.7	1.5	4.7
Mindre sentrale industrikommuner	5.2	5.2	7.6	24.6
Sentrale industrikomm.	11.9	11.8	11.3	30.6
Særlig sentrale blandede industrikommuner og tjenesteytingskommuner	30.8	33.0	23.8	49.4
Andre blandede industri- og tjenesteytingskomm.	17.2	17.4	12.3	29.8
Andre kommuner	6.3	6.3	13.9	28.2
	100.0	100.0		

Spesialstatistikk udarbejdet for Fondet for markeds- og distribusjonsforskning av Statistisk sentral byrå.

Storbedrifter = detaljsalg med **omsetning** (inkl. omsetningsavgift): 3,5 mill.kr. 1968)(ekskl. merverdiavgift): 4,1 mill.kr. 1973)

Kilde: Dagligvarebutikken i Grenda, 1981.

Koncentrationsprocessen var i begyndeisen af 1970'erne begyndt at skabe problemer for en del ressourcetsvage forbrugere i udkant-områder.

Udredning og virkemidler

På denne baggrund tog regeringen de uheldige konsekvenser af udviklingen i detailhandelen op. Det skete samtidig med at der fremkom et øget forbrugerengagement og interesse fra detailhandelens organisationer for tiltag, der kunne modvirke nedlæggelse af landbutikker, især når der var tale om en "sidstebutik" i bygden.

Koncentra- sjonsudvalget

Regeringen nedsatte i 1973 et udvalg til at udrede konsekvenserne af koncentrationstendenserne inden for detailhandelen, det såkaldte "koncentrationsudvalg". Kommissoriet var meget bredt, så udvalget søgte kontakt til alle med interesse for problematikken.

Udvalget valgte at koncentrere arbejdet om forbrugernes problemer og ønsker, specielt de svage forbrugeres situation. Men udvalget fandt også at centrale samfundsmæssige mål burde tilgodeses i en varehandelspolitik, både med hensyn til ressourcer, regionalpolitik, lokalsamfund og levevilkår.

Udgangspunktet var forbrugernes ressourcesituation, der bestemmes af en række faktorer: Økonomi, uddannelse, kundskaber, mobilitet, tekniske hjælpemidler. Udvalget behandlede specielt de gruppers situation, der har vanskeligt ved at benytte den nye detailhandelsstruktur. Hovedårsagen er ofte ringe mobilitet som følge af billøshed, alder eller bevægelseshæmmende forhold. Udvalget forudså at problemerne ville blive særlig vanskelige i udkantsområderne efterhånden som butiksnettet bliver mere grovmasket på grund af de større afstande og den tendens der kunne spores til ophobning af ressourcetsvage forbrugere i disse områder.

Udvalget fandt at de mindre butikker i udkantsområderne har en vigtig samfundsmæssig opgave, hvorfor det er en samfundsmæssig pligt at sikre mulighed for deres fortsatte opretholdelse.

Derfor foreslog udvalget i 1975 i en delbetænkning NOU: "Dagligvareservice i utkantområder" (1975) iværksættelse af en række selektive virkemidler til de såkaldte "sidstebutikker". Det skulle ske i form af investerings- og driftsstøtte kombineret med støtte til konsulentbistand og iværksættelse af en informationskampagne over for forbrugerne.

Forslagene blev vedtaget i Stortinget med bred politisk tilslutning i 1976.

Virkemidler

Investeringsstilskud

Formålet med ordningen er at opruste mindre dagligvarebutikker i spredt beboede områder og landsbyer ved tilskud til større investeringer i ny/tilbygninger. Forbrugerne i disse områder skulle derved få et dagligvareudbud som kvalitetsmæssigt er på højde med de større byers. Derved håber udvalget at formindske omsætningsafgivelsen til de større byer.

Kriterier

Investeringsstilskud kan gives til dagligvareforretninger i hele landet som opfylder følgende vilkår:

- a) butikken må være af betydning for opretholdelse af bosætningen i lokalsamfundet,
- b) butikken må føre et vareudvalg, som dækker det væsentlige behov for dagligvarer hos lokalbefolkningen og muliggør en kostsammensætning, som er i overensstemmelse med ernæringsmæssige mål,
- c) butikken må gennem tildeling af støtte forventes at kunne opretholdes "på nogen sikt",
- d) omsætningen excl. merværdiafgift bør ikke overstige 2,4 mill. kr. (grænsen blev hævet fra 1,8 til 2,4 mill. kr. 1. januar 1981). Omsætning af kraftfoder, gødning og såsæd skal ikke inkluderes i dette beløb,
- e) afstanden fra den butik, som kan få støtte, til nærmeste dagligvareforretning bør være minimum 4 km,
- f) butikken skal være i drift hele året,

Der kan gives støtte **til:**

- a) nybygning/tilbygning og modernisering af butikslokaler og lager,
- b) grundinvestering og p-plads,
- c) butiksinventar og -udstyr (også brugt).

Der gives kun støtte til den del af investeringen, der har tilknytning til dagligvarehandelen.

Investeringen skal være på mindst 35.440 kr. Indtil 35% af investeringsbeløbet kan ydes som tilskud, dog undtagelsesvis 50%. Maksimalt er investeringsstilskuddet 167.720 kr., og der ydes kun tilskud til den del af investeringsbeløbet, der overstiger 17.720 kr.

*Ansøgninger,
tilsagn om
støtte 1976-80*

Næsten 1.500 butikker opfylder afstandsbetingelsen for investeringsstøtte. I perioden 1976-80 er der givet 382 tilsagn om tilskud til større investeringer, svarende til et totalt tilsagnsbeløb på næsten 38,5 mill. kr.

Tilsagn om tilskud til større investeringer i perioden 1976-80 fremgår af tabel 4.5.

Tabel 4.5. Tilskud til større investeringer 1976-80.

År	Antal	Beløb mill.kr.
1976	71	7,0
1977	107	11,0
1978	123	13,0
1979	81	7,6
1980		

Kilde: St. meld. Om støtteordninger til dagligvarehandlen (1980-81).

Tilsagnene er vokset jævnt frem til 1978. Faldet i 1979 og 1980 (som ikke fremgår) skyldes reducerede bevillinger til investeringsstøtten. Handelsdepartementet har ved tildelingen af støtte prioriteret områder med et svagt handelsgrundlag højest, således at Nord-Norge har fået mest.

*Administration
af ordningerne*

Fylkeskommunerne administrerer ordningen inden for et rammebeløb, der fastsættes af Handelsdepartementet. Tilskud gives efter ansøgning. Fylkeskommunen indhenter udtalelse fra kommunen.

*Tilskud til mindre
investeringer i
butiksinventar
og udstyr*

Formålet med ordningen, som er en del af investeringsstøtteordningen, er at give specielt de mindste butikker mulighed for at anskaffe tidssvarende inventar og udstyr.

Kriterier for støtte

De butikker som har fået bevilget driftsstøtte kommer automatisk ind under ordningen. Der skal således ikke indhentes specielle udtalelser om ansøgerne.

Der kan gives tilskud til alle former for løst udstyr og inventar i butikkerne, såsom køle- og fryseudstyr, vægte, kasseapparater, diske, reoller og gondoler. I 1978 blev ordningen udvidet til også at omfatte mindre bygningsmæssige ændringer, forudsat at investeringen på forhånd var forelagt og anbefalet af en købmands-, varehandels- eller fagkonsulent.

Investeringen skal udgøre mindst 5.907 kr. Der kan maksimalt gives 23.626 kr. i tilskud i løbet af en 3-års periode. Tilskuddet gives med 30-50% af den totale investering, graderet efter omsætningens størrelse.

Tabel 4.6. Tilskudssatser til mindre investeringer.

Omsætning (eks. mer- værdiafgift	kr.	Tilskudssats
	295.325	50%
295.326	413.455	45%
413.456	590.650	40%
590.651	826.910	35%
826.911	- 945.040	30%

Kilde: St. meld. Om støtteordninger til dagligvarehandlen. (1980-81).

Ansøgninger, tilsagn om støtte

Handelsdepartementet har i alt bevilget 584 tilskud til mindre investeringer, heraf er en del til samme butik, så antallet af butikker, der har fået støtte er væsentligt lavere.

Tabel 4. 7. Bevilgede tilskud til mindre investeringer.

År	Antal	Beløb kr.	Gennemsnitsbeløb kr.
1976	84	718.230	8.550
1977	135	1.479.347	10.958
1978	120	1.248.716	10.406
1979	109	1.510.107	13.854
1980	136	1.666.226	12.251

Kilde: St. meld. Om støtteordninger til dagligvarehandlen (1980-81).

Der bliver hvert år afsat en sum til tilskud til mindre investeringer fra bevillingen til investeringsstøtte. Der har været relativt få afslag på ansøgninger.

De gennemsnitlige bevilgede beløb for 1979 og 1980 er væsentlig højere end tidligere, fordi nogen af tilsagnene gik til mindre bygningsmæssige ændringer, hvilket blev muligt efter udvidelsen af ordningen i 1978.

*Tilskud til faste
anlæg for salg
af benzin i kom-
bination med
dagligvarebutik*

Kombination af dagligvarebutik og udsalg af benzin og olieprodukter er blevet anset for vigtig. Derfor er der pr. 1. januar 1980 oprettet en tilskudsordning til faste benzinanlæg. Der gælder de samme begrænsninger som for investeringsstøtteordningen til større investeringer. Afstandskriteriet er minimum 25 km (i særlige tilfælde 15 km) til nærmeste benzinudsalg.

Handelsdepartementet kan yde 35% af investeringsbeløbet som tilskud, dog maksimalt 59.065 kr. Der blev i 1980 indsendt 60 ansøgninger, hvoraf 37 opfyldte betingelserne. 7 blev bevilget med et samlet beløb på 212.634 kr.

Driftsstøtte

Formålet med driftsstøtte er at sikre forbrugerne den nødvendige dagligvareforsyning på steder, hvor kundeunderlaget til stadighed er for svagt. Driftsstøtten regnes som skattepligtig indtægt hos modtageren. Den gives som kompensation for "vigtige tjenester som forretningen udfører for forbrugere og lokalsamfund, og får å holde et tilfredsstillende varelager og udføre nødvendige serviceydelser i lokalsamfund, hvor kundegrundlaget er svakt". (St. meld. om støtteordninger til dagligvarehandlen (1980-81).

Kriterier

Driftsstøtte kan gives til dagligvarebutikker som opfylder følgende vilkår:

- a) butikken må anses for at være af betydning for opretholdelse af bosætningen i lokalsamfundet,
- b) butikken skal opretholdes det år, der ydes støtte til,
- c) omsætningen eksklusive merværdiafgift bør ikke overstige 945.046 kr. Omsætning af kraftfoder, gødning, såsæd inkluderes ikke i dette beløb,
- d) afstanden fra den butik, der kan få støtte til nærmeste dagligvarebutik bør være minimum 4 km,
- e) butikken bør være i drift hele året,
- f) butikken må føre et sortiment som dækker det væsentlige behov for dagligvarer hos lokalbefolkningen og muliggøre en kstsammensætning, der er i overensstemmelse med ernæringsmæssige målsætninger.

Tilsagn om driftsstøtte kan også gives til nye butikker på steder, hvor forretninger tidligere er blevet nedlagt.

Handelsdepartementet kan ved tildeling af støtte pålægge den forretningsdrivende servicefunktioner, som er af stor betydning for forbrugere og lokalsamfund.

Udmåling af støtte

Hovedreglen for udmåling af driftsstøtte er, at tilskudsbeløbet fastsættes efter det potentielle kundegrundlag, d.v.s. efter hvor mange fastboende der er i den pågældende butiks opland. Samtidig tages hensyn til afstanden til nærmeste butik. Det medfører alt andet lige at en butik med 20 km til nærmeste dagligvarebutik får en højere driftsstøtte end en med 4,5 km. Endvidere spiller bosætningsstrukturen i lokalområdet en vis rolle for udmålingen af støtte samt en del andre forhold såsom:

- a) omsætningens størrelse og sammensætning,
- b) indtægter fra tillægsfunktioner,
- c) omfanget af ulønnede servicefunktioner for lokalsamfundet såsom indsamling af tips til videresending,
- d) udvidelse af servicefunktioner pålagt efter ønske af kommunen.

Det maksimale tilskud er 17.720 kr., det kan dog undtagelsesvis hæves til 23.626 kr.

Ansøgninger, tilsagn om støtte 1976-80

Som det fremgår af tabel 4.8. er antallet af bevilget driftsstøtte gået ned. Det skyldes først og fremmest, at en række butikker har overskredet omsætningsgrænsen på 945.040 kr., som har været uændret siden ordningens etablering i 1976.

Tabel 4.8. Bevilget driftsstøtte.

År	Antal	Beløb	Gennemsnitsbeløb kr.
1976	1.026	7.699.123	7.504
1977	929	8.768.790	9.439
1978	878	9.308.644	10.602
1979	863	9.020.407	10.452
1980	823	8.660.701	10.523

Kilde: St. meld. Om støtteordninger til dagligvarehandlen (1980 81).

Driftsstøtten kan gives til alle dele af landet, men størstedelen af bevillingen går til de nordligste og vestligste fylker. Det gennemsnitlige beløb er blevet øget hvert år med mere end prisstigningen, med undtagelse af de seneste to år.

Konsulentbistand

Formålet med konsulentbistandsordningen er at sikre mindre detailhandelsbutikker i spredt beboede områder og mindre byer mulighed for at benytte faglig bistand til at forbedre butikken. Ordningen skal specielt søge at varetage de behov for konsulentbi-

stand, der opstår i forbindelse med indførelse af anden form for støtte til dagligvarebutikkerne. Der kan ydes støtte til:

- a) konsulentopgaver i forbindelse med ansøgning om investeringsstøtte,
- b) konsulentopgaver for mindre detailhandelsbutikker, inden for alle brancher, uden for byer med mere end 500 indbyggere,
- c) opsøgende virksomhed,
- d) kursus og oplæring, der har til formål af bedre det faglige miljø blandt indehavere og ansatte i mindre detailhandelsbutikker.

Der gives konsulenthjælp til forhold, der angår butikkens drift, såsom markedsanalyser, sortimentsanalyser og vareplacering, hvori mod bygningsmæssig bistand falder udenfor.

Der kan derimod ikke gives tilskud til analyser af detailhandelen i kommuner, regioner eller fylker.

De konsulentfirmaer, der engageres til at udføre projekter under ordningen skal godkendes af Handelsdepartementet.

Butikker, der ligger uden for byer med mere end 500 indbyggere, kan få konsulenthjælp. Butikkens omsætning bør dog ikke overstige 1,8 mill.kr. (eksklusive moms). Tilskuddet kan dække op til 75% af udgifterne dog højest 17.720 kr. Det gradueres efter omsætningen.

Tabel 4.9. Tilskudssatser til konsulenthjælp.

Omsætning (excl. moms)	kr.	Tilskud indtil %
	590.650	75%
590.651	1.417.560	50%
1.417.561	1.772.000	30%

Kilde: St. meld. Om støtteordninger til dagligvarehandlen (1980-81).

Opsøgende virksomhed

Norges Kolonial- og Landhandelsforbund administrerer ordningen på Handelsdepartementets vegne.

Kursus og oplæring

Der kan efter forudgående ansøgning bevilges indtil 75% dækning af dokumenterede udgifter til mødelokaler og indledere. Den maksimale støtte til hvert kursus er 5.907 kr. Til de af Handelsdepartementet arrangerede kurser ydes dog fuld dækning.

Der var oprindeligt i 1977 25 købmandskonsulenter, heraf er der nu tolv tilbage. Deres opgave er at drive opsøgende virksomhed, d.v.s. foretage besøg i dagligvarebutikker i spredt beboede områder, komme med forslag til oprustning af butikker og i samråd med købmanden opstille en tidsplan for moderniseringens gennemførelse.

I den første 10 års periode fik 350 købmænd besøg af købmandskonsulenter. Det er vanskeligt at måle effekten, men det høje antal ansøgninger om investeringstilskud til mindre investeringer tyder på en ikke ringe effekt.

Der er tilsammen afholdt 22 kurser for købmænd med 153 deltagere. Udgifterne til den opsøgende virksomhed og instruktørvirksomheden af købmandskonsulenterne beløb sig for perioden 1977-80 til godt 965.100 kr.

Købmandskonsulenternes virksomhed har i perioden 1979-80 af budgetmæssige årsager været koncentreret til kursusserien "Min nærbutik" som bygger på resultaterne fra "Et forsøgsprogram for nærbutikker i Sogn og Fordane". (Ny dag - nye muligheder 1979).

Forsøgsprogrammet med nærbutik

Programmet omfatter 13 landbutikker, hvoraf 9 har mere end 4 km til nærmeste konkurrent.

Programmet omfatter:

1. udarbejdelse af visuelt materiale til brug for kursus for købmænd, blandt andet et diashow,
2. kursusprogram for købmænd,
3. individuelle besøg hos købmænd med rådgivning omkring modernisering og vareprogram i form af pakkeløsning, som individuelt kan fintilpasses butikken,
4. bistand til ansøgning om driftsstøtte,
5. bistand til ansøgning om investeringsstøtte.

Samtlige 13 købmænd, som meldte sig til forsøget, har deltaget i 6 seminarer, der blev afholdt som led i programmet.

Mellem seminarerne blev der gennemført forsøg i de enkelte butikker, dels butiksmodernisering, dels begrænsning i vareudvalget. 10 ud af 13 butikker blev udvidet og moderniseret i de femten måneder testperioden løb, og resten forventedes moderniseret inden udgangen af 1979. De samlede indretningsomkostninger svarede til ca. 1.000 kr. pr. m².

Forsøgsbutikkerne har opnået betydelige omsætningsstigninger, og omsætningen har siden 1978 stabiliseret sig på det højere niveau. En af de besøgte købmænd havde øget sin lokale markedsandel for dagligvarer fra 60 til 80%. Omsætningsstigningen er opnået på bekostning af de større butikker i de større byer, som tidligere trods afstandene havde udøvet en betydelig tiltrækning.

Sideløbende er kørt en mødeserie for forbrugerne med nærbutikkerne som emne. Disse arrangementer blev støttet af handelsdepartementet, på betingelse af, at den lokale købmand deltog i mødet. Der har i Sogn og Fjordane været afholdt 30 sådanne møder. De har vakt stor interesse og været velbesøgt og har ofte givet anledning til brede diskussioner om lokalsamfundets muligheder.

Ansøgning / tilsagn om konsulenthjælp 1976-80

Kursusserien "Min nærbutik" blev markedsført på forskellige måder. Handelsdepartementet sendte brev ud til alle sidstebutikker (d.v.s. dagligvarebutikker med mindst 4 km vejafstand til nærmeste konkurrent) med information. Samtidig blev der sendt presmeddelelse ud og instruktørerne gik aktivt ud i markedsføringen. I 1979 begyndte 343 deltagere på 45 kurser.

Antallet af ansøgninger om tilskud til konsulentbistand har været faldende mens kursus- og uddannelsesansøgninger er steget væsentligt.

Tabel 4. 10. Tilskud til konsulentbistand og kursus/uddannelse 1976-80.

Konsulentprojekt	1976		1977		1978		1979		1980	
	Ant.	Beløb	Ant.	Beløb	Ant.	Beløb	Ant.	Beløb	Ant.	Beløb
Kursus/oplæring	63	515.092	34	195.298	35	152.611	29	89.277	7	85.109
	6	84.811	10	135.923	27	231.730	27	207.943	13	68.338
Total	69	599.903	44	331.221	62	384.341	56	297.220	20	153.447

Kilde: St. meld. Om støtteordninger til dagligvarehandlen (1980-8 1).

Vejlednings- tjeneste for store dagligvarehandlen i Nordnorge

Strukturudviklingen i dagligvarehandelen har medført specielt problemer i Nordnorge, idet butikkerne foruden at være afgørende for dagligvareforsyningen også er en vigtig beskæftigelsesmæssig faktor i lokalsamfundet. Der er derfor etableret en særlig forsøgsordning fra 1.1.1978 i Namdalen/Nord-Norge.

Varehandelskonsulenterne har her som opgave:

- at drive opsøgende virksomhed,

- at drive informationsformidling,
- at koordinere al vejledningstjeneste for varehandelen.

<i>Nærbutikkampagne</i>	Samtidig med forslagene om støtten til dagligvarehandelen i spredt beboede områder bevilgede Stortinget 354.390 kr. til en informationskampagne til støtte for nærbutikken.
<i>Nedsættelse af arbejdsgruppe</i>	Der blev nedsat en arbejdsgruppe bestående af repræsentanter for Forbrugerrådet, Norges Husmorforbund, Norges Kolonial- og Landhandelforbund, Norges Kooperative Landsforening, statens informationstjeneste og Handelsdepartementet til at udarbejde et oplæg til kampagnen.
<i>Formål</i>	Formålet med kampagnen var at få flere mennesker til at købe flere af dagligvarerne i nærbutikkerne. Kampagnen sigtede på at bevidstgøre den enkelte forbruger om hendes/hans mulighed for at hindre en omfattende nedlæggelse af nærbutikker. Der blev lagt særlig vægt på, at de mindst mobile ville blive særlig ramt. Kampagneoplægget bestod groft set af to dele. En kampagne i massemedierne i form af informative annoncer og udarbejdet stof, der kunne bruges af massemedierne og på møder i nærmiljøet med diskussioner, administreret af det enkelte fylke. Fylket fik stillet 23.626 kr. til disposition for gennemførelse af de lokale aktiviteter i 1976 og 1977. Der blev afholdt 350 møder ude i landet med mellem 17.000 og 18.000 deltagere.
<i>Opfølgning af kampagnen</i>	Kampagnen søges nu gentaget, der er således bevilget 590.650 kr. til formålet i 1980. Den opdeles i 2 faser. Den første startede i efteråret 1980 med udsendelse af informationsbrochurer til samtlige dagligvarebutikker med under 3,5 mill.kr. i omsætning. Den indeholder råd om modernisering og drift af en moderne butik. Den forbrugerrettede del starter i foråret 1981 efter samme principper som kampagnen 1976-77.
<i>Tillægsfunktioner</i>	Handelsdepartementet har arbejdet for at skaffe tillægsfunktioner til dagligvarebutikkerne i spredt beboede områder dels for at skabe større attraktion og dels for at øge indtjeningen. Der blev sendt en rundskrivelse til alle landets kommuner, der gav en oversigt over mulige tillægsfunktioner, og hvordan kommunerne selv kunne bidrage til en bedre samordning af servicetilbudene. Ligeledes blev der nedsat en "servicekomité" i 1976 med det formål at

komme med forslag til bedre koordinering mellem offentlig service, samfærdsel og mindre butikker. Men arbejdet i komitéen har hidtil kun givet beskedne resultater.

Etableringskontrol

Foruden de nævnte støtteforanstaltninger skal det nævnes, at der i 1977 som led i regionalpolitikken trådte en lov om etableringskontrol i kraft. For detailhandelsetableringer gælder i 71 kommuner (hovedsagelig by- og forstadskommuner) at der ikke kan etableres anlæg med gulvflade på over 500 m² uden særlig tilladelse. For resten af landets kommuner gælder en overgrænse for investeringsbeløbet på 5,9 mio.kr.

Tabel 4.77. Detailhandelsstøttens omfang 1976-80.

	1976	1977	1978	1979	1980
Bevilget støtte	20,1	20,3	23,1	17,6	18,7
Overført fra tidligere år	-	-	21,7	1,8	0,1
Til disposition	20,1	24,3	25,8	19,4	18,8
Disponeret	16,1	21,6	24,0	19,3	x

x Anmærkning: Det disponerede beløb for 1980 endnu ikke **opgjort**.

Kilde: St. meld. Om støtteordninger til dagligvarehandlen (1980 81).

Evaluering

Effekten af støtteordningerne er undersøgt ved at interviewe en del af de daglige ledere af dagligvarebutikker i spredt beboede områder og mindre byer, der var repræsentativt udvalgt.

Kendskab til ordningerne

Undersøgelsen viste at 90% kendte driftsstøtte-ordningen og mulighederne for at få tilskud til større investeringer mens, 80% kendte ordningen med konsulenthjælp og mindre investeringer.

Omsætningsudviklingen 1976-79. For B og C-butikker

Undersøgelserne viste, at med undtagelse af tre butikker (alle B-butikker) havde samtlige butikker haft en øget/uændret omsætning i perioden 1976-79¹⁾. De C-butikker som ikke havde modtaget driftsstøtte har haft en stærkere omsætningsvækst end B-butikkerne. Hvorimod C-butikker som havde modtaget driftsstøtte havde en svagere omsætningsudvikling end de øvrige.

Den dårlige omsætningsudvikling for sidstnævnte skyldes bl.a. et meget lavt kundeunderlag, og at de er særlig udsat for stærk konkurrence fra større centre. Handelsdepartementet mener derfor at driftsstøtten dækker et reelt behov, da disse butikker får en stadig mindre del af omsætningsvæksten.

¹⁾ Dagligvareutsalget er fordelt i 3 grupper:

Gruppe T: Dagligvareutsalget i tettsteder/byområder med mindst 500 innbyggere.

Gruppe B: Dagligvareutsalget i tettsteder med mindre enn 500 innbyggere og i spredt bebodde områder. Avstand til nærmeste dagligvareutvalg er mindre enn 4 kilometer.

Gruppe C: Dagligvareutvalg i tettsteder med mindre enn 500 innbyggere og i spredt bebodde områder. Avstand til nærmeste dagligvareutvalg er minst 4 kilometer. Utvalgene i denne gruppe vil i teksten også ofte bli kalt "sistebutikk".

Væksten i omsætning i perioden 1976-79 skyldes først og fremmest den generelle prisstigning. Derudover kan nyinvesteringer i butikkerne forklare noget. Innehaverne af C-butikkerne tillagde sidstnevnte faktor større vægt end B-butikkernes innehavere. Det ændrede vareudbud og nye kunder bl.a. som følge af informationskampagnen i 1976-77 har sandsynligvis også bidraget til den gunstige omsætningsudvikling i perioden. Undersøgelsen viser imidlertid, at de iværksatte støtteordninger blev tillagt en forholdsvis lille betydning.

Støtteordningernes betydning

Knap en tredjedel af dem der har modtaget støtte anser støtteordningerne for at have haft nogen betydning for omsætningsudviklingen. Det fremgår dog at de der har modtaget investeringstilskud og tilskud til konsulenthjælp har haft en noget bedre omsætningsudvikling end dem der ikke har modtaget en sådan støtte.

De fleste af de 114 butikker, der var med i undersøgelsen mente, at støtteordningerne har meget stor eller ganske stor betydning for fortsat opretholdelse af dagligvarehandelen i spredt beboede områder.

Investeringstilskud

Investeringstilskuddet blev tillagt størst betydning. Omkring 40% af alle interviewede mente at investeringstilskuddet var af stor betydning for opretholdelsen af butikken, og næsten 1/4 mente ligefrem, at deres butik ville være blevet nedlagt, hvis støtten ikke var blevet iværksat.

Driftsstøtte

Blandt modtagerne af driftsstøtte mente 25%, at støtten var af stor betydning for opretholdelsen af butikken.

Undersøgelsen viste desuden, at af de butiksindehavere, som modtog mindre end 5.907 kr. årligt i driftsstøtte, mente godt 45% at

driftsstøtten havde en relativt lille eller ingen betydning for opretholdelsen af dagligvarebutikken. Mens knapt 25% af dem, der ikke havde modtaget driftsstøtte var af samme opfattelse.

*Informations-
kampagne*

Halvdelen af de interviewede mente at informationskampagnen om nærbutikkens betydning havde haft indflydelse på lokalbefolkningens holdning til deres butik. Det skyldes enten, at flere brugte nærbutikken end tidligere eller, at kunderne købte flere af dagligvarerne i nærbutikken. Af dem der mente, at kampagnen havde haft en positiv indflydelse på lokalbefolkningens holdning til deres butik, gav 60% udtryk for, at den positive holdning varede ved.

*Fortsatte støtte-
ordninger*

85% af de adspurgte mente støtteordningerne burde fortsætte, mens næsten 5% mente, at støtteordningerne burde bortfalde. Endvidere mente 61%, at ordningerne også burde omfatte fragt-subsidier.

*Tillægs-
funktioner*

Af de interviewede mente 63%, at tillægsfunktioner havde meget stor eller ganske stor betydning for deres butik til trods for, at indtægterne fra tillægsfunktionerne var beskedne. Kun 5% af butikkerne fik over 1/4 af indtægten fra tillægsfunktionerne.

Sverige

Indledning

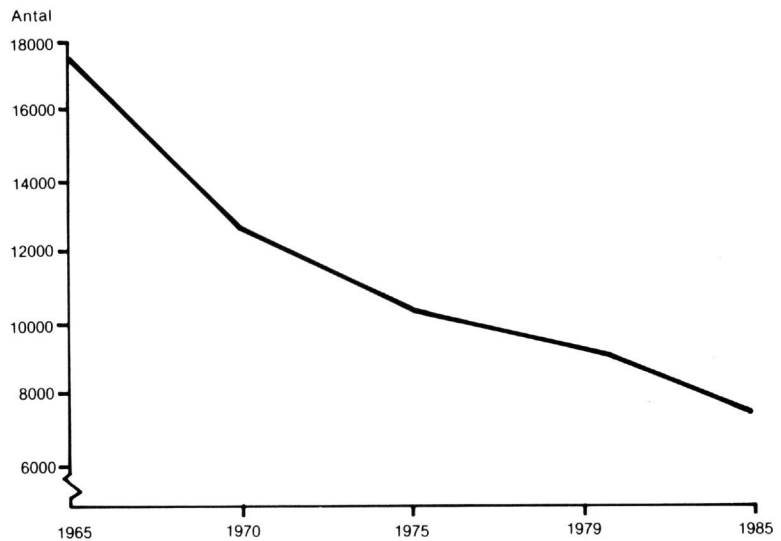
Geografisk struktur

Der er store geografiske forskelle mellem Danmark og Sverige. Folkemængden pr. km² er kun 18, mens urbaniseringsgraden er lidt større, 81,4% mod Danmarks 79,9%. Der er store regionale forskelle i Sverige med en befolkningskoncentration mod syd, et forhold der forstærkes gennem en kraftig afvandring fra Norrlandet.

Butiks struktur

Strukturrationaliseringen inden for dagligvarehandelen satte tidligere ind i Sverige end i Danmark og har været meget kraftig. I 1965 fandtes henimod 18.000 dagligvarebutikker i Sverige. Dette tal var ved indgangen til 1980'erne reduceret til 9.350. Tallene dækker over, at næsten 11.000 enheder var forsvundet, mens omkring 2.500 nyetableringer havde fundet sted.

Figur 4.1 Udviklingen i antallet af dagligvarebutikker 1965-85.

Kilde: Livs nr. 9, september 1980.

Nyetableringerne skete i 1960'erne, især i form af store enheder såsom varehuse, men er senere fortrinsvis foregået i form af store supermarkeder. Begge butikstyper har medført en meget kraftig koncentration af dagligvarehandelen.

Antallet af butikker er næsten halveret på 15 år, en tendens, der vil fortsætte i et noget langsommere tempo. Butiksantallet forventes således i 1985 at være nede på 7.750. Butiksnedlæggelsen kulminerede i sidste halvdel af 1960'erne, hvor stort set lige så mange butikker blev nedlagt som i hele 1970'erne.

Som det fremgår af tabel 4.12. er nedlæggelserne gået noget mindre ud over kooperationens butikker end den øvrige dagligvarehandels. Nedgangen i butikker har været henholdsvis 38,1% og 49,6%.

Tabel 4.12. Strukturændringerne i dagligvarehandelen.

	Privat handel	Kooperativ handel	Dagligvare- handelen, totalt
Eksisterende butikker			
31/12 1965	14.547	3.265	17.812
Nedlagte butikker			
1966-1979	9.018	1.895	10.913
Nyetablerede butikker			
1966-1979	1.800	651	2.451
Eksisterende butikker			
31/12 1979	7.329	2.021	9.350*)
Nettonedgang, antal	7.218	1.244	8.462
Nettonedgang, pro- cent	49,6	38,1	47,5

*) I tallene indgår 400 såkaldte trafikbutikker som opgives som nyetablerede 1966-1979.

Kilde: Livs nr. 9, september 1980.

Ændring i butiks- forsyningen på by

Strukturrationaliseringen har også medført ændringer i butiksfor-
syningen mellem de forskellige byklasser.

I 1967 boede 20% af den svenske befolkning i glesbygder. Da begrebet glesbygd ikke direkte kan oversættes til dansk, er betegnelsen glesbygd benyttet her. Den betyder i modsætning til det danske ord "landsby" en spredt bebyggelse. Dagligvarefor-
syningen foregik da gennem 4.300 butikker, som tilsammen

havde næsten 13% af hele dagligvareomsætningen. I 1979 boede kun 16% af befolkningen i glesbygder, butikssantallet var reduceret til 1.800, som kun havde en markedsandel på lidt over 5%. Glesbygdhandelen er således reduceret i en hurtigere takt end afvandringen har betinget.

Strukturrationaliseringen har hovedsageligt ramt de små butikker. Da nedlægningen var på sit højeste i perioden 1968-72 blev der gennemsnitligt nedlagt 286 landsbybutikker pr. år. I 1973-79 var dette gennemsnit formindsket til 155. En prognose udarbejdet af Handelns Utredningsinstitut regner med mellem 80 og 95 nedlæggelser pr. år frem til 1985.

Samtidig med denne udtynding af butiksnettet på landet er der sket en vækst i bybutikkernes dagligvareomsætning. Denne udvikling skyldes dels affolkningen i glesbyggerne, dels at nogle forbrugere foretrækker at købe ind i byerne, dels at mange glesbygdbutikker nedlægges på grund af, at ejeren når pensionsalderen, butikkerne er for gamle og små og kan ikke generationsskiftes på grund af lav omsætning.

Regional udvikling

Regionalt set har butiksdøden været størst i den sydlige del af Sverige, men det var også her der fandtes flest små butikker. Procentuelt er Øst- og Sydsvrige blevet hårdest ramt med en nedgang på henholdsvis 64 og 59%, mens Norrland har mistet færrest, nemlig 54%.

Den gennemsnitlige nedlæggelse pr. år i de 5 regioner Södra, Östra, Västra, Mellan og Norra-Sverige viser, at nedlægnings-takten er mindsket i 1972-79 i forhold til den forudgående periode.

Da begrebet glesbygd ikke direkte kan oversættes til dansk, er betegnelsen glesbygd benyttet her. Den betyder i modsætning til det danske ord "landsby" en spredt bebyggelse.

Inden for de 5 regioner er det glesbygdbutikkerne i Norrlandet, der har den største andel af dagligvareomsætningen i området, godt 10% mod de sydøstlige regioners 4%. Det er naturligt på grund af de lange afstande og det relativt grovmaskede butiksnæt i denne region. De sydlige regioner er præget af større befolkningskoncentration og domineret af kraftige centre.

Problemets omfang

Problemets omfang kan illustreres ved antallet af forbrugere i

de støttede butikkers oplande. Der bor ca. 85.000 forbrugere i de 250 glesbygdbutikkers opland, der har fået investeringsstøtte i perioden 1973-80.

Udredning og virkemidler

Glesbygdsudredningen

I 1969 blev der påbegyndt en særlig udredningsvirksomhed omkring glesbygder med det formål at tilstræbe at skabe lighed såvel økonomisk som socialt mellem befolkningen i forskellige regioner. Arbejdet resulterede i forskellige forslag. I en særlig delbetænkning (SOU 1972:13) blev den private service behandlet og i konsekvens heraf blev der indført støtte til privat service i Sverige.

Udredningen foreslog indsats på tre områder:

- 1) forbedrede transportmuligheder (kollektiv trafik),
- 2) oprettelse af organiserede vareudbringningsordninger
- 3) opretholdelse af vigtige serviceenheder.

En enig rigsdag vedtog statslig støtte til privat service i glesbygder. Støtten fik karakter af en forsøgsordning i perioden 1.7.1973 - 30.6.1978 og byggede i hovedsagen på glesbygdsudredningens tanker.

Distributionsudredningen

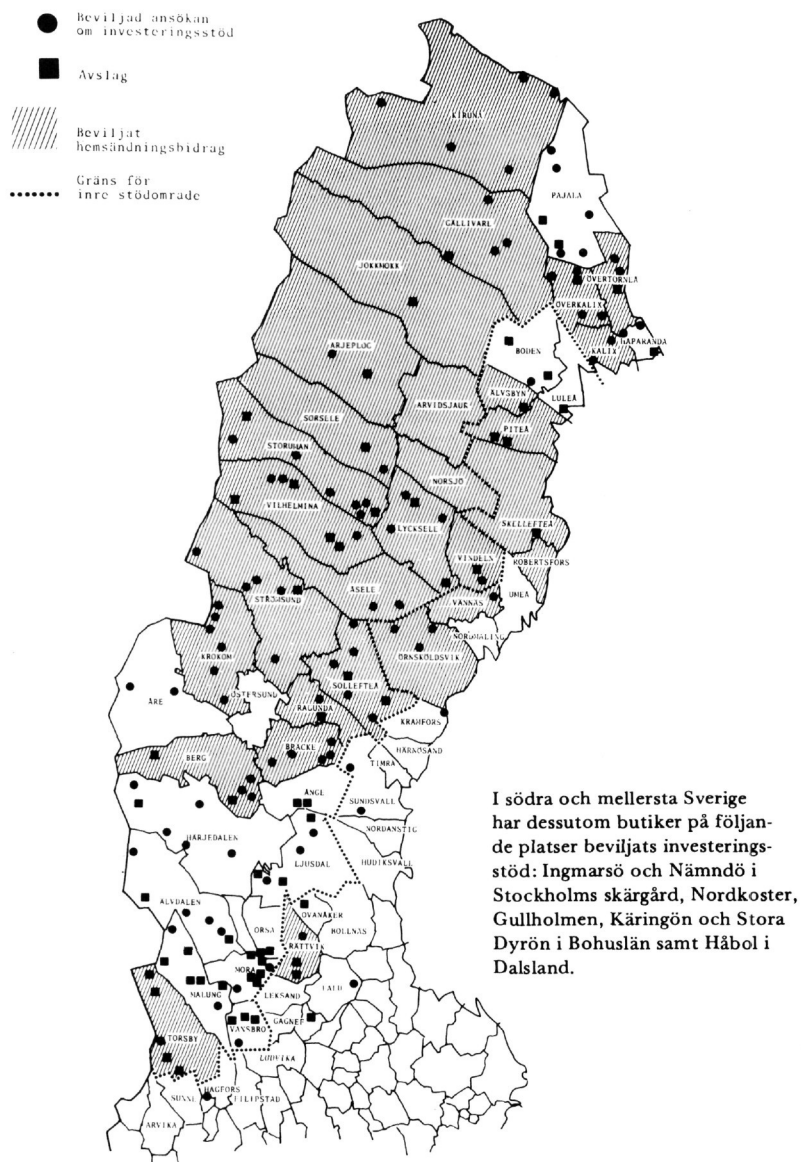
De to første år var forsøgsordningen uændret, i sommeren 1975 blev der foretaget nogle mindre ændringer. Og i 1978 skete der yderligere nogle ændringer som følge af distributionsudredningens arbejde (SOU 1975:69, 70) og støtten blev ved denne revision gjort permanent. Den 1. juli 1979 blev støttebestemmelserne ændret endnu en gang, nu som følge af regeringens regionalpolitik.

Virkemidler

Den statslige støtte til privat service i glesbygder er i Sverige vokset frem som en del af samfundets regionalpolitiske målsætning, hvis formål er at give befolkningen lige muligheder. De forskellige virkemidler skal ses som en del af den svenske forbrugerpolitik.

Støtteordningerne bestod oprindeligt af følgende hovedkategorier: vareudbringningstilskud, investeringsstøtte udformet som afskrivningslån, investeringslån og kreditgaranti. De suppleredes i 1978 med en mulighed for statslig driftsstøtte.

Figur 4.2. Kommuner och orter där statligt stöd till varudistribution beviljats eller begärts.

*) tilskud til vareudbringning.

Kilde: Samhällsperspektiv på varudistribution (1978)

De generelle kriterier for tildeling af støtte er, at:

- 1) der skal være tale om *glesbygd*, d.v.s. store sam

menhængende områder med spredt bebyggelse og lang afstand til beskæftigelse eller service. Skærgårdsområder eller andre lignende områder. Nærmere forskrifter for hvilke områder inden for et län, som henføres under glesbygdbetegnelsen, meddeles af länsstyrelsen.

- 2) butikken skal forhandle dagligvarer og/eller benzin (i praksis støttes dog kun benzinsalg i forbindelse med dagligvareudsalg).

Konsumentverket fik tilsynet med støtten. Til at bistå med behandlingen af støtteansøgningerne nedsatte regeringen et rådgivende nævn, glesbygdnævnet, bestående af repræsentanter for handelen og kommunerne samt deltagere med erfaringer med forbruger-, distributions- og glesbygdspørgsmål.

Formålet med støtten har været at give befolkningen en tilfredsstillende dagligvareforsyning. Støtten er i den første femårige forsøgsperiode blevet tildelt indenfor det såkaldte indre støtteområde, d.v.s. det nordvestlige Svealand og indre Norrland, som det fremgår af kortet:

Men den fortsatte strukturforandring inden for dagligvarehandelen nødvendiggjorde en udvidelse af støtten til andre dele af landet, som det fremgår af kortet.

Vareudbringning

Tilskud til vareudbringning blev etableret i 1973. Tilskuddet gives til glesbygdkommuner, som helt eller delvis finansierer udbringningen af dagligvarer fra butikker til forbrugerne.

Udbringningen skal foregå med eksisterende transportmidler, d.v.s. med tog, bus, bil eller båd i rutetrafik. Endvidere kan udbringningen foregå med landpostbud.

Statsbidraget udgør 35% af kommunernes udgift til tilskuddet. En betingelse for støtte er, at kommunerne planlægger aktiviteten, så den foregår på en hensigtsmæssig måde, uden at nogle butikker begunstiges urimeligt. Beløbet udbetales bagud til kommunerne efter beslutning i lensstyrelsen.

Investeringsstøtte

Investeringsstøtten kan tildeles butikker og i særlige tilfælde også butiksbusser, hvis følgende kriterier er opfyldt:

- 1) salg af dagligvare eller benzin,

- 2) et fast salgssted eller en butiksbuss,
- 3) at støtten er nødvendig for at sikre befolkningen en tilfredsstillende service,
- 4) at salgsstedet er lokaliseret i overensstemmelse med kommunernes vareforsyningsplanlægning (se afsnittet om vareforsyningsplaner),
- 5) at butikken, benzinstationen eller butiksbussen kan opretholdes på længere sigt,
- 6) at butikken, benzinstationen eller butiksbussen ved hjælp af støtten vurderes til at kunne opretholde en omsætning inden for nogle minimums- eller maksimumsgrænser. Grænser for investeringsstørrelser og omsætning findes ikke. Omsætningen i de støttede butikker har i praksis været under 1,1 mio kr. Investeringer med støtte har ligget mellem 13.000 og 1,2 mio kr. Alle beløb er omregnet til danske kroner (kurs 138,72).

Investeringsstøtten er udformet som afskrivningslån, investeringslån eller kreditgaranti, som kan benyttes til:

- ny-, til- eller ombygning af butikslokaler eller andre lokaler, der er nødvendige for detailhandel, samt indretning og indkøb af inventar,
- anskaffelse af butikslokaler.

Støtten kan på lignende måde benyttes til butiksbusser.

Afskrivningslån

Afskrivningslånet må betragtes som en slags tilskud, da afskrivningslånet afskrives på 20 år og ikke behøver at tilbagebetales.

Højst 35% (i særlige tilfælde dog 50%) af de støtteberettigede investeringsomkostninger kan udgøres til afskrivningslån.

Investeringslån

Investeringslånet skal tilbagebetales. Lånet har en forholdsvis lav rente og en lang løbetid på 20 år, i "særlige" tilfælde kan løbetiden forhøjes til 30 år.

Afskrivnings- og investeringslån kan tilsammen højest gå op til $\frac{2}{3}$ af investeringsomkostningerne, den sidste $\frac{1}{3}$ må butiksindehaveren selv finansiere.

Der kan ydes statslig lånegaranti for hele beløbet ved banklån, der anvendes til etablering af varelager, under forudsætning af, at der bevilges investeringsstøtte.

Ligeledes er der mulighed for at bevilge lånegaranti for leverandørkreditter.

Driftsstøtte

Driftsstøtteordningen blev etableret i 1978. Den gives kun i ganske særlige tilfælde, hvor det, i en overgangstid, indtil andre virkemidler kan indsættes, anses for hensigtsmæssigt at opretholde en butik. Støtten er udformet meget restriktivt, der blev således kun bevilget 693.600 kr. i budgetåret 1978/79.

Evaluering

Ordningen med tilskud til vareudbringning er blevet udbygget successivt. Således blev vareudbringning med handelens egne køretøjer først tilskudsberettiget i 1975, samtidig med, at afregningsåret ændredes, så det lettere kunne samordnes med trafikplanlægningen. Først efter disse ændringer fik ordningen, som det fremgår af tabel 4.13. et større omfang. Det hænger også sammen med, at de fleste kommuner har søgt at indpasse ordningen i kommunernes vareforsyningsplaner, som for flertallets vedkommende først var færdige i 1975.

Tabel 4.13. Ansøgninger om tilskud til vareudbringning 1973-80.

Periode	Antal ansøgninger	Deraf bevilget	Kommunens nettoomkostninger	Gennemsnit pr. kommuner	Bevilget tilskud
1973	1	-	-	-	-
1974	3	3	102.623	34.680	-
1975 ^x	9	9	253.585	27.744	95.717
1975-1976 ^x	22	22	858.128	38.842	298.248
1976-1977	31	31	1.664.640	54.100	575.688
1977-1978	42	41	2.793.820	67.973	977.976
1978-1979	53	53	3.283.204	61.947	1.295.657

Anmærkning: Der er sket omlægning af finansåret så det går fra juli august. 1975 dækker perioden januar-juli 1975. Mens 1975-1976 indleder den nye opdeling august 1975 juli 1976.

Kilde: Samhållsperspektiv på varedistributionen 1978 og Konsumentverkets opgørelse 1980.

De vigtigste erfaringer med tilskud til vareudbringning er:

- 1) ordningen benyttes for størstedelens vedkommende af husholdninger, der mangler andre indkøbsalternativer. Hvis ordningen ikke var oprettet, var de i mange tilfælde blevet tvunget til at flytte til nærmeste by,
- 2) det er især pensionisthusholdninger uden bil, der benytter ordningen,

- 3) glesbygdbutikkerne har haft tradition for gratis udbringning af varer. En kommunal subventionering aflaster disse butikker for en tyngende omkostningspost, hvilket forbedrer butikkernes fortsatte driftsmuligheder.

Investeringsstøtte

I forsøgsperiodens første 4 år indkom ca. 170 ansøgninger. Der er sammenlagt bevilget 8,7 mio kr. til 97 butikker, heraf 75 i de indre støtteområder.

For budgetåret 1973/74 var det bevilgede beløb kun 693.600 kr., men i 1978/79 var det steget til godt 8,3 mio kr.

Udviklingen i antallet af butikker, der bevilges investeringsstøtte, og dennes omfang fremgår af tabel 4.14.

Tabel 4.14. Investeringsstøtte i perioden 1973-79 (1000 kr.)

Budgetår	1973-74	74-75	75-76	76-77	77-78	78-79	Ialt
Bevilget beløb	694	1.387	3.468	3.815	4.162	11.098	24.625
Bevilget beløb antal	14	13	38	30	27	48	170

Kilde: Konsumentverket 1980.

For budgetåret 1978/79, hvor der ikke kunne bevilges støtte til overtagelse af en butik eller benzinstation, fordelte investeringerne sig således:

- 10% nybygninger,
- 30% tilbygninger,
- 55% modernisering,
- 5% butiksbusser

Erfaringerne fra støttevirksomheden kan opsummeres i følgende punkter:

- 1) de fleste ansøgninger gælder indkøb af køle- og fryseanlæg. Baggrunden herfor er en skærpelse af levnedsmiddellovgivningen,
- 2) investeringernes størrelse varierer kraftigt fra ca. 13.872 til 1,2 mio kr. Der søges ofte om støtte til investeringer af mere gennemgribende karakter,
- 3) de butikker, der har fået bevilget støtte, er ofte små familieforetagender med en årsomsætning på under 1,1 mio kr. Den højeste omsætning har været 1,8 mio kr.,

- 4) butikkerne har i almindelighed øget omsætningsvolumen efter investeringernes gennemførelse,
- 5) i 15 tilfælde er støtten gået til investeringer i benzinanlæg. De betragtes som en vigtig tillægsfunktion til dagligvarebutikken, som bl.a. kan støtte købstrofastheden over for butikken,
- 6) støtten er oftest tildelt sidstebutikker, kun i undtagelsestilfælde er støtten tildelt én af flere butikker i samme glesbygd. Derved har man ment bedst at kunne sikre en tilfredsstillende dagligvareforsyning.

I de tilfælde hvor støtten er tildelt én af flere butikker i glesbygden, er den tildelt den butik, der anses for at have de bedste forudsætninger for at varetage dagligvareforsyningen i et længere tidsperspektiv. Støtten er aldrig blevet tildelt flere butikker på samme sted.

- 7) i 4 tilfælde er støtten anvendt til nyetablering på steder, der i kortere eller længere tid har manglet en butik,
- 8) kun undtagelsesvis er støtten blevet brugt til investeringer i butiksbusser, fordi det er en dyr distributionsform, specielt i udprægede glesbygdомråder, hvor afstanden mellem husholdningerne er stor.

I de tilfælde, der er bevilget støtte til butiksbusser, er kørselsstrækningen fastlagt i samråd med kommunerne og de øvrige butikker i området. I nogle tilfælde har der helt manglet faste butikker i området,

- 9) de støttede butikker har haft stort behov for praktisk hjælp i forbindelse med investeringernes gennemførelse. Det gjaldt både med hensyn til, hvor de skulle henvende sig med konkrete spørgsmål og om butikkens drift såsom sortimentstilpasning.

Konsumentverket forsøger gennem projektet "butiksudvikling i glesbygder" i et samarbejde med dagligvarehandelens organisationer at udvikle nogle mere konkurrencestærke glesbygdbutikker ved hjælp af sortimentsudvidelse, bedre butiksudformning og markedsføring, samt ved et projekt, der bygger på en udvidelse af landhandelens servicefunktioner (tillægsfunktioner), først og fremmest post-, apoteks-, tips- og lotterifunktioner.

Konkurrencen tænkes derved forbedret dels gennem en indtægtsforøgelse fra tillægsfunktionerne, dels ved større købs-trofasthed.

Der er endnu ikke foretaget nogen fuldstændig vurdering af investeringsstøtten, men følgende effekter af de i tidsrummet 1.7.1973 - 30.6.1980 bevilgede 37,5 mio. kr. til 250 glesbygd-butikker, kan nævnes:

- 1) ca. 85.000 bor fast i butikkernes opland og har med støtten fået en lokal butik,
- 2) godt 14.000 forbrugere i knap 5.300 husholdninger foretager jævnligt indkøb i de butikker, som bevilges støtte,
- 3) godt 5.000 faste fritidsbeboere har ved støtten fået en nærservice,
- 4) 630 personer arbejder i de butikker, hvis eksistens er sikret ved støtten, heraf er 130 nytilkomne job.

En investeringsundersøgelse blandt sidstebutikkernes indehavere i glesbygder foretaget af Handels Utredningsinstitut viser, at på trods af støtten vurderer mere end 1/4 af butiksindehaverne, at mulighederne for at butikken overlever frem til 1985 er dårlige eller mindre gode, specielt på grund af den nuværende ejers alder.

Mange - $\frac{2}{3}$ - af de interviewede efterlyser øget statsstøtte til at sikre glesbygdbutikkene. 65% foreslog øgede tilskud til vareudbringning, 35% større kommunale køb direkte fra butikken, 28% større betaling for tillægsfunktioner såsom post, systembolag og apotek.

Driftsstøtte

Der blev i perioden 1979-1980 bevilget 29 ansøgninger om driftsstøtte til et samlet beløb på knap 1,4 mio. kr.

Vareforsyningsplaner

En generel forudsætning for alle støtteplaner er, at kommunerne udarbejder en såkaldt vareforsyningsplan.

Vareforsyningsplaner var en følge af glesbygdudredningen (SOU 1972: 13), hvor af det fremgik, at glesbygdkommuner burde foretage en serviceplanlægning. Denne skulle bl.a. ligge til grund for beregningen af butikkernes behov for støtte og for behovet for udbringning af varer.

I distributionsudredningen "Samhället och distribution" (SOU 1975: 69, 70) blev det understreget, at planlægningen af vareforsyningen burde knyttes sammen med den øvrige kommunale planlægning ved fælles planforudsætninger.

Vareforsyningsplaner bør ifølge udredningen indeholde beskrivelser af servicesituationen, vurderinger, mål og skøn over formålstjenlige foranstaltninger. Det bør angives, hvor der kan forventes problemer med dagligvareforsyningen, og hvordan kommunen vil løse dem. Det bør fremgå, hvor nyetableringer er ønskelige, og hvilken størrelse der er tilrådelig samt en hensigtsmæssig lokalisering.

Vareforsyningsplaner synes at være en naturlig kommuneplanopgave på linie med anden sektorplanlægning, der skal samordnes på et oversigtligt niveau. Udredningen foreslår derfor vareforsyningsplaner udarbejdet med det sigte at være grundlag for

- 1) samordning med anden oversigtlig og speciel planlægning i kommunerne,
- 2) samarbejde og samråd med detailhandelen,
- 3) forbrugerindflydelse via den forbrugerpolitiske virksomhed,
- 4) stillingtagen til støtte og reguleringsforanstaltninger,
- 5) regionalt overblik til vurdering af større etableringer såsom stormarkeder.

Disse overordnede målsætninger og retningslinier er søgt tillempt **til** konkret brug gennem et samarbejde mellem Enköping kommune, konsumentverket og Svenska kommunförbundet. De senere vareforsyningsplaner bygger i stor udstrækning på eksemplet fra Enköping.

En opgørelse, som konsumentverket foretog i januar 1980, viste situationen for vareforsyningsplanlægningen i Sverige.

Tabel 4.15. Oversigt over vareforsyningsplanlægningen 1980.

Vedtagne planer			99 kommuner
Færdige planforslag			23 kommuner
Planlægningen i gang	7	2	kommuner
Planlægning mangler			85 kommuner
lait			279 kommuner

Kilde: Varuförsörjningsplanernas utformning och innehåll i olika kommuner.

Vareforsyningsplanernes indhold kan deles i følgende bestanddele:

Status, hvis formål er at give svar på følgende spørgsmål:

Hvor findes butikkerne?

Hvilken service har disse butikker?

Hvor bor forbrugerne?

Hvilke problemer har forbrugerne med hensyn til tilgængelighed til serviceudbuddet?

Analyse og prognose, der forsøger at bedømme, hvor alvorlige forbrugernes problemer er, og hvordan de vil udvikle sig i fremtiden, hvis der ikke vedtages foranstaltninger fra samfundet.

Virkemiddeldiskussion; i denne fase diskuteres, hvilke problemer inden for varmforsyningen, der bør løses ved særlige foranstaltninger, samt hvilke problemer kommunerne og samfundet har mulighed for at løse. Diskussionen handler altså dels om, hvilken målsætning kommunerne bør opstille for forbrugernes vareforsyning, dels om hvilke midler der kan benyttes til at nå målet.

Virkemidler; virkemiddeldiskussionen resulterer i forskellige virkemiddelforslag. Dels forskellige konkrete foranstaltninger til at forbedre servicen eller forhindre en forringelse. Dels løbende foranstaltninger, der kan forbedre mulighederne for at påvirke vareforsyningen i gunstig retning. Endelig foreslås almindeligvis også tiltag, der giver kommunen mulighed for til stadighed at have overblik over forbrugernes vareforsyningsproblemer.

I forbindelse med arbejdet omkring vareforsyningsplanen i Enkoping kommune blev der etableret en forsøgsordning med organiserede indkøbsrejser. Ordningen blev gennemført, efter at to byer havde mistet deres nærbutik.

Ordningen blev etableret som følge af, at en gruppe forbrugere havde vanskeligheder med dagligvareindkøbene, fordi de var trafikhandicappede.

De fordele for forbrugerne, servicerejserne/indkøbsrejserne har, sammenlignet med andre former for vareforsyning, f.eks. vareudbringning og butiksbusser, kan opsummeres i følgende punkter:

- 1) forbrugerne får en kommunikationslinie til et sted, hvor der også findes anden form for service ud over dagligvareservice,
- 2) forbrugerne bliver hentet hjemme og bragt hjem igen, hvilket er en fordel for bl.a. ældre,
- 3) forbrugerne kan selv vælge varerne i butikker med et relativt stort udbud,
- 4) der opretholdes en social kontakt med omgivelserne.

Fordelene for den butik, rejsen går til, er bl.a., at den får indirekte støtte til en omsætningsforøgelse, og det er lettere at administrere en sådan ordning for butiksindehaveren end telefonbestillinger.

De uheldige forhold ved indkøbsturene for forbrugerne og butiksindehaverne er bl.a.

- 1) de køres kun på bestemte tidspunkter,
- 2) det er en stor belastning for butikken med den store tilstrømning på ét bestemt tidspunkt,
- 3) der findes kun én butik indkøbene kan foretages i.

Men trods de ovennævnte uheldige forhold er det generelle indtryk blandt forbrugerne, at servicerejserne betragtes meget positivt og ønskes fortsat.

Finland

Indledning

Geografisk struktur

Der er væsentlige geografiske forskelle mellem Danmark og Finland. Folkemængden pr. km² er 14 i Finland mod Danmarks 118, men der er ikke nogen væsentlige forskelle på befolkningens relative fordeling mellem by- og landkommuner. Forskellene opstår i landdistrikterne på grund af de lange afstande og de store utilgængelige vådområder.

Demografisk har Finland, foruden den i Europa almindeligt kendte vandring ind til de større byer, også for visse regioners vedkommende været præget af en stor emigration, specielt til Sverige. Disse forhold medfører også store regionale forskelle internt i Finland.

Tabel 4.16. Butiksudvikling i glesbygden i perioden 1974-1977

Län	1974 Antal	1977 Antal	Nedlæggelser i % i perioden 1974-77
Nyland Åbo o.	260	209	19,6
Björneborg	605	520	14,0
Tavastehus	384	311	19,0
Kymmene	221	185	16,3
St. Michel	312	288	7,7
Norra Karelen	286	275	3,8
Kuópio	324	265	18,2
Mellersta			
Finland	278	223	19,8
Vasa	467	440	5,8
Uleåborg	455	399	12,3
Lappland	246	195	20,7
I alt	3.838	3.310	13,8

Kilde: Handels- og industriministeriet

Butiksstruktur

I Finland fandtes der i slutningen af 1979 ca. 10.200 dagligvareforretninger, heraf lå ca. 3.000 i glesbygderne. Da begrebet glesbygd ikke direkte kan oversættes til dansk er betegnelsen glesbygd benyttet her. Dette betyder i modsætning til det danske ord "landsby" en spredt bebyggelse. Hertil kommer 660 butiksbiler, der fortrinsvis betjener glesbygderne. Fordelingen og nedlægningsstakten i de forskellige dele af Finland fremgår af tabel 4.16.

Nedlægningsstakten for dagligvarebutikker har i 1970'erne gennemsnitlig i hele landet været ca. 2,5% pr. år, i glesbygderne ca. 4,5% pr. år for faste butikker og ca. 7% pr. år for butiksbiler. De butikker, der indtil nu fortrinsvis er ophørt, har hørt til kategorierne små dagligvarebutikker og "blandede landhändler" i glesbygderne.

Oplandenes størrelse kan belyses med det gennemsnitlige antal indbyggere pr. dagligvarebutik, som i Finland i 1974 var 380 mod Sveriges 780. En prognose viser, at nedlægningsstakten vil fortsætte nogenlunde uændret, således at antallet af salgssteder for dagligvarer frem til 1990 vil blive mindsket med 2,3% pr. år.

Butiksbilerne har også haft en kraftig tilbagegang. I perioden 1972-1979 med 7,2% pr. år. Det samlede antal var i 1979 nede på 663.

Problemet omfang

Strukturændringerne har medført, at tilgængeligheden til privat service er blevet dårligere på grund af det tyndere butiksnæts og den hurtige reduktion i antallet af butiksbiler. En undersøgelse i 1977 viste, at 2% af hele befolkningen og 5% af befolkningen i glesbygderne havde problemer med tilgængeligheden til privat service. Det var specielt syge, gamle, børnefamilier og forbrugere med ringe mobilitet, der havde problemer. Denne situation vil blive betydeligt forværret i 80'erne, når den sidste butik på mange lokaliteter lukker, og butiksbilerne - som tendensen tyder på - ophører.

Virkemidler

De oprindelige ordninger består af finansieringsstøtte (rente-støtte og investeringstilskud), mens forsøgsordningerne består af driftsstøtte, vareudbringning, persontransport og kørsel af såkaldte sociale ruter med butiksbiler. Støtten afhænger både af aktiviteten og nogle fastsatte kriterier.

Finansieringsstøtte

Finansiell støtte kan gives til inventar og udstyr i form af rentestøtte og investeringstilskud til vedligeholdelse og anskaffelse af inventar samt til opkøb af butiksbiler eller -både. Støtten forudsætter, at aktiviteten hovedsagelig foregår i glesbygd-områder.

Bevilling af finansieringsstøtte forudsætter, at

- 1) butikken er nødvendig for at sikre serviceniveauet,
- 2) vejafstanden til den nærmeste butik er mindst 3 km,
- 3) omsætningen i 1979 lå under 1,6 mill. kr.

Hvis omsætningen for den største dels vedkommende består af varer med lav avance såsom brændsel, gødningsstoffer, foder, udsæd, eller hvis vejafstanden er længere, kan eksempelvis omsætningsgrænsen sættes op til 2,2 mill. kr. Alle beløb omregnet til danske kroner (kurs 158,90).

Rentestøttekredit

For nærværende kan rentestøttekredit højst gå op til 60% af renteudgifterne til de godkendte udgifter til: 1) vedligeholdelse, inventaranskaffelser eller nybygningsarbejde, 2) anskaffelse af en butiksbil eller -båd, 3) fornyelse af salgslokalet.

Rentestøtte og investeringstilskud

Sammen med rentestøtte kan investeringstilskud højst beløbe sig til 30%, når der er tale om faste butikker. Hvis der ikke bevilges rentestøtte og projektet er lille (dvs. mindre end 16.000 kr.), kan der bevilges op til 50% af de godkendte omkostninger.

Tabel 4.7 7. Lov om finansieringsstøtte 1.4.1975 - 30.6.1980

	Faste butikker	Godkendt rentestøttekreditter kr.	Investerings- tilskud kr.
1975	40	1.043.337	368.775
1976	40	1.769.193	562.506
1977	28	868.706	473.360
1978	40	1.546.256	654.112
1979	74	2.773.520	1.575.494
1.1.-30.6. 1980	59	1.906.641	1.168.312
Faste butikker i alt	281	9.907.653	4.802.559

Kilde: Handels- og industriministeriet.

Tilskuddet til butiksbiler og -både er højest 10%, i undtagelses-tilfælde dog 20%.

I perioden frem til slutningen af juni 1980 er finansieringsstøtten blevet bevilget som det fremgår af Tabel 4.17.

*Handels- og
industriministeriet*

Investeringerne pr. fast butik ligger klart under anskaffelsesprisen for en butiksbil, hvilket i 1979 i gennemsnit var ca. 351.200 kr. netto, mens de gennemsnitlige vedligeholdelsesomkostninger pr. fast butik gik op til ca. 33.370 kr. (for 49 butikker) og indretningsomkostningerne var omkring 30.200 kr. (for 62 butikker).

For 7 nybygninger lå de gennemsnitlige byggeomkostninger på ca. 267.430 kr. og indretningsomkostningerne på ca. 80.200 kr. Spredningen fremgår af, at det mindste investeringstilskud, der blev bevilget til en fast butik var 1.270 kr., og det største 111.230 kr. (gennemsnittet var ca. 21.290 kr.).

For butiksbiler var det mindste investeringsbidrag 5.560 kr. og det største 54.000 kr. (gennemsnittet lå på 36.865 kr.). I den periode, loven har været i kraft, er der ikke forekommet ansøgninger om støtte til butiksbåde.

Forsøgsordningen

Det blev imidlertid anset for nødvendigt at udvikle andre former for støtte ved siden af finansieringsstøtten for yderligere at reducere den hurtige nedlægningstakt og dermed forsøge at sikre serviceforsyningen i glesbygderne.

Bevillinger

På finansloven for 1980 er afsat godt 1,1 mill. kr. (der tildeles af kommunerne efter indstilling fra Handels- og industriministeriet) til eksperimenter med

- 1) vare- og persontransporter og såkaldte sociale ruter for butiksbiler,
- 2) driftsstøtte.

Valget af og udnyttelsen af forsøgsordningerne forudsætter en undersøgelse af den eksisterende situation med hensyn til dagligvareforsyningen og en analyse af den fremtidige udvikling.

Driftsstøtte

Inden for virksomhedsstøtteordningen (driftsstøtte) er afsat en særlig beløbsramme til butiksstøtte, der gives i hele landet. Støtten bevilges for et år ad gangen af Handels- og industrimi-

nisteriet. Lensstyrelserne afgiver en udtalelse om ansøgningen. I indstillingen skal Lensstyrelsen lægge vægt på tilgængeligheden til butiksservice. Foruden de faste butikker skal den eventuelle dækning med butiksbiler i området og øvrige eksperimenter inddrages, når ansøgningen behandles.

Bevilling af driftsstøtte forudsætter:

- 1) at det er nødvendigt at bevare butikken for at hindre en betydelig nedgang i serviceforsyningen,
- 2) at det er den sidste funktionsduelige butik i byen,
- 3) at butikkens varesortiment og -udvalg skal være tilstrækkelig stort til at sikre dagligvareforsyningen for områdets indbyggere, d.v.s. at butikken skal have kød og færdigvareprodukter i fersk eller dybfrossen form, mejeriprodukter, bageriprodukter samt kornprodukter,
- 4) at butikken skal have åbent året rundt,
- 5) at vejafstanden til den nærmeste levnedsmiddel- eller dagligvarebutik er mindst 8 km. Handels- og industriministeriet har dog mulighed for - specielt inden for skærgårdsområdet - at bevilge undtagelser for vejafstands begrænsningerne,
- 6) butikkens omsætning året før ansøgningen må ikke overstige den af Handels- og industriministeriet fastsatte grænse på 953.400 kr. for året 1979, hvori ikke medregnes varer med lav avance såsom brændsel, gødningstoffer, foder, såsæd og landbrugsmaskiner. Til butikker med en omsætning på under 317.800 kr. udbetales virksomhedsstøtte kun i særlige tilfælde.

Driftsstøtten er skattepligtig indkomst og udgør mellem 7.945-15.890 kr. om året pr. butik. Størrelsen bestemmes i første række af butikkens betydning for sikringen af butiksforsyningen inden for området. Her tages både antallet af kunder og omsætningen i betragtning.

Der blev i 1980 indsendt 737 ansøgninger om driftsstøtte, hvoraf omkring halvdelen opfyldte de ministerielle vilkår om sidstebutik i byen, at vejafstanden til den nærmeste butik skulle være mindst 8 km og omsætningen mindre end 953.400 kr. (herfra trækkes dog grovvarer, brændsel, landbrugsredskaber og lignende). Handels- og industriministeriet har (den 28. november 1980) bevilget 62 butikker driftsstøtte til et samlet beløb på 597.226 kr. For 1981 går $\frac{2}{3}$ af de 2,4 mill. kr., der er til rådighed, til forsøgsordningerne.

Vareforsyning

Vareforsyning og serviceplaner

Disse tiltag er indført som forsøgsordninger for også at undersøge mulighederne for at sikre serviceforsyningen for befolkningen i de områder, der ikke kan betjenes med almindelige butikker eller butiksbiler. De lokale forhold er afgørende for, hvilke af ordningerne der foretrækkes, men vareudbringning prioriteres alt andet lige højest.

Handels- og industriministeriet træffer beslutning om ordningerne efter kommunal- eller lens-indstilling, afhængig af hvilket område af landet der er tale om.

Vareudbringning

Til vareudbringning kan en eller flere af følgende transportformer benyttes: Butikkens eget transportmiddel, postbiler, den kollektive trafikbetjening eller skolebusser. Kommunen vælger selv den form for transportmiddel, som passer bedst til de lokale forhold.

Støtte til vareudbringning forudsætter følgende:

- 1) støtten gælder kun dagligvarer,
- 2) den nedre grænse for indkøb, der kan udbringes, er 48 kr.,
- 3) der kan fastsættes et maximalt kvantum varer, der kan udbringes pr. gang. Det er ikke endemålsætningen at begrænse varenes maximumstyngde, men på grund af transportformens kapacitet kan det være nødvendigt,
- 4) kommunen kan fremføre forslag om vareudbringningernes frekvens. De bestemmende forhold er her bl.a. transportafstand og om sommeren varenes eventuelle begrænsede holdbarhed. Maximumsfrekvensen er 2 gange om ugen pr. husholdning.

Forbrugerne er berettiget til selv at vælge den butik, bestillingerne foretages i. Det tilstræbes dog at styre indkøbene henimod butikker i glesbygderne.

Støtten fra staten er ca. 50% af de gennemsnitlige transportomkostninger. Fastsættelse af støttebeløbet foretages efter 2 forskellige beregningssatser, som kommunerne selv kan vælge mellem.

Ved benyttelsen af busser og skolebuskørsel betales fuld erstatning i overensstemmelse med bustaksterne. Hvor udbringningerne udføres med den handlendes egen bil, kan støtten gå op til

5,60 kr. pr. husholdning, hvis afstanden fra butikken er 3-6 km stigende til 10,30 kr., når afstanden er 6-10 km. 15,90 kr., når afstanden er 10-20 km og 23,80 kr. pr. husstand, når afstanden overstiger 20 km.

Den anden afregning sker efter et system med faste priser. Uafhængigt af lønomkostningen til vareudbringning er statens støtte inden for samme afstandskriterier som ovenfor 5,60 kr., 10,30 kr., 15,90 kr. eller 23,80 kr. pr. husholdning.

Indkøbsrejser

De persontransporter som finansieres af Handels- og industriministeriet har til formål at støtte butikkerne i glesbyggerne. Persontransporterne må derfor ikke medføre risiko for de faste butikker eller butiksbilerne i området.

Der kan bevilges indkøbsrejser en gang om ugen til dagligvarebutikker. Det er kommunen der fastsætter de områder og husholdninger, som er berettigede til denne form for støtte.

Forudsætningen for persontransporterne er, at der enten ikke findes nogen offentlige trafikforbindelser, eller hvis de findes, at der er store frekvenser eller den kollektive trafik er vanskelig at benytte.

De transporterede personer skal selv betale en afgift, der svarer til det, rejsen ville koste med kollektiv trafik.

Transporterne kan bedst udføres med taxa, hvis antallet af rejser er lille. Vareudbringning er et alternativ, som i mange tilfælde bør foretrækkes ifølge bemærkningerne til loven.

Sociale ruter

De sociale ruter er vejstrækninger som ikke betjenes med butiksbiler, fordi bosætningen er for tynd. I praksis kan der kun i få tilfælde blive tale om oprettelse af sådanne ruter.

Det kan være helt nye ruter eller ruter, der tidligere har været betjent med butiksbiler, men hvor kørslen er ophørt på grund af manglende lønsomhed. Kommunerne skal tilstræbe at få overenskomst med de foretagender, der driver mobil service i området og derefter fremlægge forslag til sociale ruter for Lensstyrelsen, som endelig fastlægger ruterne.

Forudsætningen for sociale ruter er, at de planlægges så de ikke medfører risiko for svindende omsætningsgrundlag for nærliggende faste butikker.

Vare- og persontransport og sociale ruter

Statsbidraget til sociale ruter er 3,98 kr. pr. km. Til ordningerne med vare- og persontransport og sociale ruter har 43 kommuner i 6 len i 1980 bevilget sammenlagt 515.074 kr. Af dette beløb skal 451.991 kr. anvendes til vareudbringning, 38.374 kr. til persontransport til butikkerne og endelig 24.709 kr. til de såkaldte sociale ruter, som køres af butiksbiler.

Kommunale serviceplaner

Foruden de nævnte konkrete forsøgsordninger foreslog en arbejdsgruppe, nedsat under Handels- og industriministeriet, at kommunerne burde udarbejde egne serviceplaner som en del af den kommunale planlægning. Baggrunden herfor er, at forbrugernes tilgængelighed til butikkerne påvirkes af andre forhold end faktorer i direkte tilknytning til butiksfunktionen. Der kan bl.a. være tale om trafikforhold, udbygnings- og planlægnings-spørgsmål og postfunktioner samt sociale- og helbredsmæssige forhold. Et sådant materiale indsamles normalt til kommuneplanlægningen, men kan også anvendes til planlægning af butiksforsyningen.

Hensigten med serviceplaner bør være at sikre befolkningens servicesituation, hvilket bl.a. kan ske ved at rationalisere de forskellige funktioner og samle støtten på ét sted.

Serviceplanerne kan i første omgang bidrage til en analyse af butiksforsyningen i landsbyerne, og på det grundlag kan der foretages prognoser af den fremtidige udvikling. På langt sigt forudses det, at serviceplanerne på kommunalt niveau også vil kunne danne baggrund for foranstaltninger på andre planlægningsniveauer.

Evaluerings

I 1976 blev der foretaget en undersøgelse blandt ansøgerne om finansieringsstøtte. Med hensyn til støttens virkninger mente 38% af ejerne af faste butikker og 44% af ejerne af butiksbiler, at deres projekt ikke ville være blevet gennemført uden støtte.

For forbrugerne har støtten til inventaranskaffelser og vedligeholdelse bevirket en kvalitativ forbedring af dagligvareforsyningen ved at fremme produkternes holdbarhed, skabe mulighed for større sortiment, højere serviceniveau og sikre handelsvirksomhedernes kontinuitet.

Finansieringsstøtten mindsker årligt antallet af nedlagte faste butikker med omkring 10% og antallet af butiksbiler med omkring 30%.

Ud fra forbrugernes og samfundets synspunkt kan det konstateres, at finansieringsstøtten har sikret og forbedret serviceforsyningen for ca. 220.000 forbrugere og opretholdt 820 arbejdspladser.

Holland

Indledning

Geografisk struktur

Holland er et tæt befolket land med en befolkningstæthed på 339 indbyggere pr. km². I modsætning til de nordiske lande, eksklusive Danmark, der har en spredt bebyggelse, er der i Holland normalt ingen eller kun lidt spredt bebyggelse på landet uden for landsbyerne.

Butiksstruktur

Koncentrationen inden for dagligvarehandelen har i 60'erne og 70'erne været kraftig og har medført, at det gennemsnitlige kundeunderlag pr. butik er større end i Danmark.

Trods den høje urbaniseringsgrad og de relativt små afstande fandt man i økonomiministeriet (der har erhvervslivet som ansvarsområde), at levevilkårene var truet i mange landsbyer på grund af en utilstrækkelig butiksforsyning som følge af strukturudviklingen.

Problemets omfang

Der blev foretaget en kortlægning i 1978 i landsbyer med 300-1.000 indbyggere i 1971. Undergrænsen blev sat til 300 indbyggere, fordi et mindre befolkningsunderlag blev anset for utilstrækkeligt til en fast butik (selvom butikker med et så lille opland findes). Overgrænsen på 1.000 begrundes med, at det kun er et begrænset antal bebyggelser med mere end 1.000 indbyggere, der har problemer med butiksforsyningen.

Undersøgelsen viste, at af i alt 1.154 landsbyer havde 190 ingen nærings- og nydelsesmiddelbutik, mens 498 kun havde 1. Af de 190 landsbyer uden nærings- og nydelsesmiddelbutik blev de 142 besøgt af omkringkørende vogne, der solgte varer.

Afstanden til nærmeste faste nærings- og nydelsesmiddelbutik blev også kortlagt, i rapporten anvendes en ca. 2 km radius som oplandsafgrænsning. Det fremgik af undersøgelsen, at 120 af de butiksløse landsbyer havde over 2 km og 70 under 2 km til nærmeste nærings- og nydelsesmiddelbutik.

En mere dybtgående, repræsentativ undersøgelse blev foretaget i 1975-77 af 19 bebyggelser fordelt over 3 udvalgte undersøgelsesområder. Overgrænsen var her 3.000 indbyggere i bebyggelse + opland, som undergrænse fastsattes, at der faktisk var mindst 1 butik på stedet (dog var der en enkelt butiksløs landsby med). Bebyggelserne er udvalgt, så de repræsenterer en vis spredning med hensyn til afstanden til og niveauet for nærmeste overordnede center samt væksten i befolkning.

Undersøgelsen viste, at der var en butik (alle brancher medregnet) pr. 76-184 indbyggere i bebyggelse + opland. Den lokale dækningsgrad lå for de forskellige næringsmiddelartikler mellem 57 og 81%.

Udredning og virkemidler

Udvikling i støtteordningerne

På grundlag af den viden, der er tilvejebragt, iværksatte økonomiministeriet en forsøgsordning "subsidieordningen for butiksforsyning i små landsbyer" som trådte i kraft 5. juli 1979. Forsøgsordningen var i første omgang i kraft for 1979 og 1980, men er ved en bekendtgørelse blevet forlænget til 1. oktober 1981. Med baggrund i denne lov er der mulighed for at give tilskud til:

Kriterier for støtte

- 1) en næringsdrivende, der driver eller vil drive en butik med et nærmere angivet sortiment inden for nærings- og nydelsesmiddelsektoren i en landsby, hvor der ikke eksisterer anden sådan forsyning. Der kan gives tilskud til investering i en forretningsbygning og/eller forretningsinventar,
- 2) en næringsdrivende, der driver en omkørende salgsvogn (med et nærmere angivet sortiment) og inddrager en butiksløs landsby i sin normale kørerute. I sådanne tilfælde kan der gives tilskud til investeringer i et fast anlæg og det deri anbragte forretningsinventar.

Subsidiet udgør 25% af investeringssummen for en fast butik og 15% for omkringkørende vogne. Maksimum er i begge tilfælde knap 100.000 kr. Alle beløb omregnet til danske kroner (kurs 283,25).

Der kan kun gives tilskud én gang pr. landsby. Tilskudsordningen administreres af økonomiministeren med en rammebevilling for 1981 på godt 2,8 mill. kr.

Endvidere stilles følgende betingelser for tilskud: En butik skal føre, og i landsbyen være den eneste som fører, et sortiment omfattende såvel kolonial som to af følgende fire varegrupper: Mejeriprodukter, kød og kødvarer, frugt og grønt, brød.

De omkringkørende salgsvogne skal opfylde de samme sortimentskrav og skal mindst 4 dage om ugen besøge én eller flere landsbyer med tilsammen over 200 indbyggere. De nævnte landsbyer må ikke betjenes af anden fast butik eller omkringkørende vogne, der fører det nævnte sortiment.

Der er ikke i bekendtgørelsen fastsat grænser for butikkernes omsætning, for landsbyens størrelse eller for afstanden til anden butik.

Evaluering

De hidtidige erfaringer viser, at antallet af ansøgninger er mindre end de i undersøgelseerne konstaterede problemområder.

De seneste opgørelser (medio 1980) viser, at der er indkommet 116 ansøgninger, hvoraf de 26 hidtil er imødekommet, mens 27 endnu var under behandling. De øvrige ansøgninger opfyldte ikke ordningens forudsætninger, f.eks. på grund af, at der fandtes andre butikker i vedkommende landsby, at investeringen allerede var foretaget på ansøgningstidspunktet, at der var søgt om tilskud til en omkringkørende butik i stedet for indretning af en standplads, hvorfra køretøjet skulle forsynes.

Vurderingen af ordningens virkninger er endnu ikke afsluttet. Det er derfor ikke muligt at få overblik over, om det ringe antal ansøgninger skyldes, at de 75% af investeringsomkostningerne, som den forretningsdrivende selv skal fremskaffe, er for belastende for den pågældende.

Sammenfatning

Virkemidlerne i de nordiske lande, hvor støtteordningerne har været i kraft over en længere periode, sammenlignes afslutningsvis.

Virkemidlerne er i de enkelte lande præget af den tradition og de støtteformer, der har været til andre brancher i de pågældende lande.

I Sverige og Finland er støtten opbygget gradvist fra meget begrænsede ordninger, som efterhånden er udvidet og suppleret med nye aktiviteter. Norge iværksatte derimod fra begyndelsen en mere offensiv og bred indsats. Foruden investerings- og driftsstøtte forsøgte man ved konsulenthjælp at forbedre butikernes udformning og løbende drift. Støtteordningerne er efterhånden ændret i alle 3 lande, så de nu ligner hinanden mere end tidligere. Det skyldes dels den generelle tilpasning som følge af strukturudviklingen, dels udveksling af erfaringer landene imellem.

Tillægsfunktionerne er blevet betragtet som et middel til både at forbedre butikkernes økonomi og give befolkningen en forbedret service. Erfaringerne viser imidlertid, at den økonomiske gevinst for butikkerne ved de allerfleste tillægsfunktioner er ret begrænset.

Både i Sverige og Norge forsøger man organisatorisk og lokalemæssigt at integrere offentlig og privat service for at forbedre serviceforsyningen i områder med ringe befolkningsunderlag.

I Sverige og Finland søger man tillige gennem vareforsynings- og serviceplaner at forbedre befolkningens serviceforsyning, bl.a. ved at benytte dem som grundlag ved tildeling af støtte.

Administrationen af ordningerne foregik oprindeligt på centralt niveau, men i Sverige er der sket en decentralisering af beslutningerne, mens det overvejes i Norge.

Effekten af støtteordningerne er vanskelige at måle og de undersøgelser, der er foretaget er vanskelige at sammenligne. Betydningen af støtteordningerne for butiksstrukturen kan dog illustreres ved, at godt halvdelen af de detailhandlere i Sverige, der havde fået støtte, mente at deres butik havde måttet lukke uden støtten. De tilsvarende tal for Norge var 30% og for Finland 38% for ejere af faste butikker og 44% for butiksbusser.

Befolkningens serviceforsyning er forbedret som følge af støtten, fordi butikkerne har fået mulighed for at investere i moderne køle- og fryseanlæg samt tilpasse sortimentet bedre til befolkningens behov. I Sverige er tillægsfunktionernes antal øget, mens de er formindsket i Norge.

Endelig har støtten skabt mulighed for opretholdelse og i nogle tilfælde endda etablering af arbejdspladser inden for detailhandelen i glesbygdомråderne.

Bilag 5

Katalog over virkemidler

I dette bilag nævnes en række virkemidler, der kunne tænkes iværksat for at opretholde eller forbedre dagligvareforsyningen i landsbyerne. Der ligger ikke en nøjere vurdering til grund for virkemidlernes konkrete udformning, men et eksempel er angivet for at anskueliggøre én mulig udformning. Kataloget over virkemidler er ikke en dybtgående behandling af de enkelte virkemidler, men er opstillet skematisk, således at en oversigt over mulige virkemidler let kan tilegnes.

Virkemidlerne er søgt opdelt efter deres indhold. Opdelingen er foretaget efter, hvorvidt et virkemiddel har indflydelse på indtægts- eller på omkostningssiden i en butiks regnskab. De omsætningsforøgende virkemidler forudsætter ledig kapacitet, hvis de ikke samtidig skal virke omkostningsforøgende. En del virkemidler har dog effekt på såvel indtægts- som omkostningssiden, hvorfor disse er vist særskilt.

1. Virkemidler af omkostningsnedsættende karakter
2. Virkemidler af omsætningsforøgende karakter
3. Virkemidler, der både er omkostningsnedsættende og omsætningsforøgende.

Endelig er - under 4. - nævnt nogle eksempler på hjælpemidler (analyser m.v.) i forbindelse med iværksættelsen af virkemidler, herunder at planlægning som et hjælpemiddel kan fungere som forvaltningsgrundlag.

For hver gruppe af virkemidler gælder, at rækkefølgen ikke udtrykker en prioritering.

Virkemidler, hvor det offentlige (stat, amtskommuner og kommuner) er disponerende/betalende instans, er nævnt først, hvor på de privator organiserede virkemidler nævnes.

1. Virkemidler af omkostningsnedsættende karakter

Disponerende/ betalende instans	Virkemiddel	Eksempel på virkemidlets form	Tilsigtet virkning
1. Det offentlige	Selektiv rentepolitik	En rente på 7-10 % p.a. i forbindelse med lånoptagelse ved modernisering, tilbygning el. om- bygning af butik.	Lette generations- skifte og reducere huslejeudgifter.
2. Det offentlige	Udvidelse af lånerammer	Øge långivningen fra realkreditinstitutio- ner til 75% af ejen- domsværdien af bu- tik.	Reducere behovet for selvfinansiering og/eller finansiering via pengeinstitutkre- ditter, leverandørkre- ditter og det private "grå" pantebrevs- marked.
3. Det offentlige	Lempeligere afdrag	Forlænge tilbagebe- talingsperioden for realkreditlån fra nu- værende 20 år til 25 år samt forøge løbe- tid på lån til inven- tarkøb fra 10 til 15 år.	Nedbringe ydelser på lån og derved re- ducere kravet til li- kviditet og opspa- ringsevne.
4. Det offentlige	Generationsskifte- lån	Kunne være en kombination af vir- kemiddel 1, 2 og 3.	Lette generations- skifte, nedbringe kravet til egenkapital og likviditet. Redu- cere huslejen.

Virkemidler af omkostningsnedsættende karakter (fortsat)

Disponerende/ betalende instans	Virkemiddel	Eksempel på virkemidlets form	Tilsluttet virkning
5. Det offentlige	Butiksbusser	Butiksbusser med et begrænset sortiment af dagligvarer sælger fra faste holdepladser 3 gange om ugen. Ifølge gældende lov er det generelt ikke muligt at sælge fra butiksbusser. Dog må man sælge danske jordbrugs- og fiskeriprodukter.	Overvælte størsteparten af transportomkostningerne på butiksbussen. Sikre en omend begrænset dagligvareforsyning i et større geografisk område end en landsbybutik normalt vil dække.
6. Det offentlige	Kommunal eje af butiksejendom	Butikslokaler og evt. bolig udlejes af kommunen under markedslejen/totalomkostningerne.	Nedbringe huslejeomkostningerne. Kunne især tænkes anvendt ved generationsskifte.
7. Det offentlige	Driftstilskud	Efter ansøgning max. kr. 20.000 pr. år. Forudsætning at der er sket en strukturtilpasning eventuelt i forbindelse med modernisering af pågældende butik.	Reducere kravet til befolkningsunderlag, hvorved flere butikker har mulighed for at overleve.
8. Det offentlige	Tilskud til engrostransport	Kr. 100,- pr. leverance 1 gang om ugen. Kan være knyttet til krav om mindre kolistørrelser og om bortfald af krav om mindstebeløb pr. levering.	Nedbringe grossisternes transportomkostninger til mindre landsbylokaliserede butikker, som det ellers ville være urentabelt at betjene.

Virkemidler af omkostningsnedsættende karakter (fortsat)

Disponerende/ betalende instans	Virkemiddel	Eksempel på virkemidlets form.	Tilsigtet virkning.
9. Det offentlige	Arbejdsløse ansat i lokalbutikker	Tilskud under een eller anden form.	Øge beskæftigelsen samt aflaste butiksindehavere med arbejdstid på mere end 40 timer pr. uge.
10. Det offentlige	Prisdifferentiering	Avancelovgivningen dropes for butikker, der alligevel ikke kan blive prisførende.	Give mulighed for den enkelte butik til at opnå en højere avance på varesalget.
11. Det offentlige	Indefrysning af ejendomsskatter	Ejendomsskatter betales ikke ved forfald, men optages som prioritet i ejendommen med konstant indløsning ved salg.	Kan gøre det lettere for en ældre detailhandler at køre sin butik videre.
12. Det offentlige	Økonomisk hjælp til at lukke butikker	Beløb som erstatning til butikker, der lukkes som led i en planlagt strukturtilpasning.	Lette strukturtilpasning og gøre det lettere for især ældre butiksindehavere at lukke deres butik.
13. Detailhandelsorganisationer	Varebestilling pr. post/tele - udbringning til fintmasket net af afhentningssteder	Forbrugerne bestiller varer pr. post/telefon 1 gang om ugen. Varerne køres ud til afhentningssteder, f.eks. hos pensionister, der påtager sig at modtage og udlevere pakker. Afhentningsstedernes antal og placering må ikke give mere end 1 km afstand fra fjernestboende forbruger.	Sikre en dagligvareforsyning, hvor normal butiksdrift er opgivet. Rationalisere ordre behandling, distribution og betaling.

Virkemidler af omkostningsnedsættende karakter (fortsat)

Disponerende/ betalende instans	Virkemiddel	Eksempel på virkemidlets form.	Tilsigtet virkning.
14. Detailhandelsorganisationer og fagforeninger	Reduceret åbningstid - deltidsleder	Åben mandag-torsdag 4 timer hver dag, fredag 5 timer og lørdag 4 timer, lait 25 timer, (må kombineres med andre virkemidler for at skabe rentabilitet).	Reducere lønomkostningerne og øge interessen for et lederjob for kvinder, der kun ønsker f.eks. 30 timers arbejdsuge.
15. Detailhandelsorganisationer og fagforeninger	Butiksleder for flere butikker	2, 3 eller 4 butikker.	Nedbringe lønomkostning til leder i den enkelte butik, give mere interessant arbejde for leder og udnytte arbejdsdelingen bedre på personalesiden.

2. Virkemidler af omsætningsforøgende karakter

Disponerende/ betalende instans	Virkemiddel	Eksempel på virkemidlets form	Tilsigtet virkning
16. Det offentlige	Informations- kampagne	Annoncer, plakater, foredrag ved forbrugerkonsulenter, husstandsomdelte pjecer, studiekredse.	Øge bevidstheden omkring forbrug af ressourcer hos forbrugerne ved køb uden for lokalområdet. Øge bevidsthed omkring problemerne for dem selv og lokalsamfundet, hvis den sidste butik lukker. Påpege behovet for, at beboerne støtter ved at købe lokalt for at undgå lukning af den sidste butik.
17. Det offentlige	Kollektiv transport	Etablering af en betjening med kollektiv transport, således at beboere i landsbyens opland kan benytte denne ved indkøbsture til landsbyen. (Kan evt. erstattes af virkemiddel 25 (offentligt tilskud til vareudbringning)).	Øge den andel af dagligvare forbruget, der købes lokalt gennem en øget trafik til lokalbutikken.

Disponerende/ betalende instans	Virkemiddel	Eksempel på virkemidlets form.	Tilsigtet virkning.
18. Det offentlige	Boligudbygning	Give tilladelse til et begrænset antal udstyknings til nye boliger i landsbyen.	Øge befolkningsunderlaget for lokalbutikken. Øge muligheden for bevarelse af lokal skole. Derved også øge mulighederne for, at boliger i landsbyen, der bliver frigjort ved salg eller dødsfald, bliver overtaget af tilflyttende familier med børn.
19. Det offentlige	Tilladelse til etablering af lokale arbejdspladser	Mindre produktionshåndværks- og transportvirksomheder. Kan støttes af bibeholdelse af offentlige servicefunktioner såsom skole, pasningsmuligheder for ældre samt kirke.	Nedbringe behovet for at søge til arbejdspladser uden for lokalområdet og derved mindske omfanget af køb uden for lokalområdet.
20. Det offentlige	Kommunale indkøb i lokale butikker	Indkøb til kommunale institutioner m.v. foretages i landsbybutikker.	Bibringe et omsætningstilskud til landsbybutikken fremfor en placering af indkøb uden for lokalområdet.
21. Det offentlige	Restriktioner over for omkringkørende vogne	Forbud mod salg af dagligvarer fra omkringkørende vogne i en afstand af 1,5 km fra landsbyen.	Da varerne, der sælges fra omkringkørende vogne ofte findes i landsbybutikkens sortiment, kan forbudet give butikken et omsætningstilskud.

Virkemidler afom sætningsfo røg en de karakter (fortsat)

Disponerende/ betalende instans	Virkemiddel	Eksempel på virkemidlets form.	Tilsigtet virkning
22. Detail- handelsorganisa- tioner	Katalogsalg	Brochuremateriale tilgængeligt i butik- ken for varer, som ikke føres på lager, men som kan bestil- les gennem lokal- butikken.	Forøge indtjeningen i butikken. Reducere forbrugernes behov for at tage til de større indkøbssteder (f.eks. provinsbyen).
23. Detail- handelsorganisa- tioner	Butikkernes åbningstider	Gennem udnyttelse af den eksisterende lov om butikstid søge at tilpasse åbningstiden til for- brugernes behov.	Give specielt kvinder med arbejdssted uden for lokalområ- det bedre mulighe- der for at foretage indkøb lokalt.
24. Dansk Tips- tjeneste A/S, banker og spare- kasser	Private tillægs- funktioner (tips, pengeinstitut- service)	Forhandling for Dansk Tipstjeneste. Ydelse af visse simp- le pengeinstitutfunk- tioner, evt. i kraft af ny teknik.	Give mulighed for et udbud af private ser- viceydelser, som el- lers ikke kunne til- bydes. Forbedre bu- tikkens økonomi, øge butikkens at- traktion generelt.

3. Virkemidler, der både er af omkostningsbesparende og omsætningsforøgende karakter

Disponerende/ betalende instans	Virkemiddel	Eksempel på virkemidlets form	Tilsigtet virkning
25. Det offentlige	Investerings-tilskud	30% af omkostningerne ved udvidelse, ombygning og modernisering af butik.	Øge lokalbutikkens attraktion over for forbrugerne, give detailhandlerne incitament til strukturtilpasning.
26. Det offentlige	Offentligt tilskud til udbringning af varer	F.eks. kr. 10,- pr. varelevering for max. 20 kunder ved to ugentlige vareture.	Forbedre service for beboere, som har svært ved at komme til butikken (handicappede, ældre m.v.) og for beboere, som bor langt fra butikken. Øge salget i butikken og give mulighed for at bibeholde vareturen.
27. Det offentlige, koncessionerede virksomheder	Tillægsfunktioner	Post, håndkøbsudsalg, offentlig telefon, udskænkning af alkoholfrie drikke.	Øge den lokale offentlige og private service, gennem betaling forbedre butikkens økonomi, øge butikkens attraktion generelt.
28. Det offentlige	Kommunalt lejemål	Kommunen betaler husleje af lokale, som benyttes af forvaltningerne (teknisk forvaltning og social forvaltning) som områdekantor et par gange om ugen (tillægsfunktion).	Forbedre den lokale, offentlige service og give detailhandleren en øget indtjening ved leje. Attraktion øges derudover, hvorved en større kundestrøm afledes.

Virkemidler, der både er af omkostningsbesparende og omsætningsforøgende karakter (fortsat)

Disponerende/ betalende instans	Virkemiddel	Eksempel på virkemidlets form	Tilsigtet virkning
29. Det offentlige	Tillægsfunktioner	Biblioteksfunktioner supplement til bogbus (indlevering/udlevering af bøger og plader, læserum for tidsskrifter), områdekantor for teknisk forvaltning og socialforvaltningen, kommunal opslags-tavle.	Øge den lokale, offentlige service, gennem betaling forbedre butikkens økonomi, øge butikkens attraktion generelt.
30. Beboere	Andelsbutikker	De lokale beboere går med i driften af lokalbutikken, både med kapital og arbejdskraft.	Nedbringe omkostningerne ved drift af lokalbutikken. Få et personligt engagement, der for de implicerede familier vil øge lokalbutik-kens betydning som indkøbssted.
31. Grossister/ detailhandels- organisationer	Mindre kolistørrelser fra grossist	Nedsættelse af antal detailpakninger pr. kolli fra f.eks. 12 til 5. Levering i anbrud.	Forbedre mulighed for sortimentsbredde i butikken, øge lageromsætningshastighed i butikken, ned sætte risiko for, at varen forgår (kvalitet) nedbringe kapital- og lagerpladsbinding.

4. Hjælpemidler

Disponerende/ betalende instans	Hjælpemiddel	Eksempel på hjælpemidlets form	Tilsigtet virkning
32. Det offentlige	Konsulenthjælp	Tilskud på 75% af udgifterne til konsulenthjælp ved modernisering og udvidelse af "sidste" butik i landsbyen. I forbindelse med især virkemiddel nr. 1, 2, 3, 4, 25 samt evt. nr. 7 (driftstilskud).	Forbedre detailhandelens muligheder for at foretage en strukturtilpasning. Konsulenthjælpen skal sikre, at de foretagne investeringer udnyttes bedst muligt i den enkelte butik.
33. Det offentlige	Uddannelse af beskæftigede i butikker (både ejere og ansatte)	100% statstilskud til kurser på f.eks. Institut for Købmandsuddannelse og Andelsskolen. Tilskud til løn i kursustiden på 50% af arbejdsmarkedets garanti-løn.	Forbedre den faglige viden. Tilpasse arbejdskraftens kvalifikationer til driftskravene i strukturtilpassede butikker.
34. Det offentlige	Omvurdering af ejendomme	Nedsætte de offentlige vurderinger.	Da ejendomsvurderingerne ofte er for høje i forhold til salgspriserne, bør vurderingerne tilpasses. Reduktion af ejendomsskatter. Forventninger til en høj salgspris ved likvidation undgås. Forvridning af vurderinger af kapitalapparatets effektivitet mindskes.

Hjælpemidler (fortsat)

Disponerende/ betalende instans	Hjælpemiddel	Eksempel på hjælpemidlets form	Tilsigtet virkning
35. Det offentlige	Retningslinier for butikkers størrelse og placering i amtskommunen. Det bemærkes at regionplanforslagene retningslinier varierer amtskommunerne imellem.	Generelle bestemmelser indeholdt i regionsplanen. Knytter sig til et ønske om at realisere et bestemt bymønster i amtskommunen.	At påvirke grundlaget for kommunens centerstrukturplanlægning, således at regionplanens intentioner kan blive opfyldt.
36. Det offentlige	Serviceplan	En centerstrukturplan, der for hele kommunen angiver størrelsen, beliggenheden og karakteren af centre og dermed også angiver, på hvilken måde kommunens borgere skal forsynes med service. Hjælpemidlet kan altså opfattes som et forvaltningsgrundlag.	Centerstrukturplanen som er en del af kommuneplanen, afbalancerer interesse hos forbrugerne, detailhandelen og kommunen over for hinanden. Ved en opfølgning med lokalplaner kan man søge at skabe en balance, således at investeringer i store butiksanlæg f.eks. i kommunecentret ikke på uhensigtsmæssig måde påvirker driftsbetingelser for lokalbutikker i landsbyen.

Hjælpeidler (fortsat)

Disponerende/ betalende instans	Hjælpemiddel	Eksempel på hjælpeidlets form	Tilsigtet virkning
37. Detailhan- delsorganisatio- ner	Strukturtilpasning	Analyse af lokalt butiksudbud for at finde frem til den/de butik(ker) der kan overleve på længere sigt.	Undgå at eksisterende lokale butikker slider hinanden op i indbyrdes konkurrence, hvorved alle butikker risikerer at måtte lukke. Ved koncentration af butiksudbuddet i én (eller to) butik(ker) at skabe tidssvarende butik(ker), som i kraft bl.a. af sortiment og omsætningshastighed kan blive et attraktivt indkøbssted.

Oversigt over grupper af butiksbrancher

1. *Dagligvarer*

Bagerforretninger incl. konditorier
Kolonial u/grovvarer incl. ølhandlere
Kolonial m/grovvarer
Supermarkeder og butikker med selvbetjening og fuldt fødevareresortiment, hvor dagligvareomsætningen udgør mere end 80% af totalomsætningen
Varehuse (dobbeltsupermarkeder), hvor omsætningen af dagligvarer udgør mindre end 80% af totalomsætningen
Slagter- og viktualieforretninger incl. smørrebrødsforretninger
Fiskeforretninger
Mejeri- og brødsalg
Osteforretninger
Frukt- og grøntforretninger evt. med blomstersalg
Tobaks- og vinforretninger
Kaffe-, te- og delikatessforretninger
Chokoladeforretninger (konfekturer)
Iskiosker
Bladkiosker
Blomsterforretninger

2. *Tekstil og beklædning*

Skrædderforretninger
Kjolesyning
Stormagasiner
Manufakturforretninger incl. manufaktur i forbindelse med konfektion og trikotage
Boligtekstilforretninger
Trikotageforretninger incl. garn-, strikvare-, korset-, strømpe- og børnetøjsforretninger
Herreekviperingsforretninger incl. drengekonfektion
Damekonfektionsforretninger incl. kjole- og pelsforretninger

Herre- og damekonfektionsforretninger
Skotøjsforretninger
Tekstil- og beklædningsvarer iøvrigt (bl.a. forretninger med sy- og besætningsartikler, broderiartikler, damehatte, paraplyer og brugt tøj)

3. Øvrige udvalgsvarer

El-installatører med butikshandel samt elektroinstallationsforretninger
Glamestre med butikshandel samt glarmesterforretninger
Farve- og tapetforretninger
Parfumeri incl. sygeplejeforretninger
Materialister
Lædervareforretninger
Møbelforretninger
Tæppeforretninger
Kunst- og antikvitetsforretninger
Gaveartikler og brugskunst samt forhandlere heraf
Isenkramforretninger
Specialforretninger for hårde hvidevarer
Jagt- og sportsforretninger (herunder campingudstyr bortset fra campingvogne og både)
Cykel- og knallertforretninger incl. barnevognsforretninger
Cykel- og radioforretninger
Radioforretninger
Musikinstrumentforretninger
Specialforretninger for symaskiner, støvsugere, lamper, trævarer m.v. samt forhandlere heraf
Urmagerforretninger incl. optik i forbindelse med ure
Urmager- og guldsmedeforretninger incl. optik i forbindelse med ure og guld- og sølvvarer
Guldsmede- og juvelerforretninger
Specialoptikere
Fotoforretninger
Boghandlere
Bogantikvariater
Papirvare forretninger excl. specialforretninger for kontormaskiner og kontormaskineudstyr
Frimærke- og møntforretninger
Legetøjs-, galanteri- og hobbyforretninger
Fugle- og akvarieforretninger
Andre forretninger (marskandisere, frø-, børstevarer-, skumgummi-, ovn- og pejseforretninger o.l.)

Landsbykommissionen

Arbejdsrapporter udarbejdet af Institut for Center-Planlægning:

Analyse af landsbybutikker (1980).

Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger (1980).

Prisanalyse i landsbybutikker (1981).

Dagligvareforsyningen i landsbyer (1981).

Danmark

Handel m.v., Tage Skjøtt-Larsen. Erhverv og samfund (1976).

Befolkningsunderlag, ejendomspriser og andre faktorer, der afgør nærbutikkens overlevelse. N.E. Espersen. Byplan 172 (1977).

Butiksstruktur, servicepolitik, regionplanlægning. Palle Bruus (1978).

Odense som detailhandelsby. Anders Høiris m.fl. (1979).

Rapport om lavprisvarehuse. Planstyrelsen. Regionplanorientering nr. 10 (1979).

Brugstilpasning - det nytter! FDB (1980).

Retningslinjer for industriministeriets konsulentordning. Teknologistyrelsen (1981).

Sverige

Kommersiell service i glesbygder. SOU 1972: 13 (1972).

Försöksverksamheter med statsligt stöd till kommersiell service i glesbygd budgetåret 1973/74. Konsumentverket (1974).

Samhället och distributionen. SOU 1975: 69 og 70 (1975).

Samhällsperspektiv på varudistribution. Bertil Elenius m.fl. (1978).

Löner sig glesbygdsbutikker - en samhällsekonomisk utvardeing av en tänkt butiksnedläggning. Ernst Jonsson (1979).

Utdrag ur regeringens Proposition 1978/79: 112 om regionalpolitik (1979).

Glesbygdshandeln 1985. Livs (september 1980).

Varuförsörjningsplan. Enköping kommun (1980).

Vidgade servicefunksjoner hos glesbygdshandeln - slutrapport. Konsumentverket (1979).

Norge

Dagligvareservice i utkantområder. NOU 1975: 23 (1975).

Støtteordninger til dagligvarehandelen i spredt bebodde områder. Oversikt over virksomheten i 1976. Stortingsmeldning nr. 63 (1977).

Varehandelen, forbrukerne og samfunnet. NOU 1977: 9 (1977).

Näringsutskottets betänkande 1977/78: 14 med anledning av proposition 1977/89: 8 om åtgärder på distributionsområdet jämte motioner (1978).

Ny dag - nye muligheder. Rapporten om Forsøksprogram for nærbutikker i Sogn og Fordane (1979).

Om dagligvarehandelen, Stortingsmelding nr. 70 (1978).

Om støtteordningerne til dagligvarehandelen i Norge (1979).

Om regional utvikling og distriktpolitikk - høringsnotat (1979).

Om støtteordninger til dagligvarehandelen.
Stortingsmelding (1981).

Finland

Butiksbilen som handelsform i Finland. Butiksbilhandelns strukturomvandling.

Distributionskonference 22.9. -23.9.1977 (1977).

Försöksåtgärder för detaljhandelsservice i glesbygder (1978).

Byhandelskommissionens betänkande.

Kommittébetänkande 1979: 10(1979).

Finansieringsstöd för detaljhandeln i glesbygder (1979).

Nordisk utvandring av samhällsåtgärder för trygghet av konsumenternas tillgång till kommersiell service (1979).

Holland

Korrespondance med ministerie van economische zaken.

Bilag 8

Skrivelse af 3. marts 1978 fra Miljøministeren til de fremtidige medlemmer af Landsbykommissionen.

I de seneste år har der været en stigende interesse for de små bysamfunds - landsbyernes - muligheder for at indgå i et fremtidigt bosætningsmønster. Den erhvervsmæssige udvikling igennem de seneste årtier, herunder især mekaniseringen inden for landbruget og koncentrationstendenserne i såvel privat som offentlig virksomhed, har medført, at landsbyernes traditionelle erhvervsgrundlag er svækket. Dette har på visse områder medført en forringelse af servicebetjeningen for den del af befolkningen, der bor i de mindste bysamfund. Ikke mindst de ældre og børnene, der ikke har egen bil til rådighed, har mærket denne udvikling.

Samtidig kan det konstateres, at der siden begyndelsen af 1970'erne er sket en relativ betydelig bosætning i bysamfund med 200-1000 indbyggere.

I debatten om landsbyerne fremhæves ofte, at landsbymiljøet frembyder særlige trivselsmuligheder, der må bevares og udvikles. Samtidig kritiseres de offentlige myndigheder for gennem administrationen af lovgivningen at medvirke til, at udviklingen i landsbyerne stagnerer.

Hidtil har landsby-debatten været præget af uklarhed omkring de reelle problemer i forbindelse med bosætningen i landsbyerne, f.eks. hvilke samfundsøkonomiske og sociale konsekvenser en større bosætning i landsbyerne giver. Endvidere er der det problem, at udbygning af en landsby hurtigt kan medføre, at de kvaliteter mistes, som miljøet i en mindre enhed kan indeholde.

For nærmere at få belyst landsbyernes forhold har regeringen besluttet at nedsætte en kommission, der skal gennemgå problemstillingen omkring landsbyerne.

Kommissionen skal analysere den hidtidige befolkningsmæssige og erhvervsmæssige udvikling for landsbyerne. I den forbindelse må kommissionen undersøge, hvordan private og offentlige dispositioner har påvirket udviklingen. Kommissionen skal herunder gennemgå udformningen og administrationen af den lovgivning, der har betydning for landsbyernes udvikling.

Kommissionen skal redegøre for den sandsynlige udvikling for landsbyerne frem til år 2000 under hensyn til den forventede befolknings- og erhvervsudvikling.

Kommissionen skal i fortsættelse heraf overveje, på hvilke måder den forventede udvikling for landsbyerne vil kunne påvirkes. Herunder må kommissionen belyse de samfundsøkonomiske og andre konsekvenser af forskellige alternativer for landsbyernes udvikling.

Kommissionens redegørelse skal dels kunne være et grundlag for den videre debat om landsbyerne, dels til sin tid kunne indgå som et grundlag i kommunernes, amtskommunernes og statens fysiske og økonomiske planlægning. Det igangværende fysiske planlægningsarbejde i kommuner og amtskommuner forudsættes således fortsat efter reglerne i lovgivningen og de mellem myndighederne indgåede aftaler.

Ministeriet har udpeget amtskommunaldirektør Henning Madsen til formand for kommissionen.

Kommissionen vil i øvrigt få følgende sammensætning:

- 1 medlem udpeget af finansministeriet
- 1 medlem udpeget af handelsministeriet
- 1 medlem udpeget af indenrigsministeriet
- 1 medlem udpeget af ministeriet for kulturelle anliggender
- 1 medlem udpeget af kirkeministeriet
- 1 medlem udpeget af landbrugsministeriet
- 1 medlem udpeget af ministeriet for offentlige arbejder
- 1 medlem udpeget af socialministeriet
- 1 medlem udpeget af undervisningsministeriet
- 1 medlem udpeget af Amtsrådsforeningen i Danmark
- 1 medlem udpeget af Kommunernes Landsforening
- 1 medlem udpeget af Hovedstadsrådet
- 1 medlem udpeget af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd
- 1 medlem udpeget af Butikshandelens Fællesråd
- 1 medlem udpeget af De samvirkende danske Landboforeninger

- 1 medlem udpeget af Danske Husmandsforeninger
- 1 medlem udpeget af Håndværksrådet
- 1 medlem udpeget af Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger
- 1 medlem udpeget af Forbrugerrådet
- 1 medlem udpeget af Danmarks Naturfredningsforening
- 1 medlem udpeget af Landssammenslutningen af Landsbysamfund
- 1 medlem udpeget af miljøministeriet, planstyrelsen
- 1 medlem udpeget af miljøministeriet, fredningsstyrelsen.

Desuden har miljøministeren anmodet enkelte personer om at indtræde i kommissionen.

Planstyrelsen varetager kommissionens sekretariatsforretninger.

I den anledning skal man efter indstilling fra ovennævnte, anmode Dem om at indtræde som medlem af Landsbykommissionen.

Niels Matthiassen
(sign.)

Ole Plougmann
(sign.)

Bilag 9

Fortegnelse over tidligere og nuværende medlemmer af kommissionen

Amtskommunaldirektør Henning Madsen, Nordjyllands amts-
råd, udpeget af miljøministeren som *formand*.

Fuldmægtig Peter Lorentz Nielsen, udpeget af finansministeriet.

Ingeniør Niels Moe, udpeget af energiministeriet fra 14. april
1980.

Fuldmægtig Jens Christian Poulsen, for perioden indtil sep-
tember 1980, herefter
fuldmægtig Lene Thylstrup, udpeget af indenrigsministeriet.

Fuldmægtig Lilian Trettvik, udpeget af industriministeriet, tidli-
gere handelsministeriet.

Ekspeditionssekretær Hugo Jensen, for perioden indtil oktober
1980, udpeget af ministeriet for kulturelle anliggender.

Ekspeditionssekretær Erik Andersen, udpeget af kirkemi-
nisteriet.

Kontorchef K. M. Didriksen, udpeget af landbrugsministeriet.

Planlægningschef Hans Würtzen, for perioden indtil 17.marts
1981, herefter
fuldmægtig Jens Larsen, udpeget af ministeriet for offentlige ar-
bejder.

Fuldmægtig Stig Kuhlmann for perioden indtil 29. august
1978, herefter
fuldmægtig Johnny Bjarking udpeget af socialministeriet.

Arkitekt Adam Otto Danneskiold-Samsøe, udpeget af undervis-
ningsministeriet.

Amtsborgmester Erling Tiedemann for perioden indtil 13. december 1978, herefter
viceamtsborgmester Lars Agerskov, udpeget af Amtsrådsforeningen i Danmark.

Borgmester Kristian Thule Hansen, udpeget af Kommunernes Landsforening.

Rådsformand Bent Sørensen, udpeget af Hovedstadsrådet.

Fuldmægtig, cand.polit. Svend Erik Nielsen, udpeget af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

Chefkonsulent Poul Berri Nielsen, udpeget af Butikhandelens Fællesråd.

Gårdejer Gunnar Pedersen for perioden indtil 31. december 1979, herefter
gårdejer Axel Ladegaard Jensen, udpeget af De samvirkende danske Landboforeninger.

Afdelingschef P. Bilsted Pedersen, udpeget af Danske Husmandsforeninger.

Direktør Laue Traberg Smidt, udpeget af Håndværksrådet.

Analysechef Mogens Godt, udpeget af Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger.

Sekretær Hans Daugaard, udpeget af Forbrugerrådet.

Professor, dr.techn. P. H. Bendtsen, udpeget af Danmarks Naturfredningsforening.

Seminarieadjunkt, cand.scient.pol. Ole Glahn, udpeget af Landsforeningen af Landsbysamfund.

Direktør Vagn Rud Nielsen, udpeget af miljøministeriet, planstyrelsen.

Direktør Viggo Nielsen, udpeget af miljøministeriet, fredningsstyrelsen.

Professor Bjarne Stoklund, udpeget af miljøministeren.

Forfatteren Knud Holst, udpeget af miljøministeren.

Fhv. folketingsmedlem Gunhild Due, for perioden indtil marts 1981, udpeget af miljøministeren.

Konsulent Trine Nielsen, udpeget af miljøministeren.

I forbindelse med regeringsdannelsen i efteråret 1979 blev det daværende handelsministeriums opgaver overført til henholdsvis energi- og industriministeriet. Herved fik industriministeriet umiddelbart en repræsentant i kommissionen.

Den 14. april 1980 udpegedes en repræsentant for energiministeriet.

Publikationer fra Landsbykommissionen

Debatbog fra konferencen "Djursvold" den 13. - 15. juni 1980
"Om landsbyens kulturelle liv", København 1980.

"Fire landsbyer - en etnologisk rapport om nutidige livsformer"
v/Palle Christiansen, udgivet af Landsbykommissionen, oktober 1980.

Arbejdsrapport: "Kollektiv trafik i landdistrikterne", udarbejdet af COWIconsult, udgivet af Landsbykommissionen, november 1980.

Arbejdsrapport: "Fremstillingsvirksomheder i landkommuner og mindre byer", udarbejdet af Lars Andersen, Johan Hviid og Peter Matthiesen, udgivet af Landsbykommissionen, november 1980.

Arbejdsrapport: "Analyse af landsbybutikker", udarbejdet af Institut for Center-Planlægning, udgivet af Landsbykommissionen, november 1980.

Arbejdsrapport: "Landsbybeboernes indkøbsadfærd og holdninger", udarbejdet af Institut for Center-Planlægning, udgivet af Landsbykommissionen, november 1980.

Arbejdsrapport: "Prisanalyse i landsbybutikker", udarbejdet af Institut for Center-Planlægning, udgivet af Landsbykommissionen, februar 1981.

Arbejdsrapport: "Dagligvareforsyningen i landsbyer", udarbejdet af Institut for Center-Planlægning, udgivet af Landsbykommissionen, marts 1981.

Landsbykommissionens delbetænkning 1: "Den hidtidige udvikling", betænkning nr. 910.

"Lokalplanlægning i landsbyer", udarbejdet af byplankonsulenterne Ib Andersen og E. Juul Møller for Hovedstadsrådet, udgivet af Landsbykommissionen, januar 1981.

Landsbykommissionens delbetænkning 2: "Befolkning og offentlig service", betænkning nr. 927, maj 1981.

Landsbykommissionens delbetænkning 3: "Erhverv", betænkning nr. 928, maj 1981.

Landsbykommissionens delbetænkning 4: "Privat service", betænkning nr. 929, maj 1981.

Landsbykommissionens delbetænkning 5: "Kultur, planlægning og medindflydelse", betænkning nr. 930, maj 1981.

Landsbykommissionens delbetænkning 6: "Bidrag til en landsbypolitik", betænkning nr. 931, maj 1981.